

42923

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ERGENLERİN DİNİ GELİŞİMİNDE
SEVGİ ve KORKU
MOTİFİNİN ETKİNLİĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

AHMET ALBAYRAK

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Danışman
Prof.Dr.Hayatî HÖKELEKLİ

BURSA-1995

ÖNSÖZ

Çalışmamız psiko-pedagojik bir bakış açısıyla ergenlerin dini gelişiminde sevgi ve korku motifinin etkinliğini ele almaktadır.

Yetişkinlerde görülen dini inanç, tutum ve davranışlardaki yetersizliklerin veya olumsuzlukların sebepleri insanın gelişim dönemleri olan çocukluk ve ergenlikte aranmalıdır. Ülkemizde çocukluk döneminde sevgi ve korkunun etkileri ile ilgili bazı çalışmalar yapılmışken ergenlik döneminde bu motiflerin etkilerinin deneysel olarak araştırılmamış olması bizi bu çalışmaya sevketti.

Din Psikolojisi'nin yeni bir ilim dalı olması sebebiyle bu alandaki çalışmaların yetersizliği, gelişim psikolojisinde dini gelişime yeterince yer verilmemesi ve bunlarla birlikte araştırmanın yüksek lisans formasyonu ve imkanları ile yapılmış olması dezavantajlarımızdır. Ancak bu konuda yapılan ilk araştırma olması ve korku ile sevginin dini hayatın tek boyutunda değil de bütün boyutlardaki etkilerini araştırması sanırız çalışmamıza ilgiyi artıracaktır. Sosyo-ekonomik farklılıklar da dikkate alınarak bu konudaki çalışmaların artacağına inanıyoruz. Arzumuz çalışmamızın yeni yapılacak çalışmalarla bütünleşebilmesidir.

Araştırmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın önemi, problemi ve metodu hakkında bilgiler verilmiştir. I.Bölüm'de ergenlik, ergenlikteki dini gelişim özellikleri ile sevgi ve korku hakkında teorik yaklaşımlarda bulunulmuştur. II.Bölüm'de ise deneysel olarak uyguladığımız dört ayrı anketin bulgularına ve yorumlarına yer verilmiştir.

Anketlerin değerlendirilmesinde yoğun işleri arasında bana vakit ayırıp yardımcı olan U.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü öğretim

üyelerinden Sayın Doç.Dr.Mustafa SEVÜKTEKİN Bey'e, korku ve sevginin gelişim psikolojisindeki yeri ve önemi hakkında görüşlerini aldığım U.Ü.Fen–Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölüm Başkanı Sayın Yrd.Doç.Dr Nermin ÇELEN Hanım'a ve bu bölümdeki Araştırma Görevlisi Sayın Ersin KUŞDİL'e, özellikle anket sorularının hazırlanmasında, tezin oluşumunda katkılarıyla, tenkit ve tavsiyeleriyle emeği geçen Danışman Hocam Sayın Prof.Dr.Hayati HÖKELEKLİ Bey'e ve tezin yazımında yardımcı olan U.Ü.Meslek Yüksekokulu Bilgisayar Donanımı Programı Öğretim Görevlilerinden Sayın Uğur FINDIKOĞLU Bey'e ve öğrencilerine şükranlarımı ifade etmeyi bir borç bilirim.

Böyle bir çalışmaya muvaffak kıldığı için Yüce Mevlamıza sonsuz minnet ve şükranla hamdederken, eserin anne–babalara, özellikle gençlerin dini eğitimleriyle ilgilenen öğretmenlere ve konuyla özel olarak ilgilenenlere faydalı olmasını diliyorum.

Güzelyalı/Temmuz'95

Ahmet ALBAYRAK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I-II
İÇİNDEKİLER	III-IX
TABLolar	X-XII
KISALTMALAR	XIII-XIV

GİRİŞ

I-ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE PROBLEMLERİ	2
II-ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	3
III-ARAŞTIRMANIN METODU	4
A.Öndeneme	6
B.Uygulama	6
C.Araştırmanın Kapsamı	9
1.Araştırmanın Evreni	9
2.Araştırmanın Örnekleme	10

I.BÖLÜM

TEORİK YAKLAŞIMLAR

A-ERGENLİK ve GELİŞİM	12
1.Ergenliğin Tanımı ve Değerlendirilmesi	13
2.Gelişim Dönemi Açısından Ergenlikteki	
Değişimler	14
a.Beden Gelişimi ve Davranış Üzerindeki	
Etkisi	15
b.Duygu ve Heyecan Gelişimi	16
c.Zihinsel(Cognitive) Gelişim	18

d.Sosyal Gelişim	21
e.Ahlaki Gelişim	24
B-ERGENLİKTE DİNİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ	27
1.Çocukluktaki Dini Yaşantıdan Ergenlikteki Dini Yaşantıya Geçiş	28
2.Dini Düşünce ve Kavramların Gelişimi	31
3.Dini Duygu ve Heyecanların Gelişimi	33
4.Dini Tutum ve Davranışların Gelişimi	35
C-DUYGUSAL MOTİF OLARAK SEVGİ ve KORKU	37
I.SEVGİ	38
1.Tanımı ve Mahiyeti	38
2.Sevginin Gelişimi	40
3.Çocuklukta ve Ergenlikte Sevgiye Olan İhtiyaç	41
4.Sevginin Motive Edici Etkisi	43
II.KORKU	46
1.Tanımı ve Mahiyeti	46
2.Korkunun Gelişimi	49
3.Çocukluk ve Ergenlikte Yaşanan Korkular	52
4.Korkunun Motive Edici Etkisi	56

II.BÖLÜM

BULGULAR ve YORUMLAR

A- ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ BULGULAR	62
I- ARAŞTIRMA ÖRNEKLEMİ İLE İLGİLİ BULGULAR	63
1.Yaşa Göre Öğrencilerin Dağılımı	63
2.Cinsiyete Göre Öğrencilerin Dağılımı	64
3.Anne-Babanın Öz veya Üvey Olma Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı	65
4.Anne-Babanın Öğrenim Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı	66
5.Anne-Babanın İş ve Meslek Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı	67
6.Ailesinin Yaşadığı Yere Göre Öğrencilerin Dağılımı	68
7.Ailesinin Ekonomik Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı	69
8.Öğrenime Devam Ettiği Yere Göre Öğrencilerin Dağılımı	70
II-ÖĞRENCİLERİN DİNİ GELİŞİMLERİNDEKİ FAKTÖRLER İLE İLGİLİ BULGULAR	71
1.Çocukluk Döneminde Ailede Dini Eğitimin Verilmesi İle İlgili Bulgular	71
2.Çocukluk Dönemindeki Dini Bilgilerin Yeterliliği İle İlgili Bulgular	72
3.Ortaokuldaki Dini Eğitimin Yeterliliği İle İlgili Bulgular	73
4.Çocukluk Döneminde Dini Bilgilerin Veriliş Metodu İle İlgili Bulgular	74

5.Okulda Dini Bilgilerin Veriliş Metodu İle İlgili Bulgular .	75
6.Dini İnanç ve Tutumların Oluşmasındaki Faktörler İle İlgili Bulgular	76

III-KORKU ve SEVGİ MOTİFİNİN ERGENLERİN DİNİ HAYATINA ETKİLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR 77

1.Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının İnanç Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulgular	77
--	----

a.Korku ve Sevginin Allah'a İmandaki Etkinliği	77
b.Korku ve Sevginin Dini İnanç ve Mutluluk İlişmesine Olan Etkisi	77
c.Korku ve Sevginin Ahirete İmandaki Etkinliği	78
d.Korku ve Sevginin Dinin Gerekliliği Üzerine Etkisi	79
e.Korku ve Sevginin Allah Korkusu ve İnanç İlişmesine Olan Etkisi	79
f.İnanç Boyutu İle İlgili Bulguların Genel Sonuçları	85

2.Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının İbadet Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulgular	86
a.Korku ve Sevginin Zorunlu Namaz İbadetine Olan Etkisi	86
b.Korku ve Sevginin Kur'an Okuma Üzerine Etkisi	86
c.Korku ve Sevginin Oruç İbadetine Olan Etkisi	87
d.Korku ve Sevginin Zorunluluk Dışındaki İbadetlere Olan Etkisi	87

e.Korku ve Sevginin Dua Pratiğine Olan Etkisi	88
f.İbadet Boyutu İle İlgili Bulguların Genel Sonuçları	94
3.Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Duygu Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulgular	95
a.Korku ve Sevginin Dini Tecrübeleri Hissetme Üzerindeki Etkisi	95
b.Korku ve Sevginin Allah Korkusu ve Sevgisi Üzerindeki Etkinliği	95
c.Korku ve Sevginin Dini Heyecan Üzerindeki Etkisi	96
d.Korku ve Sevginin Duygu Yönüyle Tanrı-İnsan İlişkisine Olan Etkisi	96
e.Korku ve Sevginin Korkutucu Dini İletişimin Etkinliği Üzerindeki Etkisi	97
f.Duygu Boyutu İle İlgili Bilgilerin Genel Sonuçları	103
4.Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Etki (Ahlaki) Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulgular	104
a.Korku ve Sevginin Anne-Baba İlişkisine Olan Etkisi	104
b.Korku ve Sevginin Dini Yasakları Değerlendirmeye Olan Etkisi	104
c.Korku ve Sevginin Günah Telakkisi Üzerindeki Etkisi	105
d.Korku ve Sevginin İbadete Motive Eden Faktörler Üzerindeki Etkisi	105

e.Korku ve Sevginin Vicdan Gelişimine Olan Etkisi	106
f.Etki Boyutu İle İlgili Bulguların Genel Sonuçları	112
5.Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Bilgi (Zihni) Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulgular	113
a.Korku ve Sevginin Dini Bilgi Düzeyini Artırmadaki Etkisi	113
b.Korku ve Sevginin Dini Çözüm İçin İlgili Referanslara Başvurma Yönündeki Etkisi	113
c.Korku ve Sevginin Kur'an'ı Anlama Çabasına Etkisi	114
d.Korku ve Sevginin Bilgi Yönüyle Tanrı-İnsan İlişkisi Üzerindeki Etkisi	114
e.Korku ve Sevginin Bilgi Yönüyle Dini İletişime Etkisi	115
f.Bilgi Boyutu İle İlgili Bulguların Genel Sonuçları	121
IV-BÜTÜN BOYUTLARDAKİ BULGULARIN ORTAK SONUÇLARI	122
B- YORUMLAR ve TARTIŞMALAR	125
I-ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ İLE İLGİLİ BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	126
II-ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİNE GİREN ERGENLERİN DİNİ	

GELİŞİMLERİNDEKİ FAKTÖRLER İLE İLGİLİ BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	128
--	-----

III-KORKU VE SEVGİ MOTİFİNİN ERGENLERİN DİNİ HAYATINA ETKİLERİ İLE İLGİLİ BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	131
--	-----

1.Korku ve Sevginin Ergenlerin Dini Hayatının İnanç Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	131
2.Korku ve Sevginin Ergenlerin Dini Hayatının İbadet Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	134
3.Korku ve Sevginin Ergenlerin Dini Hayatının Duygu Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	135
4.Korku ve Sevginin Ergenlerin Dini Hayatının Etki Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	138
5.Korku ve Sevginin Ergenlerin Dini Hayatının Bilgi Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi	140

IV- SONUÇ	142
BİBLİYOGRAFYA	145
EKLER	166
EK-1:Anket Formu	167
EK-2:Deneklere Korku İle İlgili Verilen Mesajlar	175
EK-3:Deneklere Sevgi İle İlgili Verilen Mesajlar	177
EK-4:Deneklere Korku+Sevgi İle İlgili Verilen Mesajlar .	180

TABLOLAR

I. BÖLÜM

Tablo a: Etkilenen Değişkenlere Göre Anketteki Soru Dağılımı . . .	7
Tablo b: Çocuklardaki Korku Konuları	54
Tablo c: Genç Kızların Korku Konuları	55

II. BÖLÜM

Tablo I.1: Yaşa Göre Öğrencilerin Dağılımı	63
Tablo I.2: Cinsiyete Göre Öğrencilerin Dağılımı	64
Tablo I.3: Anne–Babanın Öz veya Üvey Olma Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı	65
Tablo I.4: Anne–Babanın Öğrenim Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı	66
Tablo I.5: Anne–Babanın İş ve Meslek Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı	67
Tablo I.6: Ailesinin Yaşadığı Yere Göre Öğrencilerin Dağılımı . . .	68
Tablo I.7: Ailesinin Ekonomik Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı	69
Tablo I.8: Öğrenime Devam Ettiği Yere Göre Öğrencilerin Dağılımı	70
Tablo II.1: Çocukluk Döneminde Ailede Dini Eğitim ve Öğretimi İle Bilgilendirilen Öğrencilerin Dağılımı	71
Tablo II.2: Çocukluk Dönemindeki Aile Tarafından Verilen Dini Bilgilerin Yeterliliğine İlişkin Görüşlerin Dağılımı	72
Tablo II.3: Okulun Orta Kısımında Verilen Dini Bilgilerin Yeterliliğine İlişkin Görüşlerin Dağılımı	73
Tablo II.4: Çocukluk Döneminde Dini Bilgilerin Veriliş Metoduna Göre Öğrencilerin Dağılımı	74
Tablo II.5: Okulda Dini Bilgilerin Veriliş Metoduna Göre Öğrencilerin Dağılımı	75
Tablo II.6: Dini İnanç ve Tutumların Oluşmasındaki Faktörlere Göre	

Öğrencilerin Dağılımı	76
Tablo III.1 : Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının İnanç Boyutuna Olan Etkileri	85
Tablo III.1.a: Korku ve Sevginin Allah'a İmandaki Etkinliği	80
Tablo III.1.b: Korku ve Sevginin Dini İnanç ve Mutluluk İlişkisine Olan Etkisi	81
Tablo III.1.c: Korku ve Sevginin Ahirete İmandaki Etkinliği	82
Tablo III.1.d: Korku ve Sevginin Dinin Gerekliliği Üzerine Etkinliği	83
Tablo III.1.e: Korku ve Sevginin Allah Korkusu ve İnanç İlişkisine Olan Etkisi	84
Tablo III.2 : Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının İbadet Boyutuna Olan Etkileri	94
Tablo III.2.a: Korku ve Sevginin Zorunlu Namaz İbadetine Olan Etkisi	89
Tablo III.2.b: Korku ve Sevginin Kur'an Okuma Üzerine Etkisi	90
Tablo III.2.c: Korku ve Sevginin Oruç İbadetine Olan Etkisi	91
Tablo III.2.d: Korku ve Sevginin Zorunluluk Dışındaki İbadetlere Olan Etkisi	92
Tablo III.2.e: Korku ve Sevginin Dua Pratiğine Olan Etkisi	93
Tablo III.3 : Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Duygu Boyutuna Olan Etkileri	103
Tablo III.3.a: Korku ve Sevginin Dini Tecrübeleri Hissetme Üzerindeki Etkisi	98
Tablo III.3.b: Korku ve Sevginin Allah Korkusu ve Sevgisi Üzerindeki Etkinliği	99
Tablo III.3.c: Korku ve Sevginin Dini Heyecan Üzerindeki Etkisi	100
Tablo III.3.d: Korku ve Sevginin Duygu Yönüyle Tanrı-İnsan İlişkisine Olan Etkisi	101
Tablo III.3.e: Korku ve Sevginin Korkutucu Dini İletişimin Etkinliği Üzerindeki Etkisi	102

Tablo III.4 : Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Ahlak Boyutuna Etkileri	112
Tablo III.4.a: Korku ve Sevginin Anne–Baba İlişkisine Olan Etkisi	107
Tablo III.4.b: Korku ve Sevginin Dini Yasakları Değerlendirmeye Olan Etkisi	108
Tablo III.4.c: Korku ve Sevginin Günah Telakkisi Üzerindeki Etkisi	109
Tablo III.4.d: Korku ve Sevginin İbadete Motive Eden Faktörler Üzerindeki Etkisi	110
Tablo III.4.e: Korku ve Sevginin Vicdan Gelişimine Olan Etkisi .	111
Tablo III.5 : Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Bilgi Boyutuna Olan Etkileri	121
Tablo III.5.a: Korku ve Sevginin Dini Bilgi Düzeyini Artırmadaki Etkisi	116
Tablo III.5.b: Korku ve Sevginin Dini Çözüm İçin İlgili Referanslara Başvurma Yönündeki Etkisi	117
Tablo III.5.c: Korku ve Sevginin Kur'an'ı Anlama Çabasına Etkisi	118
Tablo III.5.d: Korku ve Sevginin Bilgi Yönüyle Tanrı–İnsan İlişkisi Üzerindeki Etkisi	119
Tablo III.5.e: Korku ve Sevginin Bilgi Yönüyle Dini İletişime Etkisi	120
Tablo IV.1 : Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatına Olan (Olumlu–Olumsuz) Etkilerinin Genel Sonuçları	123
Tablo IV.2 : Korku ve Sevgi Motifinin Ayrıntılı Olarak Sorulardaki Olumlu Etkinliği	124

KISALTMALAR

a.g.e.	:adı geçen eser
a.g.m.	:adı geçen makale
a.g.t.	:adı geçen tez
A.m.	:Aynı makale
A.t.	:Aynı tez
A.yer	:Aynı yer
Ank.	:Ankara
ark.	:arkadaşları
b.	:İbn,bin
bkz.	:bakınız
bsk.	:baskı
c.	:cilt
Cal.	:California
Çev.	:Çeviren
Ed.	:Editör
Eds.	:Editors
Fak.	:Fakültesi
İst.	:İstanbul
K	:Korku
krş.	:karşılaştırınız
Mat.	:Matbaası
M.lık	:Matbaacılık
N	:Nötr
p.	:page
S	:Sevgi
S.	:Sayı
s.	:sayfa
trans.	:translator(=çevirmen)
ts.	:tarihsiz
Un.	:University
Ün.	:Üniversitesi
Yay.	:Yayınları

KURUMLAR İLE İLGİLİ KISALTMALAR

A.Ü.Eğ.F.	:Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi
A.Ü.İ.F.	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
D.İ.B.	:Diyanet İşleri Başkanlığı
İ.Ü.E.F.Fak.	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat-Fen Fakültesi
M.E.B.	:Milli Eğitim Bakanlığı
T.D.K.	:Türk Dil Kurumu
T.T.K.	:Türk Tarih Kurumu
T.C.B.A.A.K.	:Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu
T.D.V.	:Türkiye Diyanet Vakfı
T.İ.B.	:Türkiye İş Bankası
U.Ü.İ.F.	:Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

I-ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ ve PROBLEMLERİ

Ergenlik, insan hayatının en bunalımlı ve hareketli bir dönemi olarak bilinir. İstikrarsızlıklar içinde bir çok soruya cevap arayan genç, "dünyasını kurabilmek" ve anlamlandırabilmek için bir kimlik arayışı içindedir. O, aynı zamanda, ergenliğin ilerleyen yıllarında, kendisine bir dünya görüşü sunabilecek, insani ve toplumsal alanı da içine alan ve kozmik planda evrensel değerler üretebilecek bir 'bütün' aramaya başlar.

Bu arayışa bağlı olarak, "gençlerin çoğu için din, "güvenlik", "kimlik", "bağlanma" ve "anlama" gibi psikolojik istek ve ihtiyaçlarına cevap vermesi bakımından güçlü bir değer olarak anlam kazanmaktadır."¹ Buradan hareketle biz, gencin dini eğilimleri ve dini gelişimi ile ilgili çalışmaların ışığında gencin dini algılayışında etkili olan duygusal motifleri araştırmak istedik. Ancak yüksek lisans çalışması sınırlılığı içinde bu motiflerden en önemlileri olarak kabul ettiğimiz sevgi ve korkuyu ele aldık. Bu çerçevede araştırmamızın problemlerini şu dört soruda belirlemek mümkündür:

1)Ergenlik dönemi gençlerinde korku ve sevgi motifleri açısından duygusal hayatın düzeyi nedir ve bu düzey gencin dini yaşayışına hangi yönde tesir etmektedir?

2)Allah'a yoğun olarak ibadet eden genç bu ritüel davranışını O'na karşı sevgisinden mi yoksa korkusundan mı yapmaktadır? Veya bu iki faktörün oranları nedir?

3)Ergenlik dönemindeki gence korku veya sevgi veya her ikisi eşit oranda yüklü mesajlar birden verilirse yaşadığı dini hayatın beş ayrı boyutundaki değişimler neler olabilir?

4)Örnekleme dahil olacak ergenler dini hayatla ilgili sahip oldukları bilgi ve yaşantı düzeyine ailede ve okulda, kendilerine hangi metod uygulanarak ulaştırmışlardır? Ve uygulanan bu metodlar kendilerinin dini inanç ve tutumlarının oluşmasına nasıl etki etmiştir?

---

¹ Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi, s.267.

II-ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırmamızın problemlerini ortaya koyduktan sonra bu problemlere cevap aramak üzere geliştirilen hipotezlerimizi şöyle sıralayabiliriz:

HİPOTEZ 1:Ergenin 'din'e ve 'Tanrı'ya yaklaşımında sevgi motifi korku motifine oranla daha fazla etkilidir.

HİPOTEZ 2:Ergenin dünyasındaki sevgi eksikliği onun dini inanç ve değerlere karşı tutumunu olumsuz yönde etkilemektedir.

HİPOTEZ 3:Ergenlik dönemi gençlerinin dini gelişimleri duygusal gelişimlerine paralellik arz etmektedir. Ergende dinin duygusal boyutu diğer boyutlara nazaran daha fazla önem kazanmaktadır. Bu nedenle ergene dini değerler anlatırken sevgiye dayalı duygusal mesajlar daha etkili sonuçlar verir.

HİPOTEZ 4:Ergene sevgi yüklü dini mesajların onun özellikle duygu ve etki (ahlaki) boyutunda pozitif yönde; yoğun korku yüklü mesajların ise özellikle inanç ve ibadet boyutlarında negatif yönde etki yapacağı düşünülmüştür.

HİPOTEZ 5:Ergenlerde görülen dini ritüellerin azlığı ve etki boyutundaki arzu edilen gelişimlerin beklenen düzeyde olmamasının bir sebebi de, otoriter baskı ve yoğun korkuya dayalı bir dini eğitimi almış olmalarıdır.

HİPOTEZ 6:Çocukluk döneminde Tanrı'ya karşı salt sevgiyle yaklaşan ergenin kendi iç dünyasında korkuya da yer vermesi ve bu tür mesajlara belli oranda da olsa duyarlı olması sağlıklı bir dini gelişimin belirtisidir.

İşte araştırmamız genel olarak bu hipotezler çerçevesinde gelişmiş, çalışmamız esnasında oluşan fikirlerimize de anket sonucu ortaya çıkan değerlendirmelerde yer verilmiştir.

III-ARAŞTIRMANIN METODU

Sosyal bilimlerde bir araştırma yapıp objektif sonuçlara ulaşabilmek için en önemli nokta araştırmaya uygun metodun belirlenmesidir. Biz de araştırmamızın belkemiğini sevgi ve korku gibi önemli iki duygusal motifin oluşturmasından ve duyguların ancak ferdin iç dünyasının incelenerek anlaşılabilceği gerçeğinden hareketle psikolojik bir test türü olan 'projektif metodu' uygulamayı düşündük. Çünkü "projektif metodlar, yapılanmamış bir materyeli, deneğin aktif bir şekilde manalandırılmasını istemekte ve denek bu faaliyette bulunurken kendi psikolojik yapısını ifşa etmektedir."² Araştırmamızın iletişim açısından iki yönü olduğunu belirtebiliriz; deneğe mesajların verilmesi açısından 'dış'tan 'iç'e olan yön, bunun sonucunda deneğin bütün varlığıyla 'iç'ten 'dış'a yansıttığı reaksiyoner yön. İşte ferdin iç dünyasında sahip olduğu düşünce prosesleri, anlayışı, fikirlerinin organizasyonu ve tenbihleri seçişi sonucu oluşan bu reaksiyoner yönü ve şahsi yapılanmasındaki etkileri anlayabilmemiz için projektif bir test uygulamak en isabetli bir yoldu. Bursa Devlet Hastanesi Psikologlarından Sayın Dr.Ahmet Gökşimşek Bey, Psikiyatrist Sayın Dr.Mürşit Athakın Bey, Bursa Rehberlik Araştırma merkezi psikologlarından Sayın Salih Bahadır Bey bu husustaki düşüncelerimizi değerlendirmişler ve görüşleriyle yardımcı olmuşlardır. 'Beier Cümle Tamamlama Testi' gibi örnekleri inceleyerek oluşturmağa çalıştığımız projektif test örneğinin ilgili kişilerce tartışmaya açık bulunması, böyle bir testin hazırlanmasının ayrıca bir tez konusu olabileceği ve hazırlanacak böyle bir testin geçerliğinin ancak farklı kültür çevrelerinde uygulanacak bir çok ödenemelerden sonra sağlanabileceği gerçeği bizi metod değişikliğine götürdü. Bizi metod değişikliğine götüren bir başka etken de Gökçe Cansever'in de belirttiği gibi³, projektif testleri tatbik eden bir psikoloğun

---

²Cansever, Gökçe, Psikolojik Testler, s.219.

³A.e., s.223.

psikoanalitik teoriyi layıkıyla bilmesi, testing esnasında denekte zuhur eden proseslerin anlaşılması gerektiği ve sonuçların bir uzman bakış açısıyla yorumlanması gerektiğidir. Böyle bir formasyonu kendimizde görmediğimizi açıklıkla ifade etmek sanırım mütevazilik sayılmaz. Ancak imkanlar oluştuğunda bu gibi araştırmalarda projektif testlerin hazırlanıp uygulanmasının yararlı olacağı görüşünü hala muhafaza etmekteyim.

Sonuçta araştırmamızda metod olarak tarama (tasvir, survey) metodu tercih edilmiştir. Bu metodla olayların, varlıkların ve çeşitli alanların ne olduğu açıklanmağa çalışıldığı için eğitim ve sosyal bilim araştırmalarına uygun düşmektedir. Çünkü tarama yönteminde en çok kullanılan iki teknik, anket ve mülakat teknikleridir.⁴ Biz araştırmamızda, ileride açıklayacağımız gibi dört ayrı sonucu alabilmek ve cevaplama esnasında öğrenciyi her türlü dış uyarıdan uzak tutmak amacıyla birinci yolu tercih ettik.⁵ Bununla birlikte uygulamalar esnasında ilgili mesajla bağlantılı kompozisyon ödevleri verilmiş ve bazı öğrencilerle yapılan mülakatlarla bu anket desteklenmiştir.

Herhangi bir konuda bir kimsenin duygu ve düşüncelerini öğrenmek için en geçerli yol o kimseye başvurmaktır. "Duygu ve düşünceler" sübjektif olduğu için bu konularda en iyi bilgi edinme kaynağı ferdin kendisidir. "Davranışlar" da ise durum biraz farklıdır. Ferdin davranışları konusundaki izlenimleri ve açıklamaları geçerli olmakla birlikte o davranışları gözlemleyen araştırmacının

---

⁴Kaptan, Saim, Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri, s.64,66.

⁵Anket tekniğinin avantajları hakkında geniş bilgi için bkz., Kaptan, a.g.e., s.160; Gökçe, Birsen, Toplumsal Bilimlerde Araştırma, s.57; Sencer, Muzaffer, Toplumbilimlerinde Yöntem, s.123; Seyitoğlu, Halil, Bilimsel Araştırma ve Yazma, s.50; Kağıtçıbaşı, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, s.44,45.

izlenimleri ve verdiği bilgiler daha geçerli olabilir.⁶ Bu yüzden araştırmamızın geçerlilik derecesini yükseltmek için anket tekniği yanısıra mülakatla birlikte gözlemlerimizden de yararlandık. Anket sorularının oluşturulması için önce imkanlar lsnde ilgili kaynaklar ve örnekler incelenmiş,⁷ Danışman Hocam Sayın Hayati Hkeleki Bey ve anket tekniği ile ilgili Sayın Mustafa Sevüktekin Bey'in görüş ve katkıları alınarak anket geliştirilmiştir.

Ankette ğrenciler için daha az zaman alacağı ve cevapların daha net olabileceği düşüncesiyle tamamen kapalı uçlu sorulara yer verilmiştir.

A.ndeneme

Anketin uygulamasına geçilmeden önce hazırlanan soruların hatalarını ve uygulamada karşılaşılabilecek sorunları tespit edebilmek amacıyla evreni temsil edebilecek bir örneklem grubunda Öndeneme uygulanmıştır. Bu grup, anketin uygulandığı sınıfın dışında bir sınıf olmuştur. Böylece hem çalışmanın planı kontrol edilerek problemin açıklığa kavuşması sağlanmış, hem de sorular tekrar gözden geçirilerek uygulamaya hazır hale getirilmiştir.

B.Uygulama

Anketimizin özelliği, klasik uygulamalardan farklı olması ve

---

⁶Bronfenbrenner, Urie, The Study of Identification, s.126; Kılavuz, M.Akif, Ergenlerde zdeşleşme ve Din Eğitimi, (Basılmamış Doktora Tezi), s.10.

⁷İncelenen anket rnekleri:Kula, M.Naci, Kimlik ve Din; Köktaş, Emin, Türkiye'de Dini Hayat; Yaparel, Recep, Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki zerine Bir Araştırma.

araştırmamızda dört etkileyici (bağımsız) değişkenin yer alması, bunların yarı-deneysel olarak ergenlerde uygulanmış olmasıdır. Uygulamayı açıklamadan önce araştırmamızın değişkenlerini verelim:

BAĞIMLI(Etkilenen)DEĞİŞKENLER   **BAĞIMSIZ(Etkileyici)DEĞİŞKENLER**

Dini hayatın ,

1)İnanç (İdeolojik) Boyutu

1)NÖTR

2)İbadet Boyutu

2)KORKU

3)Duygu (Tecrübe) Boyutu

3)SEVGİ

4)Etki (Ahlak) Boyutu

4)KORKU(%50)+SEVGİ(%50)

5)Bilgi (Zihni) Boyutu

Anketimizin bağımlı değişkenleri olan dini hayatın beş boyutu için eşit miktarda soru hazırlanmış ve öğrencilerin dikkatini çekmemesi ve cevapların daha gerçekçi olması için sorular ankete serpiştirilmiştir. Buna göre anketteki soru dağılımı şöyledir:

Tablo a:Etkilenen Değişkenlere Göre Anketteki Soru Dağılımı

İNANÇ	İBADET	DUYGU	ETKİ	BİLGİ
1	6	8	4	3
2	7	10	11	9
5	13	16	19	12
14	15	18	21	20
25	17	23	24	22

Bu ön bilgileri verdikten sonra araştırmamızın orijinal yönüne temas edebiliriz. Uygulama için, görev yaptığımız Mudanya İ.H.L, 1994–1995 Öğretim Yılı, kredili sistem, üçüncü dönem Akaid dersi tercih edilmiştir. Allah sevgisi ve korkusunun ve verdiğimiz ilgili mesajların bu dersin konularıyla bağlantılı olmasından bu tercih yapılmıştır. Hazırladığımız anket ilk önce hiçbir mesaj verilmeden 'NÖTR' olarak uygulanmıştır. Anket sonrası, girdiğimiz akaid

derslerinde sınıf ortamı adeta psikolojik bir laboratuvar alanına dönüştürülüp deneklere uygulama hakkında bilgi verilmeden iki haftalık yedi ders boyunca ek-2'de belirtilen KORKU mesajları verilmiştir. Bu arada deneklere "Allah korkusu ve üzerimizdeki etkisi" konulu araştırmaya dayalı bir kompozisyon ödevi verilerek mesajların içselleştirilmesine çalıştırılmıştır. Bu esnada bazı deneklerle yapılan mülakatlarda kendilerinde gözlemlenen duygu ve davranış değişiklikleri tespit edilmiştir. Sonuçta, daha önce nötr olarak verilen anket tekrar uygulanmıştır. Deneklere, anketlerin, öncekilerin eksikliklerinden dolayı tekrarlandığı açıklanarak ve her uygulamada daha dikkatli olmaları telkin edilerek anketlerin geçerlilikleri sağlanmaya çalışılmıştır. Korku etkisini araştırdığımız ikinci uygulamadan sonra bir hafta boyunca yoğun olarak nötürleştirme çabamız olmuş ve ardından yine aynı sürede (yedi ders) ve aynı miktarda (bkz, ek-3) bu kez SEVGİ yüklü mesajlar iletilmiştir. Önceki uygulama gibi kompozisyon ödevi verilmiş ve mülakatlar da devam etmiştir. Yapılan anket uygulaması ve bir haftalık nötürleştirmenin ardından KORKU ve SEVGİ olmak üzere bu iki mesaj (bkz, ek-4) aynı yöntemle fakat bu sefer eşit oranla verilmiş ve etkisi aynı anket sorularını içeren son uygulama ile araştırılmıştır.

Sekiz haftalık bir uygulamayı içeren bu tecrübi çalışmanın tartışılabilir bir yönü olduğunu itiraf etmeliyim. O da deneklerin zihin yapılarında anket sorularına karşı oluşabilecek 'pekiştirme prosesi*' dir. İnsandaki zihin yapısının doğal bir özelliği olarak deneklerin anket sorularına alıştığı ve sonraki anketlerin daha kısa sürede cevaplandığını gözlemledik. İşte anket sonuçlarının geçerlilikleri açısından riskli sayılabilecek bu durumu (+1)'lik CEZA PUANI uygulamasıyla ortadan kaldırdık. Buna göre;

- 1.Uygulama___ Nötr___ 36 dakikada (%100)
- 2.Uygulama___ Korku___ 19 dakikada (%52.8)___ 1+0,472
- 3.Uygulama___ Sevgi___ 16 dakikada (%41)___ 1+0,59
- 4.Uygulama___ K+S___ 14 dakikada (%38.9)___ 1+0,611

---

* Pekiştirme prosesi: Zihnin tanık olduğu objeye karşı koşullanması.

şeklinde ceza puanları hesaplanarak bu puanlar ilgili anketlerin sonuçları ile çarpılarak cevaplandırma süresinden doğan farklar kapatılmış ve gerçek değerler bulunmuştur. Bununla birlikte zaman imkanı geniş olduğunda nötürleştirme sürelerinin daha uzun olmasının bu riski yeteri kadar azaltacağı inancındayız.

Bu çalışmanın geliştirilmesi açısından düşünülebilecek bir başka nokta da verilen bu mesajların veriliş sürelerinde yapılacak değişikliklerle kademeli olarak sonuçlarda oluşacak farklılıkların gözlemlenmesi ve ortaya konmasıdır.

C.Araştırmanın Kapsamı

1.Araştırmanın Evreni

Herhangi bir araştırma ve gözlem alanına giren obje ve bireylerin tümü "evren"i meydana getirir.⁸ Evreni, "genel evren" ve "çalışma evreni" şeklinde ikiye ayırabiliriz. Genel evrene ulaşmak güç, hatta imkansız olabilir. Çalışma evreninde ise seçilmiş örnek bir küme üzerinde araştırma yapmak daha kolaydır.⁹

Araştırmamızın genel evrenini ergenler, çalışma evrenini ise Bursa, Mudanya ilçesindeki İmam–Hatip Lisesi öğrencileri oluşturmaktadır.

---

⁸Gökçe, a.g.e., s.76; Kaptan, a.g.e., s.133.

⁹Bayyigit, Mehmet, Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, (Basılmamış Doktora Tezi), s.38; Kılavuz, a.g.t., s.12.

2.Araştırmanın Örnekleme

Herhangi bir evrenden belirli bir yolla seçilmiş daha küçük sayıdaki obje ve bireylerin oluşturduğu grup, "örnekleme" meydana getirir.¹⁰ Biz de araştırmamızı denek olarak seçtiğimiz bir sınıftan oluşan öğrenci örnekleme üzerinde uyguladık. En sağlıklı araştırma, evrenin tümünü kapsamı içinde alan araştırma olmakla birlikte çoğu kez de örneklem seçilerek yapılan inceleme sonuçları tüm evrenin incelenmesiyle elde edilen sonuçlar kadar sağlıklı ve güvenilir olabilir.¹¹

Araştırmamızın genel evrenini oluşturan tüm ergenleri incelemek insan gücü, zaman ve maliyet açısından mümkün görünmemektedir. Bu yüzden çalışma evrenini temsil ettiği varsayılan, yukarıda zikrettiğimiz okulun üçüncü dönem sınıfı seçilmiştir. Okulun meslek lisesi olması itibarıyla din eğitimi metodları araştırmalarına uygun olması ve bu sınıftaki ergenlerin kız ve erkeklerden müteşekkil 14-19 yaşları arası olması bizlere yanılma payları ile birlikte sözkonusu mesajların ergenlerdeki etkileri hakkında bir fikir verdiği kanaatındayız. Bununla birlikte araştırmaya başlarken 'alt kültür', 'üst kültür' ve 'kırsal alan', 'kentsel alan' farklılıklarını dikkate alarak farklı okullarda bu uygulamayı yapmayı düşündükse de bir yüksek lisans çalışmasının sınırlılıkları ve imkansızlıklar dolayısıyla bunu gerçekleştiremedik. Anketimizin farklı kültür gruplarından oluşan ergenlere uygulanması halinde karşılaştırmalara imkan verecek sonuçların alınabileceği düşünülebilir.

---

¹⁰Kaptan, a.g.e.,s.134.

¹¹Gökçe, a.g.e., s.76.

BİRİNCİ BÖLÜM
TEORİK YAKLAŞIMLAR

A-ERGENLİK ve GELİŞİM

1.Ergenliğin Tanımı ve Değerlendirilmesi

Üzerinde araştırma yaptığımız sahanın tanımlanıp, daha sonra içini doldurmak üzere çerçevesinin çizilmesi şüphesiz ortaya konulacak sonuçların geçerlilikleri açısından gerekli bir yöntemdir. Biz de buradan hareketle kavram üzerinde yaptığımız araştırmalarda üç temel kavramla karşılaştık: Erinlik (puberty), ergenlik (adolescence) ve erginlik (mature=adult). Burada her üç kavramın gelişim açısından birbirini takip ettiğini söyleyebiliriz. Buna göre, erinlik "çocukluk çağının sona ererek cinsel organların işlerlik kazandığı dönem"¹ olarak tanımlanmaktadır. Ergenlik ise "çocukluk ile yetişkinlik arasında yer alan ve özellikle cinsel olgunluğa erişilen yaş evresi"² dir.Erinlik ve ergenliği karşılaştıracak olursak erinliği 'ön-ergenlik' veya 'adolesans öncesi' gibi kavramlarla karşılayabiliriz. Ayrıca ergenlikte cinsel olgunluğa erişilmesi esastır. Dikkate almamız gereken üçüncü kavram ise 'adolesansın sonları' ve yetişkinliğin başlangıcını ifade eden ve "olgunlaşmış, yetişmiş, iyi ile kötüyü ayırabilecek yaşa gelmiş olan"³; "reşit"⁴ gibi açıklamalarla sözlüklerde yer alan erginlik kavramıdır. Erginlik, kişinin artık ergenlikten çıkıp yetişkinliğe adım atmasını ifade ediyor. Bu çerçevede ergenliği erinlik (puberty) ile erginlik (maturity) arasında bir yaşam dönemi olarak görmek mümkündür.⁵

Ergenlik döneminde yaş bakımından kesin sınırları konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Genellikle 12,13–20, 21 yaşları arası bir dönem olduğu kabul

---

¹Gürün, O.A., Psikoloji Sözlüğü, s.46; Gander, Mary, J.– Gardiner, Harry W., Çocuk ve Ergen Gelişimi, s.496.

²Gürün, a.g.e., s.46; Gander, a.g.e., s.496.

³Püsküllüoğlu, Ali, Öz Türkçe Sözlük, s.150.

⁴Türkçe Sözlük, Komisyon, T.D.K., c.1, s.462.

⁵Ayrıca bkz., Collins Cobuild, p.19,1159; Webster's, p.58.

edilir.⁶ Kız-erkek ayırımını da dikkate alarak tablo halinde ergenlik dönemlerini⁷ şöyle gösterebiliriz:

Ergenlik öncesi:11-13 yaş (kızlarda)

13-15 yaş (erkeklerde)

Ergenlik başlangıcı:13-15 yaş (kızlarda)

15-17 yaş (erkeklerde)

Ergenliğin ortaları:15-18 yaş (kızlarda)

17-19 yaş (erkeklerde)

Ergenliğin sonları:18-21 yaş (kızlarda)

19-21 yaş (erkeklerde)

Ergenlik çağının en önemli belirtisi "būluđ" olayıdır. Ancak ergenliği "belirli bir olaydan sonra meydana gelen bir fenomen olmaktan ziyade belirli bir döneme yayılan bir gelişme olarak ele almak daha uygundur."⁸ Yani yukarıda verilen yaş sınırlamaları açısından ergeni değerlendirirken gelişim psikolojisinin verileri bizlere ışık tutmalıdır. Ergenin gelişimi çocukluk döneminden ayrı düşünülemez. Ergen çocukluk döneminin izlerini taşıdığı gibi "şu an" da yetişkinlik dönemi için izler bırakmaktadır. Dolayısıyla ergeni gerek fizyolojik ve gerekse psikolojik ve sosyolojik olarak değerlendirirken fenomenolojik (dinamik) olarak yorumlamaktan ziyade gelişime dayalı (genetik) yorumlamayı esas almalıyız.

---

⁶Şemin, Uğurel, Refia, Gençlik Psikolojisi, s.21; Jersild, Arthur T., Gençlik Psikolojisi, s.4.

⁷Cole, Luella and Morgan, J.B., Psychology of Childhood and Adolescence, p.4-7.

⁸Şemin, a.g.e, s.22.

2.Gelişim Dönemi Açısından Ergenlikteki Değişimler

Ergenliğin tanımını verdikten sonra ergenlikteki değişimleri kısaca belirtmenin konumuzun anlaşılması açısından faydalı olacağı kanaatindeyim. Amacım, ergenlik psikolojisini detaylarıyla inceleyip bir takım yaklaşımlar sergilemek değil, bilakis bu alanda yapılmış teorik çalışmalardan istifade edip tezimize zemin hazırlamaktır.

Bir insanın hayatını içine alan çağları genel olarak gözden geçirecek olursak, ergenlik çağı, hayatın fırtınalı ve karışık devrelerinin en yüksek noktasına eriştiği bir çağ olarak görülür.⁹ Bu bakımdan G.Stanley Hall ergenliği "fırtına ve stres" zamanı olarak tanımlamıştır.¹⁰ Kuşkusuz bu çalkantının ergenlik çağının belirgin bir özelliği olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ergenlik, gelişim ödevleri ve yaşantının bir çok boyutları açısından farklı iki dönemin arasında yer almaktadır. Fert, çocukluktan yetişkinliğe geçerken ergenliği yaşamak zorundadır. Ergenliği yaşamak ise bir takım değişimlerle birlikte mümkün olmaktadır. Kimisi için gelecek açısından imkan ve yatırım devri kimisi için de izleri hayat boyu süren kötü bir hatıra devri olan ergenlikteki değişimlere kısaca bir göz atalım:

a) Beden Gelişimi ve Davranış Üzerindeki Etkisi

Ergenlik çağındaki değişiklikler, cinsel salgı bezlerinin kana bol miktarda salgı bırakmasıyla başlar. Erkeklerde testosteron (testosterone), kızlarda estrojen

---

⁹Jersild, a.g.e., s.1.

¹⁰Hall, G.S., Adolescence, p.12.

(estrogen) salgıları beyindeki hipofiz bezinin uyarılmasıyla bol miktarda üretilmeye başlanır,¹¹ ve ilk etkiler beden yapısında görülür. Bu dönemin en önemli bedensel gelişimi boy ve ağırlığın artmasıdır. Kızlarda ve erkeklerde büyüme belirli bir sırayı takip eder. Eller ve ayaklar ilk büyüyen organlardır. Daha sonra kollar ve bacaklar ve en son da beden gelişir. Büyümenin seyri fertten ferde değişmektedir. Ayrıca büyümede bireysel koşulların yanı sıra dış çevre koşullarının da etkisi vardır.

İskeletin büyümesi, beyin ve kalpteki değişimler, yüzdeki büyüme belirtileri, bedensel gücün farklılaşması bedensel gelişimde görülen ve gelişim psikolojisi açısından incelenen önemli öğelerdir.¹²

Bahsi geçen tüm bu öğeler ergenin tutum ve davranışlarına da yansiyacaktır. "Tutum ve davranışlardaki değişiklikler kısmen hormonlar, kısmen de toplumsal değişimler nedeniyle olur. Hormonlar beden kimyasal dengesi üzerinde etkili olurken, çevre, ana-baba, kardeş, arkadaş, ve öğretmenlerin tutumları da bu etkenlere katlanmayı güçleştirebilirler. Anne ve babalar, bu dönemdeki çocuklarına bir çocuk gözüyle bakar ve davranırlarsa, bu durum onları çok üzebilir."¹³

b) Duygu ve Heyecan Gelişimi

Ergenin insan ve evren değerlerini birdenbire keşfetmesi, tüm yaşamını etkiler. Çocuk, yaşamı, verilmiş bir olgu olarak alır, ergen ise, aynı zamanda bunların bir nedeni olduğunu, bir anlamı bulunduğunu keşfeder. Özellikle,

---

¹¹Cüceloğlu, Doğan, İnsan ve Davranışı, s.345.

¹²Bu öğeler hakkında daha fazla bilgi için bkz., Şemin, a.g.e., s.23-30.

¹³Dönmezer, İbrahim, Eğitim Psikolojisi, s.33.

kendisinde oluşan değişikliklerin nedenini anlamak ve bunları tanımak istemektedir. Kendisinde gördüğü belirtilerin anlamını arar. Onda bir takım idealler uyanır. Dünya ve toplum için özellikle kendisi için büyük bir ilgi duyar. Böylece o kendisi için büyük bir sorun olur.¹⁴

Dış alemden bilgi elde etme vasıtası olan duyguların birdenbire yayılması ve genişlemesi, yani ruhun beş penceresinin birden hayata karşı fazla bir nisbette açılması, tabiatıyla, gencin ruhunda bir dengesizlik meydana getirir.¹⁵ Bu dengesizliğin doğurduğu bunalımla birlikte utanma, çekingenlik, sıkılganlık, kıskançlık, şüphe ve vesveseli gurur kendiliğinden doğar. Yavaş yavaş çocukluk zevkleri unutulmuş veya itibardan düşülmüştür. Sempati ve kişisel kendini verme ihtiyaçları ile aynı zamanda özgürlük arzuları, fiil ve sözde, benliğin daha enerjik bir şekilde desteklenmesi keyfiyeti kendini gösterir. Aşk, bu değişikliği artırır ve sona erdirir, ona has olan tutkulu coşkunun, onun lehine veya zararına gelişen yeni bir heyecanlılık ve zihni tecesüsler, diğergam, estetik veya dini coşku gibi duygular halinde taşar.¹⁶ Böylece genci harekete geçiren ve hareketin yönünü tayin eden kuvvetler ferdin anlayışı değil, fakat genellikle kendisinin bile farkında olmadığı duygularıdır.¹⁷

Ergenin duygusal dünyasında bazı çelişkiler dikkatimizi çeker. Yalnızlıktan duyulan hazzın yanısıra, bir gruba katılma özlemi, yetişkini hor görme, ama ona dayanma, endişe (anksiyete) ve umutsuzluğa karşı geleceğe coşkuyla

---

¹⁴Şemin, a.g.e., s.83.

¹⁵Gövsa, i. Alaaddin, İlk Gençlik, s.53.

¹⁶Guillaume, Paul, Psikoloji, s.53.

¹⁷Pressey–Robinson, Psikoloji ve Yeni Eğitim, c.1., s.2.

yöneliş, bu evrenin belirgin çelişkili duyguları, arasında sayılabilir.¹⁸

Görülüyor ki gencin duygusal hayatı yoğun ve kompleks ve adeta onun için duygusal hayat, yaşamın merkezi konumunda. Ergenin kişiliğini bulması da olumlu yönde gelişmiş bir duygusal hayata bağlıdır."Nasıl sağlıklı bir bedene sahip olmak doğuştan başlayarak bedeni iyi beslemeye bağlı ise, bunun gibi, kişi ancak duygusal gereksinmelerin zamanında karşılanması ile bir ruh sağlığına kavuşur. Bu da çocuğun ve gencin; sevildiğini, takdir edildiğini duyması, bedence ve ruhça tatmin edilmiş olmanın doğal oluşunu anlaması, kendisinin bir değer ifade ettiğinin farkına varması ile mümkündür."¹⁹ Aksi halde genç aşağılık duygularının hakim olduğu saplantı, takınak ve yığılardan örülü ve yanısıra psikosomatik rahatsızlıkların da görüldüğü bir hayatı yaşamak zorunda kalacaktır.

Duygusal yaşamın en önemli iki ögesi olan sevgi ve korku hakkındaki bilgileri ve görüşlerimizi özel bir bölüm halinde ele aldık.

Bu kısa özetlemeden sonra şimdi de gencin zihinsel gelişimini görelim.

c) Zihinsel (Cognitive) Gelişim

Zeka, doğmuş bir çocukta gizli güç olarak bulunup ancak zamanla olgunlaşır. Düşünsel gelişimin en hızlı olduğu zaman, onuncu yaşa kadar olan dönemdir. Böylece çocuğun fikri gücü ve başarıları, içinde bulunduğu gelişme basamağının olgunluk seviyesi ile sınırlanmıştır. Düşünsel yetenekler fizyolojik, anatomik ve nörolojik gelişme sonunda olgunlaşır. Zekanın gelişmesi, beyin ve

---

¹⁸Spènlè,A.R., Ergenlik Psikolojisi, s.85–91; Yavuzer, Haluk, Çocuk Psikolojisi, s.274.

¹⁹Şemin, a.g.e.,s.85.

sinir sisteminin olgunlaşmasına dayanır.²⁰

Onbir yaşından sonra başlayan ve mantıksal düşünmenin yetişkinler düzeyine eriştiği bu döneme "Formal İşlemsel Dönem (Formal Operatonal Stage)" denir. Bu evrede çocuklar görüşlerini haklı gösterebilecek düşünce kurallarını ve mantık yollarını bulmaya başlarlar.²¹

Zihin gelişimi bireyin ruhsal gelişiminin eksenini niteliğindedir.²² Zihin yapısı, bir başka deyişle zeka da bireyin davranışlarını geniş ölçüde etkiler. Kısaca zeka, kendini daha çok davranışlarda gösterir. Bilinçli olan her davranış, zekanın ürünüdür denilebilir. Zeka konusunda otoritelerden biri olan İsviçreli çocuk psikologu Jean Piaget (1896–1980)'in görüşüne göre, düşünsel davranış ile zeka arasında çok yakın bir ilişki, hatta olumlu bağlanma vardır.²³

Ergenlik çağına girdikleri zaman çocukların bir çoğu, zihin bakımından kendi çevrelerinin çok dışında ve üstünde kalan bir dünyadaki olaylarla ilgilenme konusunda kabiliyet kazanırlar.²⁴ Piaget'in, 'çocukluğun somut faaliyetleri' dediği uğraşlar bu çağda, okulun ve çevredeki sosyo-kültürel tecrübelerin yardımı ile ergeni, problem tahlilleri ve yüksek seviyeli genellemeler yapmaya sevkeder. Zihni fonksiyonun bu evrimi ise, ergenin içinde yaşadığı kültürde gerekli uyarıcılara sahip olmasına bağlıdır. Bu devrede soyut düşünme kabiliyeti, ergeni bir taraftan içinde yaşadığı çevrenin ve dünyanın problemlerini düşünmeye sevkederken, diğer taraftan da, insanın bu problemlerin çözümündeki temel görev ve değeri

---

²⁰Baymur, Feriha, Genel Psikoloji, s.234.

²¹Yavuzer, a.g.e. s.272.

²²Binbaşoğlu, Cavit, Gelişim Psikolojisi, s.84, Eğitim Psikolojisi, s.100.

²³Sandstrom, C.L., Çocuk ve Gençlik Psikolojisi, s.112.

²⁴Hökelekli, Hayati, Ergenlik Çağı Gençlerin Dini Gelişimi, (Basılmamış Doktora Tezi), s.10.

üzerinde durmaya sevkeder.²⁵ Soyut kavramları anlama kapasitesi oniki yaşına gelinceye kadar tam olarak gelişmiş sayılmaz. Bununla birlikte olayları birleştirme ve onlar hakkında bir sonuca ulaşma kabiliyeti, ancak ortalama çocuk onbeş zeka yaşını tamamladığında görülür.²⁶ Zeka testleriyle ölçülebilen zihin kabiliyeti yiminci yaşta, hatta bu yaştan sonraları bile gelişmeye devam etmektedir. Bundan başka, değişiklik miktarı da yapılmış olan zihin faaliyetlerinin çeşidine göre olmaktadır.²⁷

Piaget'in düşüncenin gelişimine ilişkin dönemleri²⁸ olan duyu-hareket, işlem öncesi, somut işlemlerden geçerek ergen artık soyut işlemler basamağına gelmiştir. Bu onun için farklı bir zihin açılımıdır. Piaget'e göre soyut işlem düşüncesi "somut olandan, burada olmayana ve geleceğe yönelik ilgi doğrultusunda kurtulmadır. Bu büyük düşüncelerin ve kuramların başlamasının çağı, aynı zamanda şimdiki gerçekliğe uyum sağlamanın zamanıdır."²⁹

Bu açıklamalardan da anlıyoruz ki genç artık o küçük dünyasından sıyrılmış hayata açılmıştır. Ancak bugünü değerlendirip geleceğe umutla bakabilmesi için bir dünya görüşüne sahip olması gerekmektedir. Genç, duygusal hayatının da sağlamlığı ile kendisine ufuklar açabilecek geniş perspektifli ideallerle donanırsa, o zaman hakikati yakalama yolunda adım atabilecektir. Çünkü "hassas bir şekilde hakikatle ilgilenme arzusu, ergenin zihinsel gelişiminin tabii

---

²⁵Varış, Fatma, Ergenin Gelişimine Etki Eden Kültürel Faktörler, s.18.

²⁶Clark,W.H., "Erginlik ve Gençlik Çağında Din", Eğitim Hareketleri Dergisi,c.22, S.256-257, s.15; Cole-Morgan, Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi,s.3-4.

²⁷Jersild, a.g.e., s.57.

²⁸Bu dönemler için bkz., Gander-Gardiner, a.g.e., s.424.

²⁹Piaget J.-Inhelder, The Psychology of the Child, p.130.

sonuçlarındandır. Herşeyin hakikatini anlamak, olayların sebep ve neticelerini araştırmak arzusu ve endişesi gençte kuvvetle belirir.³⁰

d) Sosyal Gelişim

Ergen toplumda yerini almak üzere hazırlanan bir gençtir. Ergenin gelişim seyrini ve ruhsal yapısını en iyi gözleyebileceğimiz alan bu 'sosyal gelişim' alanıdır. Bundan ötürü ergeni tanımada onun sosyal yönü önem taşımaktadır.

Sosyal gelişimin önem taşıdığı bir başka konu gencin benlik yapısını toplum içinde geliştirebileceği gerçeğidir. Benlik "bireyin ne olduğu, ne olmak istediği ve çevresince nasıl tanındığı konularındaki bilinçliliği"dir.³¹ İşte bu bilinç düzeyine ergen ancak kendisini çevresindeki kişilerle karşılaştırarak ulaşacaktır.

Sosyalleşme ise "bireyin kendi kümesi yada kültürü içinde yaşayanlar gibi davranmayı öğrenmesi"dir.³² Buradan hareketle sosyal gelişimi şöyle tanımlamak mümkündür:"Kişinin, doğumdan yetişkin oluncaya kadar, başka insanlarla olan ilişkilerinin ve onlara karşı geliştirdiği ilgi ve duygularının tümüdür."³³

Bu tanımlardan da anlaşıldığına göre ergenin

sosyalleşmesinde iki kavram büyük bir öneme sahip: Özdeşleşme ve arkadaş grubu.

Psikologlar tarafından farklı alanlarda, çok değişik anlamlarda kullanılan

---

³⁰Hökelekli, a.g.t., s.11.

³¹Enç, Mithat, Ruhbilim Terimleri Sözlüğü, s.31.

³²A.e., s.159.

³³Binbaşıoğlu, a.g.e. s.181, Gelişim Psikolojisi,s.165.

özdeşleşme (Identification) kavramını³⁴, Köknel'in açıklamalarından anlaşılır bir şekilde izleme imkanı vardır:"Gençlik çağına ait ruhsal yapı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişilere, düşüncelere, kültüre doğru gittikçe genişleyen bir alan içinde gencin, bilinçli ya da bilinçsiz olarak etkilendiği, benimsediği duygu, düşünce, tutum ve davranışlardan oluşan bu süreç"³⁵, "Özdeşleşme geniş kapsamlıdır, içine bireyin genel yaşam ve mesleki amaçlarını alır."³⁶

Özdeşleşmenin altındaki en önemli etken, güçlü olma duygusudur.Araştırmanın ve gözlemlerin de gösterdiği gibi insan ilişkilerinde güçlü olma duygusu en önemli değişkendir. Güçlü olma isteği, model alan kimseyi bu davranışa götüren en önemli belirleyici etkidir.³⁷

Güçlü olmayı isteme insanda kuvvetli bir duygudur. İnsan kendinde zayıflık, yetersizlik vb. duygular hissettiğinden güçsüz olduğunu düşünür. Güçsüzlüğün ortaya çıkardığı acı, insanca dengenin bozulmasından,bütünüyle güçsüz olmayı kabul edememesinden doğar.³⁸

İnsan bu güçsüzlüğünü giderebilmek için güçlü bir kişiyle yada gruba özdeşleşir. Böylece o kimse modelin hayatına simgesel bir biçimde katılarak arzuladığı, elde etmek istediği hedefleri tecrübe eder.³⁹ Bu model az da olsa anne-baba, daha çok öğretmen veya yakın bir akraba olsa da sevilen bir arkadaş veya arkadaş grubu da olabilmektedir. Çünkü "kendine güveni az olan

---

³⁴Özdeşleşme tanımları ve teorileri için bkz., Kılavuz, a.g.t., s.15–25.

³⁵Köknel,Özcan,Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları,s.36.

³⁶Cüceloğlu, a.g.e.s.359.

³⁷Mc Candless,Adolescents:Behavior and Development, p.380.

³⁸Fromm,Erich,Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, s.209.

³⁹A.e., s.290.

özdeşleşme gelişmesinin en karışık noktasında bulunan bireylerde arkadaşlar daha fazla etkin olur."⁴⁰ Bireyin en büyük bilişsel duygusal gelişme gösterdiği ve her şeyi eleştirip, soruşturup kendine özgü yeni bir dünya kurmaya çalıştığı ergenlik çağında, gencin dayanabileceği en önemli güven kaynağını arkadaşlık oluşturur. Her konuda dengesizlik içinde olan ve denge oluşturmaya çalışan çocuk, arkadaşlık konusunda dengesizlik içinde değildir.⁴¹

Ergenin sosyal gelişimi açısından bir basamak teşkil eden "arkadaşlarla kaynaşma, sosyal duygu ve özelliklerin gelişip olgunlaşması noktasından isabetli ve hoş bir durumdur. Bundan başka gençler, arkadaşlarının sevgi ve saygısına layık olmak için ruhen ve bedenen olgunluğu arzu ederler."⁴² Genç kendine iyi arkadaşlar edinebilirse bu durum onun olgun bir yetişkin olmasında motive edici bir rol oynayacaktır. Çünkü aynı "yaştaki ergenler grubu, çocukluk çağı ile olgunluk çağı arasında sosyal bir mesafeyi temsil ederler. Burada oldukça kuvvetli zümre bağlılıkları ve insanların nasıl davranacakları hususunda bazen nevi şahsına münhasır olmakla birlikte belli kavramlar mevcuttur. Bu husus gençleri, genel kültürel gelenekten, gencin bizzat geliştirdiği geleneğe doğru çekebilir."⁴³ Böylece benlik saygısı⁴⁴ (self concept) yükselen genç kimliğini oluşturmaya başlar. "Birey genel olarak grubun benimsemediğini beğenmez, yapmadan yapmaz"⁴⁵ iken, kendi varlığını hissettikçe , benlik saygısı arttıkça özdeşimler ters orantılı olarak azalır. Erikson'un dediği gibi "kimlik oluşumları özdeşimlerin

---

⁴⁰Cüceloğlu, a.g.e., s.360.

⁴¹A.yer.

⁴²Gövsa, a.g.e., s.47.

⁴³Clark, a.g.m., Eğitim Hareketleri Dergisi, c.22, S.258–259, s.4.

⁴⁴Benlik ve benlik saygısı kavramları için bkz., Gander– Gardiner, a.g.e., s.452–455; Yörükoğlu, Atalay, Gençlik Çağı, s.101–111.

⁴⁵Yavuzer, a.g.e., s.284.

bittiği yerde başlar."⁴⁶ "Kimlik duygusu gelişmiş bir genç kendi benliğinin sürekliliğini algılayan , kendine yabancı görünmeyen, nereden gelip nereye yöneldiğinin bilincinde olan kişidir."⁴⁷ Kişinin kimliğini oluşturması demek toplumdaki konumuyla, amaçlarıyla, dünya görüşü ve yaşam anlayışıyla birlikte var olabilen bir duygudur bu. başka bir deyişle kişi kendini hem herkesten başka, hem de çevresiyle anlamlı bağlar kurmuş biri olarak görür."⁴⁸

Böylece ergen kendisine has kimliği ile en azından bu dönem için sosyalleşmeyi sağlamış ve olgun bir yetişkinliğe aday olmuştur.⁴⁹

e) Ahlaki Gelişim

Ahlak: "genel olarak, bir kimsenin, içinde bulunduğu çevredeki törelere uyma yetisi ya da bununla ilgili kurallar toplamıdır."⁵⁰ Bir kişinin ahlaki gelişimini sağlayabilmesi için sağlam karakterli ve disiplinli olması gerekmektedir. Bireyin "kendi kendisine egemen olmasını , kendi kendisi ile uyum içinde bulunmasını, düşünüş ve eylemlerinde tutarlı, sağlam kalabilmesini sağlayan (özellikler) bütünü"ne⁵¹ karakter denmektedir.* "Bireyin bu özellikler bütünü , uyguladığı

⁴⁶Erikson, E.H, Identity: Youth and Crisis, p.28.

⁴⁷Yörükoğlu, a.g.e., s.110.

⁴⁸A.yer.

⁴⁹Ergenlikteki sosyal gelişme ve sosyal ilişkiler hakkında daha geniş bilgi için bkz., Jersild, a.g.e., s.225–301; Cole–Morgan, a.g.e., s. 172–203; Pressey–Robinson, a.g.e., c.1, s.230–257; Gander–Gardiner, a.g.e., s. 440–471; Hökelekli, a.g.t., s.17–21; Dönmezer, a.g.e., s.73–89.

⁵⁰Binbaşıoğlu, a.g.e., s.186, Eğitim Psikolojisi, s.202.

⁵¹Akarsu, Bedia, Felsefe Terimleri Sözlüğü, s.104.

ahlaki değerleri oluşturur.⁵² Tanımdan da anlaşıldığına göre ahlaklı olmak sağlam bir karaktere, bir başka ifade ile i disipline bağlıdır. Hemen belirtelim ki i disiplin dış disiplinle rtuştğnde ahlaki olgunluğa ulaşmak mümkündür. Disiplin kavramı Şöyle tanımlanabilir : "Bireyin içinde bulunduğu küme ya da toplumun, yazılı ve yazısız kurallarına uyması için kurulan düzen. Disiplinin amacı bireye, hangi davranışların iyi ve doğru, kötü ve yanlış olduğunu öğretmek, öğrendiklerini uygulayıp uygulamadığını denetlemektir.⁵³ Görülüyor ki ahlaki gelişim , kişinin sosyal gelişimi ile ilgili hatta bir uzantısıdır. Hatta şunu da söylemek mümkündür, bölümler halinde incelediğimiz gelişim safhaları gerçekte bir bütün olarak ve birbirlerine paralel bir biçimde gelişmektedirler.

Ahlak kurallarına uygun bir yaşayış ,ancak kişinin kendi kendini idare edebilir bir duruma gelmesiyle başlar. Bu, herşeyden önce vicdan hrlğne sahip olmak demektir; kişinin, davranışlarını kendi başına kendine mal ettiği, derunileştirdiği ahlak kurallarına göre yönlendirmesidir. Bu durumda insan, cezadan korktuğu için değil, vicdanen doğru bulduğu için ahlak kurallarını kabul eder; bunları benimser, zaruri olduklarını anlar, bunların karşısında vicdanen kendini sorumlu tutar.⁵⁴

Ergenlik ağından önce tam olarak gelişmiş şekliyle ahlaklı olmak mümkün değildir. nce ahlak ve örf belli ölçüde zekayı ,özellikle kavramlar teşkil etme ve genelleştirme kabiliyetinin bulunmasını gerektirir. Bu kapasiteler de tabi olarak ondört veya onbeş yaşından önce gelişmez.⁵⁵

Ergenlik ağında ahlak telakkileri, ocuğunkine kıyasla belli başlı iki yönde gelişme gösterir: 1–Ahlak telakkileri daha fazla genelleşir. Mesela, annesi

---

*Çocukluk ve gençlikte karakter teşekkülü için bkz., Pressey–Robinson, a.g.e., c.1, s.277.

⁵²Bařaran , İ.Ethem,Eğitim Psikolojisi s.147.

⁵³Hurlock, E.B., Developmental Psychology, p.162.

⁵⁴Hkelekli,a.g.t., s.21.

⁵⁵Clark, a.g.m., s.5.

nerede olduğunu sorduğu vakit sadece hakikati söylemekten ziyade, genel olarak namuslu olmak daha iyidir diye düşünür. 2–Ahlak telakkileri ve şüpheleri , olduğu gibi gencin benliğinin birer parçası haline gelirler.⁵⁶ Bunun içindir ki ,gençler izzeti nefislerine ve gururlarına çok düşkündürler.Daha önceleri sathi bir şekilde öğrenilen ahlak kurallarını artık kendilerine mal etmişlerdir. Bu kurallar ,gencin benlik yapısının hayati bir bölümünü teşkil eder.Bu, kişilik içerisinde onlara iyi veya kötü günler için muazzam bir güç verir.⁵⁷

Ahlaki gelişimle ilgili çeşitli yaklaşım ve kuramlar vardır. ⁵⁸ Bunların içinde en çok dikkati çeken kuram 1969 yılında Laurence Kohlberg tarafından geliştirilmiştir.⁵⁹ Bireyin altı evrede evrensel ahlak ilkelerine nasıl ulaştığını Piaget'in kuramını geliştirerek açıklamıştır.

---

⁵⁶Jersild,a.g.e., s.100; Cole–Morgan, a.g.e., s.370.

⁵⁷Clark, a.g.m., s.5.

⁵⁸Bunlar için bkz., Binbaşıoğlu,Gelişim Psikolojisi, s.187; Eğitim Psikolojisi, s.203; Topses, Gürsen, Eğitim Sürecinde İnsan ve Psikolojisi, s.182.

⁵⁹Kohlberg'in altı ahlak evresi için bkz., Gander–Gardiner, a.g.e., s.432; Topses, a.g.e., s.187.

B- ERGENLİKTE DİNİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

1.Çocukluktaki Dini Yaşantıdan Ergenlikteki Dini Yaşantıya Geçiş

İnsan hayatında hiç bir dönem kesin çizgilerle birbirinden ayrılamaz.Daha sonraki dönem bir öncekinin uzantısıdır ve onun izlerini taşır. Dönemler içinde fertlerin her yönden gelişebilmeleri de yavaş yavaş olmaktadır. Ve gelişme sürelerinde bireysel farklılıklar mevcuttur.

Ergenlik çağının çocukluk çağının bir devamı olduğunu göz önüne alırsak ergende hala çocukluk dininin izleri olduğunu, ergenlik dinine geçişin bir takım sancıları beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz. Farklı bir dünyaya girmenin, yetişkinliğe aday olmanın sıkıntılarını yaşayan ergen kendisinde oluşan " dini krizi atlatabilirse, imanını saflaştırabilecek"¹ ve dinin gerçek anlam ve değerini anlayabilecektir.

İnsan, dinin gerçek anlamını ancak ergenlikte yavaş yavaş hissetmeye başlar. Çevresini ve toplumu keşfetmek isteyen ergen ise önce kendinden başlayacaktır. "Kendini keşfetmek aynı zamanda toplumu keşfetmektir. Bunun birinci işareti , bir ideale duyulan gereksinmedir. Çocuk idealini çevresinden alır, adolesan ise metafizik bir alemin sezgisinden alır.Din, sanat, ahlak da bu yaşta bir anlam taşır."²

Yukarıdaki ifadelerde çocuğun idealini çevresinden aldığı belirtildi. Bu 'çevre' kavramından maksat 'maddi çevre'dir. Çünkü çocuğun zihinsel gelişimi gereği daima somut düşünür.³ " Dinin herşeyden önce bir sezme "⁴ olduğu

---

¹Vergote, Antoine, "Çocuklukta Din", A.Ü.İ.F. Dergisi, c.XXII, s.326.

²Şemin,a.g.e., s.84.

³Çalışmamızın zihinsel gelişim bölümüne bkz.s.18.

⁴Ziyalar, Adnan, "Gençliğin Ruhi ve Sosyal Problemleri", Gençliğin Ruhi ve Manevi Problemleri, s.52.

düşünülürse dinin gelişimi açısından ergen ile çocuk arasındaki en önemli fark soyut düşünmedir. "Çocukta dini hayat , duygusal bir düşünce özelliği içerisinde kendisini gösterir;o, inandığı şeylerin derinine nüfuz etmeden ,onları tam anlamıyla kavramadan dini bir inanç besler . Bu, çocuktaki somut ve gerçek olaylar dünyası dışında kalan gerçeklikleri algılamaya güç yetiremeyen bir zihin yapısının tabii sonucu olmaktadır. Ergenliğe yakın yıllarda zihin ve düşünce hayatı gerek derinlik gerekse genişlik yönünden büyük bir kapasite kazanır. 12–13 yaşlarında başlayan "soyut düşünme" kabiliyeti sayesinde ergen dini ve metafizik konuları düşünmeye başlar.⁵

Çocuk ile ergenin dini yaşantısındaki en büyük farklılıklarından biri de dini şüphe ve çatışmaların ergenin hayatında artışıdır.

"Ergenlik her yönden geçici bir 'bunalım' dönemidir.

İmanla ilgili şüphe, kararsızlık ve çatışmalar insan hayatında en çok bu dönemde kendilerini gösterirler. Geleneksel dini kalıpları tenkit ve değerlendirmeye tabi tutarak şahsi bir din anlayışına ulaşma, genel olarak bu bunalımlı safhayı izler."⁶

Ergenlerin dini gelişimleri içerisinde 'dini şüpheler' belirgin bir özellik olarak kendilerini ortaya koyarlar. Batı ülkelerinde yapılan araştırmalar erkek ergenlerin %75, kızların ise %50 dolaylarında bir oranda bu iman şüphelerini yaşadıklarını ortaya koymaktadır.⁷ Mısır'da yapılan bir araştırmaya göre ise, müslüman erkek ergenlerin %27 si, kızların ise %21'i böyle bir şüphe krizi yaşamışlardır.⁸ Ülkemizde yapılan bir çalışmaya göre de dini şüphe tecrübesi

---

⁵ Hökelekli, a.g.e., s.267–268.

⁶ A.e.,s.270.

⁷ Berguer, G.,Traite de Psychologie de la Religion, s.121, (H. Hökelekli, a.g.e.'den naklen, s.271–272).

⁸ Melici, Abdülaziz A.,Tatavvuru'ş- Şuuri'd–Dini İnde't–Tıflı ve'l–Mürahik, Mısır,1955,s.258, (H. Hökelekli,a.g.e.'den naklen,s.272).

geçirmiş olan ergenlerin %30 dolaylarında olduğu tespit edilmiştir.⁹

Toplumlar arası kültür farklılıkları ve bunların dini şüpheye etkisi bir yana bırakılırsa ergenlerde yüksek oranlarda görülen şüphenin olumlu ve gerekli olduğunu düşünebiliriz. " Uygun şartlar altında bu şüphelerin, dini saflaştırıcı ve daha şuurlu bir dindarlığı ele geçirmeye yönlendirici etkileri vardır."¹⁰ Ergenin bu şüpheleri tabiidir. Çünkü o, geçmişini ve değerlerini gözden geçirip yenilenme ihtiyacındadır. Bunu, kendisi için sıkıntı da olsa yapacaktır.

"Eğer bir genç ciddi olarak kendisine öğretilen dinsel inançlarını incelemeye , mihenk taşına vurmaya kalkışırsa ve bunlara dair şüpheye düşerse, bu şüphelenme eylemi çok ıstırap verici bir şey olur. Bir kimsenin sevdiği ve saygı beslediği bir kişi tarafından kendisine öğretilmiş olan şeyleri soru süzgeçinden geçirme işi hayatın herhangi bir safhasında rahatsız edici, endişe verici bir durumdur. (Ancak) genç dinsel inançlarını tetkikten geçirmeğe başladığı vakit, bu soru süzgeçinden geçirdiği şey sadece bir doğma veya bir mezhep , ya da bir teori değildir. Bir bakıma ,o; kendi zekasını, kendisine ait bilgileri, dinle ilgili gerçekleri kendisine öğretmiş olan kimseleri, yine bu kimseler ile olan ilişkilerini, güvendiği kimselerin şahsiyet bütünlüğünü, olgunluğunu soru süzgeçinden geçiriyor, demektir."¹¹ Buradan da anlaşılıyor ki genç kendine yeni bakış açıları aramakta ve çocukluktan getirdiği inanç ve değerleri anlamlandırmağa çalışmaktadır. Kuhlen ve Arnold (1944)'un yaptıkları bir araştırmaya göre şüphe edilen konuların çoğunluğunu günah, cennet ve cehennem, ilmin dine karşı olması ve ölüm sonrası hayat mevzuları teşkil etmektedir.¹²

Ergenin dini şüpheleri görünürde üç ana kaynağa sahiptir. Birinci faktör,

---

⁹ Hökelekli, Hayati, "Ergenlik Döneminde Dini Şüpheler", Din Öğretimi Dergisi, S.14, s.73-83.

¹⁰ Hökelekli, a.g.e., s.273.

¹¹ Jersild, a.g.e., s.372-373.

¹² Argyle-Hallahmi , "Yaş ve Din", U.Ü.İ.F. Dergisi, S.4, s.325.

iç dünyasının keşfinde krizlerle dolu olan genç bağımsızlığını aramaktadır. Fakat açıkça ona din, her ahlak ve otoritenin başvurduğu basit bir olayın, bağımlılığın son temeli ve en önemli alameti olarak görünebilir. Ancak, hayatın sentezini, varlığında ilk defa tenkidi bir tarzda bizzat kendisi yapmak zorunda olduğu zaman ergen, dini inançlarını yeniden düşünmeğe mecbur kalır. Ve iman şüphesi, çocukluk inancından kişisel tasdiğe geçirir.

Cinsel heyecanların şiddeti ikinci bir şüphe faktörü olarak kendini gösterir.

İman şüphelerinin, buluş çağının duygusal fırtınalarını geçiren bir çok ergenin genel inanç krizinde bir başka kaynağı daha vardır. O da çevresindeki yakınlarının kendisine besledikleri sevgiden şüphe ederek iç barışında karışıklık olan ergen, bazan hayatın mantıksızlığının güçlü hissini duyar. Bu bakımdan dini inanç ancak bir nevi huzur duygusunun temeli üzerine yerleşmelidir.¹³

15 yaşına doğru şüpheler azalmaya başlarlar. Genel olarak, 16–17 yaşına doğru şüpheler yatışmıştır ve ergen terciğini yapmıştır.¹⁴

2.Dini Düşünce ve Kavramların Gelişimi

Kavramların anlaşılmasının zeka seviyesi ile sınırlı olduğu açıktır. Soyut kavramları anlama kapasitesi oniki yaşına gelinceye kadar tam olarak gelişmiş sayılmaz. Bununla birlikte olayları birleştirme ve onlar hakkında bir sonuca ulaşma kabiliyeti ancak ortalama çocuk onbeş zeka yaşını tamamladığında açıkça görülür.¹⁵ Bu konuda ayrıca çalışmamızın zihinsel gelişim bölümünde özet bilgi verilmiştir.

---

¹³Vergote, Antoine, "Ergenlikte Din", A.Ü.İ.F. Dergisi, c.24, s. 589–590.

¹⁴A.yer.

¹⁵Clark, a.g.m, s.15.

Ergenlerin soyut düşünme kabiliyeti ile birlikte "gençlerin din kavramına verdikleri anlam üç kategoride ele alınıp incelenebilir:

- a) Geleneksel şekli ile benimsenen din anlayışı,
- b) Kişisel eğilimler, ruhi özlem ve ihtiyaçların ifadesi olarak din anlayışı,
- c) İdeolojik ya da politik yönelişlerin etkisi altında benimsenmiş olan din anlayışı."¹⁶

Görülüyor ki ergenlerin din kavramını algılayışları farklı. Bireysel ve kültürel farklılıkların olması sonuçta farklı dini perspektifler ortaya çıkaracaktır. Ancak gençlerin üzerinde ittifakla birleştikleri bir nokta vardır ki o da "dinin insan ve toplum hayatında çok önemli bir fonksiyon icra ettiğidir."¹⁷

Din fenomeninin merkez kavramı "Allah" tır. Kişiler Allah kavramına yükledikleri anlamlar çerçevesinde din ile ilgili tutumlarını belirlemektedirler. Allah kavramının çocuk ve ergen zihinlerindeki karşılıkları farklıdır. "Çocuğun zihninde Allah, genellikle büyük bir insan olarak tasarlanır."¹⁸ "Onun anlayışına göre, Allah gibi sözcüklerle başka insanlar kastedilmektedir."¹⁹ "Artan yaşla birlikte soyut düşünme kabiliyetinin kazanılmasıyla, Allah kavramı da soyut bir niteliğe bürünmeye başlar. Allah'ı şekilsiz, cisimsiz, soyut ve manevi bir biçimde algılamaya başlama yaşı 11-12 dolaylarındadır."²⁰

"Allah'ın varlığını ve yüceliğini çok ince bir sezikle yüreğinde hisseden birçok genç, Allah hakkında anlatılan korkutucu ve ürkütücü bilgilerle tatmin bulmazlar. Allah tecrübesinin yolculuğuna kendi içlerinde bizzat kendi başlarına çıkarlar.

---

¹⁶Hökelekli, a.g.t., s.38.

¹⁷Hökelekli a.g.t., s.41.

¹⁸Bovet, Pierre, Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi, s.99.

¹⁹Smith, J.J., "Çocukta Dinsel Gelişim", Çocuk Psikolojisi, s.218.

²⁰Vergote, Antoine, Psychologie Religieuse, s.298, (H.Hökelekli, a.g.t.'den naklen s.43).

Yaşanan kısa bir tecrübeden sonra gençler, Allah'ın zatının akılla kavranamayacağını anlayabilir bir duruma gelmiş olurlar. Daha başlangıçta, Allah'ın zatının ve mahiyetinin bilinmeyeceğini sezen gençler, bu konuda kendilerini fazlaca zorlamazlar ve konu ile ilgili objektif bilgilere bağlanmayı tek çıkar yol olarak görürler.²¹

3.Dini Duygu ve Heyecanların Gelişimi

Din duygusunun farklı tanımları yapılmıştır. Buna göre "din duygusu, dini tecrübe anında hissedilen duygu ve algıların genel adıdır."²² Benzer bir başka tanım ise "türü dini objeler karşısında beliren birçok dini duyguların ortak bir adı"²³ dir.

Rousseau'nun "çocuğun dine karşı yabancı olduğu"²⁴ tezine karşılık, din psikolojisi araştırmaları, çocuğun dine yabancı olmadığını, bilakis onun da kendine göre bir dini inancının olduğunu ortaya koymuştur.²⁵

Dini duyguların ilk çocukluk çağından itibaren varlığını gösterdikleri bilinmektedir. Ancak "çocuk henüz ruhun yüksek sentezlerine erişemez. Amerikalı psikolog E.T.Clark'ın tespitlerine göre din duygusu 12-14 yaşlarında ve esaslı bir

---

²¹Hökelekli ,a.g.t., s.44.

²²Hökelekli, a.g.e, s.137.

²³Yavuz,Kerim,Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, s.34.

²⁴Rousseau, Emil, s.223.

²⁵Vergote,"Çocuklukta Din",s.315; Bovet, a.g.e., s.18; Smith, a.g.m., s.217; Hökelekli, a.g.e., s.252; Yavuz, a.g.e., s.39. Ayrıca burada 'fitrat' hadisi tekrar hatırlanmalıdır. Bkz., Hökelekli, a.g.e., s.124.

şekilde onikinci yaşa doğru kendini göstermektedir. Vergote da dini duyguların 7–14 yaşları arasında uyandığını nakletmektedir. Bizim kültürümüzde din duygusunun uyanması ise 4–15 yaşları arasında olmaktadır."²⁶

"Bir bütün olarak gencin duygu ve heyecan hayatı en üst düzeydedir. 'Ergenlik bunalımı' olarak adlandırılan bir takım çalkantı ve buhranlar, gencin dine yöneliş ve dini algılayış biçimine de önemli etkilerde bulunur. İç çatışmaları, şüpheler, başkaldırmalar bir süre gencin ruhunu işgal eder. Genç, dine tam bağlılık ile dinden kopma uzaklaşma ve isyan halleri arasında gel–git yapar. Henüz kendisini dine tam olarak teslim edemeyen gençler, gerçek bir dindarlık belirtisi olan karşıt duygular içerisinde derin zikzaklar çizerler. Duygusal hayat ancak bu çağın sonlarına doğru bir istikrar kazanmaya yol bulabilir."²⁷

Gençlerin dini hayatlarındaki bu zikzaklara rağmen onların "ruh yapılarındaki zenginlik, içten gelen bir duyguyla yerine getirilen, oldukça çok dini hareketlerle kendini gösterir. İnanç işkence ve sıkıntı vermeksizin, onların iyiliklere yönelmelerine bir yardımcıdır."²⁸ Bu durum da ergenlerde dini duygu açısından iyimserliğin var olduğunu gösterir. Hüseyin Öztürk tarafından yapılan bir anket çalışması²⁹ bu kanımızı doğrulamaktadır. Buna göre "sizce en önemli üç olgu nedir? sorusuna, en önemli olgu Allah'ın birliğine inanmaktır diyenler %73'tür. II.önemli olgu olarak iyi ve temiz kalpli olmayı işaretlemişlerdir (%36). III. derecede önemli kabul ettikleri iki olgu vardır.Dürüst olmak ve insanlığa yararlı olmak eşit oranlarda III.derecede önemli olgu kabul edilmiştir.(%29.1)"³⁰

"Genel olarak duygu ve heyecan olgunluğuna ancak ergenlik çağının sonlarına doğru ulaşabilmektedir.18–20 yaşlarındaki bir gencin dini duygu ve

²⁶Hökelekli, a.g.t., s.65–66.

²⁷Hökelekli, a.g.t., s.67–68.

²⁸ Guittard,Louis,"Gençlerde Dini Gelişim", U.Ü.İ.F. Dergisi, c.2, s.231.

²⁹Öztürk, Hüseyin, "Ergenlerde Din Duygusu ve Allah İncancının Boyutları", Din Öğretimi Dergisi, S.32, s.44.

³⁰A.m., s.48.

heyecanları az çok bir olgunluğa kavuşmuş demektir; zikzaklar yerini bir dengelemeye bırakmıştır."³¹

4. Dini Tutum ve Davranışların Gelişimi

"Dini tutum, kişinin din ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını belirleme tarzıdır. Yani kişinin dine dair bilgi ve inançları (zihni unsur), dinin bütününden ya da herhangi bir esastan hoşlanması veya hoşlanmaması (duygu unsuru) ve dinle ilgili davranışları, yani lehte ve aleyhteki bir takım faaliyetleri (davranış unsuru) onun dini tutumunu oluşturur."³²

Önceki bölümlerde de işaret edildiği gibi kişinin tutumları bir anda oluşmaz. Tutumlar bir gelişim çizgisi takip ederler. Bu gelişim de hayat tecrübesi içinde oluşmaktadır. Çocukluktan alırsak, "çocuğun dini tutum ve davranışları büyük ölçüde içinde yetiştiği aile çevresinin ürünüdür. Diğer konularda olduğu gibi dini yaşayışında da ana-babasının, büyüklerinin davranışlarını taklide yönelen çocukta din bir alışkanlık olarak yerleşir. Bu alışkanlığın temelinde yatan güç ise, büyüklerin otoritesi, çocuğun tabii yetenek ve eğilimlerinin varlığıdır. Bunun içindir ki çocuğun imanında iradi unsurlar yok denecek kadar azdır. Dini yaşayışın başlangıcında iradenin alması gereken yeri "hevesler" doldurmuştur."³³

"İman konusunda iradenin bağımsız ve kendine yeterli bir duruma gelmesi ancak ergenlik çağındaki fizyolojik, psikolojik ve sosyal alanda meydana gelen gelişme ve değişimler sonucunda olabilmektedir. Nitekim bir görüşe göre iradenin belirmesi için biyolojik ve sosyal bir buhran havası lazımdır. Ne içgüdü ne de alışkanlıklarla karşılanamayacak bir durumda, yahut bastırılamaz

---

³¹Hökelekli, a.g.t., s.73.

³²Peker, Hüseyin, Din Psikolojisi, s.88.

³³Hökelekli, a.g.t., s.80.

temayüllerle, uyuşamaz görüşler karşısında kalındığı zaman iradeye başvurmadan başka çare kalmaz. İrade de ancak bu zamanlarda doğar.

Ergenlik çağı bunalımının yatışması ve iç istikrarın yeniden kazanılmaya başlamasıyla, dine karşı benimsenen tutumlar da kesin bir şekilde belli olur."³⁴ Yani genç buhranlı dönemden çıktıktan sonradır ki dini ancak içselleştirebilir.

Farklı gelişim dönemlerine göre değişik tutum ve davranışların ortaya çıktığı bilinmektedir. "Gençler kendi dinlerini bülüğdan önce, bülüğ esnasında ve onun tamamlanmasından sonra aynı şekil ve tarzda uygulamazlar. Bu dönemlerin herbirini karakterize eden bir kelimeyle ifade etmek için, I.dönemdekine: "Taklidi İman", II.dönemdekine: "Buhranlı İman", III.dönemdekine de "Kişiselleşmiş İman" (özümşenip kişiye mal edilmiş iman) diyebiliriz."³⁵

İman ancak duygu ve düşüncelere aksettirilebildiği ölçüde değer kazanabilir.Dinin deruni olarak kavranabilmesi, benimsenmesi dini gelişim açısından arzu edilen bir sonuçtur. Ahlaki ve dini hayatın kökleri çocukluk çağında olsa da bunlardan olgunluğa ulaşma 17 ila 20 yaşları arasındadır.³⁶ Gencin, bu olgunluğa ulaşabilmek için "kendisine verilen bilgiler ve davranış örneklerinin tabi olduğu koşulları gözden geçirmesi, mihenk taşına vurmak kabiliyetinde bir artış kaydetmesi"³⁷ sahip olduğu en önemli psikolojik unsurdur.

---

³⁴A.t., s.80–81.

³⁵Guittard, a.g.m, s.229.

³⁶Bkz., Clark, a.g.m., s.5.

³⁷Jersild, a.g.e., s.369.

C-Duygusal Motif Olarak

SEVGİ ve KORKU

I.SEVGİ

1-Tanımı ve Mahiyeti

Sevgi yalın anlamıyla bir duygu ve heyecan türüdür.¹

Sevgi insanı bir şeye ya da bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye denir.² Bir başka tanıma göre de "sevgi, öğrenilen duygusal bir tepkimedir."³

İbn Arabi'ye göre, sevginin tanımı yapılamaz. Ancak tadılır. Tadan da sevginin ne olduğunu anlatamaz. Sevgi evrenseldir. Annenin çocuğunu sevmesi, karı kocanın birbirini sevmesi, ilahi bir sır olarak, gayesi "bir tenle bir teni, bir canla bir canı kavuşturmak" olan sevginin evrenselliğine en güzel örnektir.⁴ Buna rağmen İbn Arabi sevgi için "sevgi seveni sevilene bağlayan bir bağıdır ve sevgi sevenin varoluşudur"⁵ der.

Sevgi, zorlama olmadan sadece özgür olduğunda yaşanabilen, kendiliğinden oluşan neşeye, güzellikle hatta gözyaşlarıyla ifadesini bulan bir duygudur. Bu yönüyle sevgi bütün tutum ve davranışların temelinde bulunan bir güçtür.⁶

E.Fromm'a göre ise sevgi, iki insanın birbirlerinin varlıklarını ve herbirinin de kendi varlığını tanıması sonucu gerçekleşir. Bu yönüyle sevgi, kişiyi diğer

---

¹Hançerlioğlu, Orhan, Ruhbilim Sözlüğü, Duyu (s.126) ve Haz (s.177) maddeleri.

²Türkçe Sözlük, T.D.K., c.II, s.1042.

³Buscaglia, Leo, Sevgi, s.88.

⁴İbn Arabi, İlahi Aşk, s.9.

⁵A.e, s.63.

⁶Aslan, Zeynüddin, Sevgi Yoksunluğu ve Dini Davranış, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.4.

insanlardan ayıran duvarları yıkan, onu diğerleriyle birleştiren, insanın içindeki etkin güçtür.⁷ Burada sevginin "bir noktada insan olma, insanlaşma sürecinin de temel yapı taşı olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Sevgi ve aşk, insanı egosundan, nefisinden sıyıran en etkili güçtür ve bu nedenle ilimden dahi üstün bir mevkiye yükselebilmektedir.Çünkü aşk, aşık için alemin merkezine yerleştirilebilecek yegane unsurdur.⁸

İbn Hazm'a göre sevgi ve aşk "ruhların çeşitli yaratıklar arasında bölünmüş parçaların birleştirilmesidir. Bu birleşme onların en temel öğelerinden meydana gelir.Bu birleşme ruhların yüksek konumlarındaki elverişsiz durumlara uygun bir biçimde ve bu durumlara yakın olmalarına göre meydana gelir."⁹ Burada sevginin varlıkları birleştirme gibi bir fonksiyonu olduğunu görüyoruz. "Sadece sevgi varlıkları birleştirerek, onları varlıklar olarak tamamlamaya muktedirdir. Dolayısıyla tamamlanmış insan, seven ve sevilen insandır."¹⁰

Dr. Peck sevginin doyum verici bir tanımı yapılamamasının onu gizemli bir hale getirdiğini söyler. Ve yetersiz kalacağını da belirterek sevgiyi şöyle tanımlar: "Sevgi, insanın, kendisinin ve bir başkasının ruhsal tekamülünü desteklemek amacıyla benliğini genişletme arzusudur."¹¹ Bu tanım bize sevginin bir süreç olduğunu ve seven ile sevilende olumlu yönde geliştirici etkisi olduğunu gösteriyor.

Buraya kadar yapılan tanımlamalardan çıkan ortak nokta sevginin çift yönlü duygusal bir tepki olduğudur.

---

⁷Fromm, Erich, Sevme Sanatı, s.29.

⁸Dölek, Ali, "İmgeler Dünyasında Gezintiler III", Kayıtlar Dergisi, S.37, s.28.

⁹İbn Hazm, Güvercin Gerdanlığı, s.54.

¹⁰Burney, Pierre, Aşk, s.22.

¹¹Peck, M.Scott, Az Seçilen Yol, s.81.

2.Sevginin Gelişimi

Sevgi hoşlanma duygularının en önemlilerindedir.¹² Sevginin kalıtımın ya da öğrenmenin mi ürünü olduğu şeklindeki tartışma günümüzde de varlığını sürdürmektedir. İnsan doğasında mı sevgi vardır, yoksa sonradan mı kazanılmaktadır?

Sevginin oluşumu ile ilgili her iki yönde de teoriler mevcuttur. Sevginin, "insan tabiatının kalıtımıyla geçen birinci derecede bir elemanı olduğunu söyleyen bir görüş vardır. Bu görüşün sözcüsü Montagu (1953)'dur. Bu zat şöyle demektedir: İnsan tabiatının niteliğine dair takdir olunması, bilinmesi gereken en manalı eleman insan belliğinde mevcut olan aşktır."¹³

Kuşkusuz insanda sevmeye yönelik doğal eğilimler bulunmaktadır. Ama gerçek anlamda sevginin ve onun çeşitli nedenlerinin ortaya çıkması, çeşitli yollarının gerçekleşmesi, hayatın kendi içinde olagelmektedir.

Buna göre diğer bir teori sevginin çocuğun, ihtiyaçlarını yerine getiren kişiye karşı tatmin olma sonucu ortaya çıkan bir duygu olduğunu söyler.¹⁴ Böylece "Sevgi, bireyin hoşlanma duygusu içinde, birine, birilerine, bir şeylere yönelmesi, onunla olmak istemesi, kendisiyle onun arasında sıcak yakınlığı algılaması, onu kendisini tamamlayan, bütünleyen bir varlık olarak algılaması sonucu gelişmektedir."¹⁵

---

¹²Topses, a.g.e., s.171.

¹³Jersild, a.g.e., s.146.

¹⁴A.yer.

¹⁵Topses, a.g.e., s.171.

3.Çocuklukta ve Ergenlikte Sevgiye Olan İhtiyaç

Sağlıklı bir gelişim sürecinde çocuk temel bir sevgi nesnesine gerek duymaktadır. Sevgi bağı, çocuğun sadece duygusal gelişimi için değil, zihinsel ve fiziksel olgunlaşması ve gelişmesi için son derece önemlidir. Sevgi duygusal bir besin görevi görmektedir. Çocuk onunla öz güvenini pekiştirmekte, kendini güvenlik içinde duyabilmekte, daha da büyüdükçe öz değer ve öz saygı duygularının, giderek sağlıklı kimlik ve uyum gelişiminin temel gereksinmesini karşılamaktadır. Sevilen bir bireyin kendine olan değer ve saygısı da artmaktadır. Seven bir bireyin ise, paylaşma, verme duyguları geliştirmekte, işbirliği ve bütünlenme gereksinmesini doyurabilmektedir. Sevgi unsuru sadece bir gereksinmeyi karşılamakla kalmamakta, bireye estetik bir güzellik duygusu da verebilmektedir. Sevgi ve gelişim arasındaki ilişkileri konu edinen birçok araştırma, sevginin bütün gelişim dönemleri ve öğrenim için gerekli ve zorunlu olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Birinci yaş sonunda beliren birine bağlanma yetisi, diğer insanlara açılımda bir köprü görevi görecektir. Dışardaki nesnelere bağlanma çizgisinin en önemli bir adımı olacaktır.¹⁶

Bir çocuk, sevginin incelikli dinamiğini bilmemesi ya da anlayamamasına rağmen, buna böyle büyük ihtiyaç duymakta, bundan yoksun kaldığı zaman ise gelişmesi ve olgunlaşması etkilenmektedir. "Sakin, huzurlu ve sevgi dolu bir yuvada büyüyen çocuklar ileride kendi kuracakları yuvada da huzurlu olacaklardır. Huzursuz yuvalar ise çocukların hırçın veya tamamen içe dönük bir tip geliştirmesine sebep olur."¹⁷

"Çocuğun gelişimi için gerekli olan sevgi, sözcüklerle ya da isteklerinin

---

¹⁶A.e., s.172.

¹⁷Gökçe, Birsen, "Çocuk Kişiliğinin Gelişiminde Aile, Okul ve Dış Çevrenin Rolü", Aile Yazıları, c.II, s.17.

tümünün yerine gelmesiyle karşılanmaz."¹⁸ "Sevmek, çocukla bütünleşmek, onunla bazı etkinliklerde beraber olmak ve birey olarak onun gerçeklerini anlamaya çalışmaktır."¹⁹ Aynı zamanda "bir insanı sevmek, onun gerçeklerini anlamayı da içerir."²⁰

Görülüyor ki çocuğun mutlu olarak gençlik dönemine girebilmesi, sevecen biri olarak hayata atılabilmesi için çevresinden ve özellikle anne ve babasından yeterince sevgi ve ilgi görmüş olması lazımdır. Aksi takdirde çocuk suç işleme potansiyeli olan bir genç²¹ veya topluma faydası dokunmayan içe kapanık biri olacaktır.

Psikolojik ve sosyal problemlerle dopdolu olan genç, ergenlik çağıyla daha geniş bir çevreye sahip ve yetişkinliğe doğru ilk adımlarını atmasına rağmen, hala benliğindeki bazı çocuksu özelliklerini yitirmez. Sevgiye ve ilgiye olan açlığı devam eder. Bunu, onun çocuksu davranışlarının geri planında görmek mümkündür. Fakat, ihtiyaç duyulan bu sevgi, çocukluktakinden farklılık gösterir. Anne-baba sevgisine tamamen bel bağlamasa da ondan kopması da mümkün değildir. Sevgi ve sempati onun hayatında hala önemini korur. Hiçbir insan ergenlikte, sağlıklı ve normal bir yaşam sürebilmek için, sevgi ve sempatiden daha önemli bir başka kaynağa ihtiyaç duymaz. Sevgi alışverişi ihtiyacı çocukluk ve ergenlik çağlarında hatta gizli kalsa bile yine de ferdin benliğinde iyice yerleşmiş durumdadır. Açıktan açığa çıkan isyankar, mütecaviz ve düşmanca davranışların gerisinde sevmek ve sevilme hususunda tanınmamış, kabul edilmemiş bir susuzluk, bir özlem kısaca büyük bir ihtiyaç

---

¹⁸Aslan, a.g.t., s.15.

¹⁹Yavuzer, Haluk, Ana-Baba-Çocuk, s.35.

²⁰Geçtan, Engin, İnsan Olmak, s.39.

²¹ Bkz., Yörükoğlu, a.g.e., s.307; Yavuzer, Haluk, Çocuk ve Suç, s.126; Saran, Nephân, "Çocuk Suçluluğu ve Parçalanmış Aileler", Aile Yazıları, c.III, s.131; Jersild, a.g.e., s.161.

vardır.²²

Gencin sağlıklı bir kişilik kazanması, onun ailesinden aldığı sevgi ve desteğe bağlıdır. "Çocukluk yıllarında çocuğuyla arkadaşça bir diyalog kurmayı başarabilen anne-babalar, genç için gerekli olan rehberlik işlerini de yerine getirmiş olurlar."²³ Gencin ailesinden aldığı sevgi ile sevilmenin ne demek olduğunu öğrenmesi ve böylece, kendi dışındaki insanları, sevmek için gösterdiği hamlelerin tecrübesi, onun ergenlikle kendine saygı duymasını, başkalarına karşı dostça davranmasını ve karşılaçağı problemlerini kolayca aşabilmesini sağlayacaktır.²⁴ Sonunda ergen mutlu, komplekslerden uzak, benliğini ve sınırlarını bilen bir yetişkin olarak hayata atılabilecektir.

4. Sevginin Motive Edici Etkisi

Sevgi ve korku gibi konular psikoloji ve sosyal psikolojide heyecan hayatı veya bir kişinin davranışlarını belirleyen dinamik faktörlerin bütünü manasını taşıyan motivasyonlar içinde ele alınıp incelenmektedir. Çünkü "heyecanlar ve heyecanlılık, motivasyon vetiresinin birbirinden ayrılmaz yönleridir. Kuvvetli motifler heyecan taşır; korku, sevgi ve nefret de motif meydana getiren psikolojik birer unsur teşkil eder."²⁵

Sevginin kişinin motivasyonunda iki yönde etkisi olduğu söylenebilir, direkt ve dolaylı. Sevginin dolaylı etkisi kişide güven duygusunu pekiştirmede, başarı hissini artırmada ve kişinin kendini gerçekleştirmesinde görülür. "İnsanın

---

²²Jersild, a.g.e., s.160.

²³Yavuzer, Ana-Baba-Çocuk, s.274.

²⁴Jersild, a.g.e., s.168.

²⁵Krech, David-Cruthchfield, Richard S., Sosyal Psikoloji, s.47.

davranışlarına yön veren, tutum ve davranışlarına önderlik eden duygulardır. Kişi, çevre ile etkileşim anında ya da kişisel bir etkinliğinde, muhakkak olumlu yada olumsuz bir duygu içindedir."²⁶

Sevginin dolaylı etkisi daha çok kişinin gelişme safhalarında olmaktadır. Bunun için gelişim ve eğitim psikolojileri bu konuya yer ayırır. Rogers olumlu bir benlik bilinci geliştirilmesi için koşulsuz sevgi ortamında yetişmenin gerekli olduğunu belirtmiştir.²⁷ Maslow da kendini gerçekleştirmede en önemli faktörün sevgi olduğunu vurgulamıştır.²⁸ Görülüyor ki gelişim döneminde sevgi ile oluşan kişilik yapılanması yaşamı mutlu ve verimli kılacaktır. Kendine güvenen kişi sevgiden aldığı güçle başarıya ulaşacaktır. Böylece elde ettiği başarı bir sonraki başarıyı da motive edecektir.

Başarıyı motive eden gücün sevgi olduğu birçok psikolog ve eğitimci tarafından dile getirilmiştir.²⁹ Gerek ailede anne-babanın ve gerekse okulda öğretmenin sevgi ve ilgisi öğrencinin başarısını arttırmada, onu motive etmede önemli bir rol oynamaktadır.

Sevginin dolaylı etkisinin önemli sonuçlarından biri de güzellik duygusunu motive etmesidir. Sevgi duygusu ile dolu olan insan yaşamda mutlu olmasıyla birlikte güzel eserleri görme ve niçin güzel olduğunu anlama çabasına girer.³⁰ Çünkü "sevgi unsuru sadece bir gereksinmeyi karşılamakla kalmamakta, bireye estetik bir güzellik olgusu da verebilmektedir."³¹ Güzellik duygusunun içine giren birey, kişiliğinin güzelliklerini üretebilir. Bu süreç onda kişiliğin duygu

---

²⁶Jersild, Çocuk Psikolojisi, s.74.

²⁷Cüceloğlu, a.g.e., s.428.

²⁸A.e., s.235-236.

²⁹Bkz., Cüceoğlu, a.g.e, s.254; Topses, a.g.e., s.172; Binbaşıoğlu, Gelişim Psikolojisi, s.162; Cole-Morgan, a.g.e., s.118.

³⁰ Binbaşıoğlu, a.g.e., s.162.

³¹Topses, a.g.e., s.172.

alanının incelmesine, duyarlılık ve görüş kazanmasına, çirkin ve kötüyü ayırt etmesine neden olur.³²

Sevginin direkt motive edici etkisi daha çok iletişim alanında olmaktadır. "İletişim kaynağının sevilen, hoş bir kimse olması da kendi başına önemli bir etken olarak belirmektedir. Öyle ki, bir propagandacının bizi etkilemeye uğraştığı açıkça belli olduğu halde, sevdiğimiz, beğendiğimiz bir kimse olduğu için sanki bu etkiyi severek kabul etmekte, hatta belki de onu memnun etmek ister gibi davranabilmekteyiz."³³

Ayrıca, sevilen, beğenilen iletişim kaynağı, seyirci ve dinleyici için aynı zamanda taklit edilebilecek ya da özdeşleşilebilecek bir kişi olarak belirebilir. Örneğin, güzel bir sinema yıldızının sabun reklamını seyreden bir kişi, aynı zamanda onu seviyorsa, o yıldızla benzeyebilmek ve onunla özdeşleşebilmek için o sabunu kullanmaya başlayabilir.³⁴ "İnsanlar sevdikleri insanla aynı görüşü paylaşmalarını sağlayabilecek biçimde tutumlarını değiştirirler."³⁵ Böylece sevgi kişinin tutum ve davranışlarını değiştirmede veya yeni tutum ve davranışlar elde etmede motive edici bir duygusal güç olabilmektedir.

Sevilen bir arkadaş tarafından istenilen tutum değişikliği ve bunun derecesi, sevilmeyen bir arkadaşın isteğinden daha etkili olacaktır.

Bu etki Zimbardo ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmayla ispatlanmıştır. Denekler iki farklı araştırmacı tarafından çekirge yemeye razı edilmişlerdir. Bir koşulda, araştırmacı memnun, rahat, resmîlikten uzak ve arkadaşça (sevgi mesajları ile) davrandı. İstediklerini zorlamadan ortaya koydu ve olabildiğince çekici görünebilmek için elinden geleni yaptı. Öteki koşuldaki

---

³²Kagan, Moissej, Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat, (Topses, a.g.e.'den naklen, s.173).

³³Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.172.

³⁴A.e., s.173; Özdeşleşmede sevginin etkinliği hakkında bkz., Kılavuz, a.g.t., s.21.

³⁵Freedman ve ark., Sosyal Psikoloji, s.299.

araştırmacı soğuk, resmi, biraz saldırgan (korku mesajları ile) ve oldukça yasaklayıcı davrandı. Genel olarak, sevimsiz biri olabilmek için elinden geleni yaptı.Sonuç olarak bu deneyde görölmüştür ki, deneklerin araştırmacıya karşı sevgisi artıkça, mazeretleri ve çekirgeleri sevdiğine karar verme gereksinimleri azalmıştır.³⁶

Araştırmalarımızda, farklı düzeylerdeki sevgi mesajlarının tutum ve davranışlardaki motivasyonunun farklı şekillerde oluşacağı yönünde bir çalışmaya rastlamadık. Korkunun motive edici etkisini ölçmek için yapılan sosyal psikoloji alanında bu tür çalışmalardan gelecek bölümde bahsettik.

II. KORKU

1.Tanımı ve Mahiyeti

Sevgi, öfke gibi önemli heyecan çeřitlerinden³⁷ biri olan korkunun sevgi kavramı kadar yeterince tanımlanamadığını görüyoruz.Gelişim psikolojisi ile ilgili kitapların heyecan gelişimi ile ilgili bölümlerinde ancak rastlayabildiğimiz 'korku'yu, psikolojik olarak ele alan Türkçe'deki kitap ve makalelerin azlığı bu görüşümüzü desteklemektedir.³⁸

---

³⁶A.e., s.418.

³⁷Cole-Morgan, a.g.e., s.90.

³⁸Müstakil kitap olarak, bkz., Pierre Mannonı, Korku; Özcan Köknel, Korkular. Makaleler için ayrıca bkz., Nuri Bilgin, Başlangıcından Günümüze Türk Psikoloji Bibliyografyası.

Korku, insan hayatında çok önemli bir anlam taşımaktadır. Bu duygu, sadece insanları birbirinden uzaklaştırmakla kalmaz. Aynı zamanda korku tıpkı üzüntü gibi, başkalarını garip bir şekilde kendine çeken bir özelliği olmasından karmaşık bir duygudur.³⁹

Korku, "değişken şiddetteki duygusal bir tepkinin ve az veya çok önemli nöro-vejetatif tezahürlerin birleşiminden doğan bir durum olarak ele alınabilir."⁴⁰ Bir başka ifade ile korku "Canlı varlıkların, görünen ve görünmeyen tehlikeler karşısında gösterdikleri en tabii tepkidir."⁴¹ Kısaca korku için "nesnel olarak tehlikeli olan durumlar karşısında gösterilen tepkidir"⁴² diyebiliriz. Psikologlar, çocukluk çağında sık sık görülen bu ruhsal durumu, canlıyı uyaran ve kendi savunmasını sağlayan yararlı bir mekanizma olarak görmekte⁴³ ve korkuyu "hem kaçınılmaz, hem de temel bir duygu" olarak nitelemektedirler.⁴⁴

Sevgi ve korku kavramlarını alışılmışın dışında farklı bakış açılarıyla değerlendirip dikkatleri üzerine çeken Dr. M. Scott Peck'e göre korkunun temeli tembelliktir. Peck'e göre yaradılışımızda var olan tembelliğin çok görülen bir biçimi korkudur. Korkularımızın çoğu, statükoyu değiştirmeye karşı duyduğumuz korkudur; olduğumuz yerden ileri atılırsak ellerimizdekini de yitirmekten korkarız. Risk, statükoyu kaybetme riskidir; korku da yeni bir statüye ulaşmak için gereken çabadan dolayı korkulan korkudur.⁴⁵

Buradan da anlaşılacağına göre "korku, gelecekle ilgili bir duygudur. İstenmeyen bir şeyin meydana geleceğini düşünmekten dolayı kalbin elem

---

³⁹Adler, Alfred, İnsan Tanıma Sanatı, s.229.

⁴⁰Mannoni, a.g.e., s.8.

⁴¹Ay, M.Emin, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım, s.27.

⁴²Jersild, a.g.e., c.I, s.407; Binbaşıoğlu, a.g.e, s.151, Eğitim Psikolojisi, s.167.

⁴³Mannoni, a.g.e, s.10; Yörükoğlu, Atalay, Çocuk ve Ruh Sağlığı, s.220.

⁴⁴Jersild, a.g.e., s.373, Gövsa, İ.Alaaddin, Çocuk Psikolojisi, s.192.

⁴⁵Peck, a.g.e., s.285-286.

duymasıdır. İnsan, arzu ettiği bir şeyi elde edememekten korkar. O halde korku bir takım sebeplere dayanır.⁴⁶

Korkuları meydana getiren psikolojik ve sosyolojik sebeplere girmeyeceğim.⁴⁷ Ancak bu sebeplerin daha çok içinde yaşamakta olduğumuz fiziki ve sosyal dünyamızdan kaynaklandığını söyleyebiliriz.⁴⁸ Bu arada şunu da belirtelim ki farklı sebepler farklı korku türlerini ortaya çıkarmakta⁴⁹ ve bunların psikolojik sonuçları da farklı olmaktadır.

Bu arada korkuyu meydana getirecek uyarıcının sadece dış hadise olarak düşünülmesi veya tarifi isabetli olmaz; zira "korku tepkisi sadece dış uyarıcıya değil fakat o andaki organik hale, muhitin arz eylediği hususiyet ve manaya, hadisenin potansiyel bir tehlike teşkil edip etmediğini idrak kabiliyetine, ferdin kendisine olan itimat derecesine ve bunlara benzer sayısız amillere bağlıdır."⁵⁰

Korkunun mahiyetiyle ilgili, son olarak korku kavramının 'istek' kavramı ile olan ilişkisini belirtelim. İstek insandaki itici güçlerden birisidir. O, ferdi belirli objelere ve şartlara doğru olumlu yönde olduğu gibi, olumsuz yönde de itebilir. Eğer istek bireyi sakınmaya ve çekinmeye doğru iterse, o zaman bu korku şeklinde de görünebilir.⁵¹ İsteklerine ulaşamayan bireyin korku duygusu yılgınlığa dönüşecek ve böylece artan 'tasa'sı ile birlikte gerçeklerden kopabilecektir.

---

⁴⁶Küçük, Raşit, Sevgi Medeniyeti, s.214.

⁴⁷Bkz., Cole-Morgan, a.g.e., s.90.

⁴⁸A.e., s.93.

⁴⁹Bkz., Hançerlioğlu, a.g.e., Korku Maddesi, s.243.

⁵⁰Mart, Ömer, Eğitim Psikolojisi, s.191.

⁵¹Krech-Crutchfield-Ballachey, Cemiyet İçinde Fert, c.I, s.112-113, 142; Yavuz, a.g.e., s.89.

2.Korkunun Gelişimi

Korku duygusunun kalıtımın ya da öğrenmenin mi bir ürünü olduğuna ilişkin tartışma alanı hala tazeliğini korumaktadır. Bir başka tartışma korku duygusunun hangi çeşitlerinin içgüdüsel olduğu şeklindedir. Watson, geliştirdiği kurama göre iki doğal korku uyararı olduğunu ve bunların da yüksek ses ve ani yer değişikliği olduğunu öne sürdü.⁵²

Bu tür tartışmalar bir yana, korku olayının bütün canlılarda görülen ilkel korkunun bir yansıması olduğu şeklindeki tez geçerliliğini korumaktadır. Özellikle insanlar, tabiata karşı güvensiz ve zayıf olduklarından korkmaktadırlar.⁵³ İkel zamanlarda korkular yine ırk için bir amaç taşımaktaydı. Korkuların etkisi altında ilkel insan avlamak istediği hayvanlardan gerektiğinde kaçabilmesi için ya da tehlikelerden korunmak üzere sürekli uyanık olması gereği vardı. İkel korkular pek kuvvetli tepkiler olup onunla beraber fizyolojik değişiklikler ortaya çıkmaktadır.⁵⁴

Korkunun içgüdüsel olduğu ile ilgili bu bilgilerin yanısıra özellikle davranışçı kuramcılar korkunun öğrenme ile oluştuğunu ileri sürmüşlerdir.⁵⁵ "Özellikle koşullanarak öğrenme, korku duygusunun oluşmasında temel olmaktadır. Belirli bir uyarıcıya karşı korkulu tepki U-O-T birleşmesine neden olmaktadır. Aynı ya da benzeri uyarıcılar çeşitli zamanlarda aynı tepkileri uyandırmaktadır. Özel bir korku durumu giderek genelleşmekte, o özel durumu çağrıştıran her şey korkuya neden olmaktadır."⁵⁶

---

⁵²Jersild, a.g.e., s.378.

⁵³Adler, a.g.e., s.229.

⁵⁴Harriman, Lawrence, "Çocukta Heyecan Gelişimi", Çocuk Psikolojisi, s.132.

⁵⁵Bkz., Binbaşıoğlu, a.g.e., s.167.

⁵⁶Topses, a.g.e., s.168.

Çocukluk psikolojisi açısından korkunun gelişimine gelince şunları söyleyebiliriz:

Doğduğu andan itibaren, çevresiyle çeşitli ilişkiler içerisine giren çocuk için aslında herhangi bir korku objesi söz konusu değildir. Genellikle çocuklarda korkular 2-3 yaşlarında ortaya çıkmaktadır. Bu yaşlar ise, zihni gelişimin başladığı çağa rastlamaktadır.⁵⁷ Çocuğun, daha birkaç aylık iken yüksek sese karşı ağılıyarak tepkide bulunması ise, korku çöşkusunun sadece bir belirtisidir.⁵⁸

Korkular genellikle yaşa paralel olarak artmaktadır. Ancak bir çocuğun ne zaman neden korkacağını tesbit etmek oldukça zordur. Çünkü daha öncede belirttiğimiz gibi⁵⁹ korkunun meydana gelişinde, çevre şartları, geçmiş yaşantılar ve o andaki psiko-fizyolojik durum rol oynamaktadır. Mesela, köy çocukları incelenmiş ve korkuya sebep olan faktörün %75 ini hayvanların oluşturduğu tesbit edilmiştir; erkek çocuklar vahşi hayvanlardan kız çocuklar ise böceklerden korkmaktadır.⁶⁰

Batıda yapılan bir araştırmada ise (Eme ve Schimidt, 1978) "dokuz yaşındaki çocukların %40 ından fazlasının en yaygın korkular olarak sıraladığı korkuların, bedensel zarar, soygunlar, çocuk hırsızları ya da ölüm ve hayvanlar çevresinde yoğunlaştığı belirtilmektedir."⁶¹

Görülüyor ki bir bölgede 'hayvan' korkusu birinci sırada yer alırken bir başka bölgede son faktör olabilmektedir. 'soygun' ve 'çocuk hırsızları' ilk sırada yer alması dikkatle incelenmesi gereken bir başka konudur.

---

⁵⁷Russel, Bertrand, Terbiyeye Dair, s.18.

⁵⁸Binbaşıoğlu, a.yer.

⁵⁹Bkz., Mart, a.g.e., s.191.

⁶⁰Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s.39.

⁶¹Gander-Gardiner, a.g.e., s.381.

Çocuklarda rastlanılan korkuların %90 'ının hatalı ve yanlış eğitimden kaynaklandığı gerçeği⁶² bizi,korkunun en önemli nedeninin bunlar olduğu sonucuna götürmektedir.Çünkü, hakkında hiç bir fikre sahip olmadığı herhangi bir şeyi çocuk, –telkin vasıtasıyla– sevebilir veya ondan korkabilir.⁶³

Ergenlikte korku tepkisi bir anlamda çocukluktakiyle eşdeğerdir. Korkular çocuklukta başlar ve ergenlikte devam etme eğilimi gösterir.⁶⁴ "Üniversite seviyesinde yapılan bir incelemeye göre, ergenlik çağı yıllarının sonlarında, yetişkinlik yıllarının başlangıcında bulunan kimseler arasında ve bir çoklarına göre rapor edildiğine göre, bu kimseler hala çocukluk çağlarından kalma korkularıyla beraber yaşamışlardı."⁶⁵

Ergenlikte korku heyecanı ile ilgili değişiklikler 'nitel' olmaktan daha ziyade 'nicel' dir. Artık gencin ilgi sahaları değişmektedir. "Ergenin ilgilendiği faaliyetlerin sonucu kestirememesi"⁶⁶ ve "toplumdaki yerini yitirme"⁶⁷ endişesi çocukluktan farklı korkulara neden olabilir.

Yapılan bir araştırmaya göre⁶⁸ ergenlik çağında en çok görülen korku

---

⁶²Kanad, Fikret, Ailede Çocuk Terbiyesi, s.79.

⁶³Ay, a.g.e., s.29; Rüssel,a.g.e., s.79.

⁶⁴Yavuzer, a.g.e., s.277.

⁶⁵Jersild, Gençlik Psikolojisi, s.180. Ayrıca bkz.,Çocuk Psikolojisi, s.387.

⁶⁶Yavuzer, a.g.e., a.yer.

⁶⁷Başaran, a.g.e., s.110.

⁶⁸Bkz., Binbaşıoğlu, Cavit, "Ergenlik Çağındaki Korku Konuları", Eğitim Alanı, Ankara Öğretmen Meslek Dergisi, c.8, S.86, s.12.

konusunun "iftiraya uğramak" olduğu görülmüştür. "Bu, ergenlik çağında korkuların toplumsal kaynaklı olduğunun bir belirtisidir. Aynı zamanda bu durum ergenlik çağında, başkalarının kişi üzerindeki düşünce ve kanılarının, kişinin davranışlarına yön verecek ve etkisi altında bırakacak bir nitelik kazandığını gösteriyor."⁶⁹

Yaş ilerledikçe, çevreyle olan ilişkilerin artması sonucu korkuların giderek azaldığı ve daha anlamlı bir çevreye oturduğu görülür. Bu, kişinin eğitim durumu ve yaşantıları ile de bağlantılıdır.

3.Çocukluk ve Ergenlikte Yaşanan Korkular

Psikologların yaptıkları araştırmalara göre, doğuştan görülen üç tür korku vardır. Bunlara "temel korkular" da denir. Bunlar şunlardır:

1. Dokunma duyusu organımıza uygulanan çok sıcak ve çok soğuk uyarıcılar,
2. Birdenbire olan yüksek sesler,
3. Yüksekten düşme tehlikesi.

Doğuştan görülen bu üç korku türü sonradan çoğalır ve şiddet derecesi de değişir.⁷⁰

Holmes tarafından küçük çocukların korkuları konusunda yapılan deneysel bir incelemede, 24–71 aylık arası çocukların şu durumlardan korktukları belirlenmiştir:yalnız bırakılma, çöken döşeme tahtası, karanlık oda, acaip bir insan, yüksek yer, yüksek ses, yılan ve büyük köpek. Araştırmada bu korkuların

---

⁶⁹Binbaşıoğlu, Gelişim Psikolojisi, s.153, Eğitim psikolojisi, s.169.

⁷⁰Binbaşıoğlu, Gelişim Psikolojisi, s.151.Eğitim Psikolojisi s.167.

oranlarının 71.aya doğru azaldığı hatta bazısının ortadan kalktığı görülmüştür.⁷¹

Yapılan bir diğer araştırmada ise, çocukların korktukları konular şu şekilde sıralanmıştır:⁷²

- Karanlık (çatı katı, bodrum), hayvanlar (köpek,yılan v.b.), %96
- Bedeni sakatlıklar, %95
- Hayaletler, cinler, eve dışarıdan zorla giren insanlar, %91
- Otoriter kişiler, %82
- Korkulu düşler, %81
- Yabancılar, kötü insanlar, %80
- Anne ya da baba tarafından terk edilmek, %63
- Su, deniz, nehir, %41
- Gök gürültüsü, şimşek,%30

Bu tesbitler ışığında, çocukta korku uyandıran objeler üç grupta toplanabilir:

1. Çocuğun yalnız kalması.
2. Karanlıkta bulunması.
3. Kendisine aşına olduğu bir kimsenin yerine başka bir yabancıyı görmesi.⁷³

New York' ta 5 ve 6. sınıf öğrencisi olan 540 kız ve erkek çocuk üzerinde yapılan bir incelemede, endişe ve korku konuları olarak şunlar görülmüştür:⁷⁴

---

⁷¹Jersild, Çocuk Psikolojisi, s.385.

⁷²Zulliger, Hans, Çocuklarımızın Korkuları, s.91,92.

⁷³A.e., s.12; Jersild, a.g.e., s.381.

⁷⁴Binbaşıoğlu, a.g.e., s.152.

Tablo b: Çocuklardaki Korku Konuları

ERKEK ÇOCUKLARIN ENDİŞESİ:	KIZ ÇOCUKLARIN ENDİŞESİ:
Testte başarısızlık	Testte başarısızlık
Annenin çok çalışması	Annenin çok çalışması
Haksız yere suçlanmak	Annenin hastalanması
Babanın çok çalışması	Okula geç kalmak
Zayıf karne almak	Hasta olmak
Azarlanmak	Babanın çok çalışması
Elbiseyi kirletmek, lekelemek	Azarlanmak
İftiraya uğramak	İftiraya uğramak
Hasta olmak	Yanlış bir iş yapmak
Yanlış bir iş yapmak	Babanın hastalanması

Erkek ve kız çocuklarda başarısızlık korkusunun ve annenin çok çalışmasından duydukları endişenin ilk sırada yer alması dikkat çekicidir.

Orta çocukluk çağından gençliğe doğru ilerledikçe çocuk korkuları değişmektedir. Genel olarak, kişisel güvenlikle ilgili korkularda (başkalarının saldırısı, kazalar, fırtınalar) bir azalma görülmektedir. Okulla ilgili korkularda (not korkusu, öğretmen korkusu, derse kalkma korkusu) genellikle 9-12 yaşları arasında artmakta, bu yaşlardan sonra ise hafif ve düzgün olmayan bir azalma göstermektedir. Hemen bütün gruplarda, toplumsal ilişkilerle ilgili korkularda, "ekonomik ve siyasal korkular" (para, harçlık, işe girme) bir artma görülmektedir. Büyük çocukların bir çoğu da kendi kişilikleri hakkında bazı boş korkulara kapılmaktadır.⁷⁵

⁷⁵Jersild, a.g.e., s.386, Gençlik Psikolojisi, s.180.

Genç bireyler için özellikle "bilinmeyen" şeyler korkunun doğmasına temel nedendir (ani sesin korku oluşturabilmesi gibi). Ergenin ilgilendiği faaliyetlerin sonucunu kestirememesi de korkuya neden olabilir.⁷⁶

1957 yılında ülkemizde yapılan bir incelemeye göre, ergenlik çağıında bulunan (12–20 yaşlar) 308 kız öğrencide görülen korku konuları şunlardır:⁷⁷

Tablo c: Genç Kızların Korku Konuları

KORKU KONULARI:	%
İftiraya uğramak	25
Yabani hayvanlar: kurt, ayı v.b.	20
Doğa afetleri: deprem, sel, yangın vb.	14
Hayali şeyler: şeytan, cin vb.	12
Özdeksel ve tinsel cezalar	10
Evlenmek	7
Saldırıya uğramak	7
Çeşitli	5
TOPLAM	100.0

Daha önce de belirttiğimiz gibi, iftiraya uğramak korkusunun çocuklarda alt sıralarda yer almasına karşılık gençlerde ilk sıraya yükselmesi ergenlerde korkuların yönünün toplumsal kaynaklı olduğunu gösterir.

⁷⁶Yavuzer, a.g.e., s.277.

⁷⁷Binbaşıoğlu, a.g.m., s.12.

Ergenlikteki korkular üç genel grupta incelenebilir:

1.Objelere karşı duyulan korkular:yılan, köpek, uçak, fırtına,ateş gibi objelere karşı duyulan korkudur.

2.Sosyal ilişkilerde duyulan korkular(sosyal korku):diğer insanlarla tanışmak, alaycı kimselerle bir arada olmak, topluluk önünde konuşmak ya da çoğunluğu büyüklerden oluşan bir gruba katılmak gençlerde korku meydana getirebilir.

3.Ergenin kendisi ile ilgili korkuları:yoksulluk, ölüm, kendisinin veya ailesinden bir bireyin ciddi bir hastalığa tutulması, okulda ya da işinde başarısızlığa uğraması gençte korku oluşturabilir.⁷⁸

Sonuç olarak şunu da belirtmeliyiz ki korku ve endişe yaştan yaşa ve kültürden kültüre farklılık arzedebilir. Bunda inanışların ve çocukluk döneminde alınan telkinlerin büyük rolü vardır.

4.Korkunun Motive Edici Etkisi

Uyandırılan korku derecesi ile bunun tutum ve davranışlar üzerindeki etkisi çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bu konu daha çok sosyal psikoloji ve iletişim uzmanlarının dikkatini çekmiştir.

Korkunun yüksek düzeyde olmasının çocuklarda olumsuz yönde tesir yaptığı bilinmektedir. Çünkü çocuk, korku ile oluşturulmak istenen davranış değişikliğinin sebebini bilmemekte ve içselleştirememektedir.

Kağıtçıbaşı bir faraziye ile bu konuyu şöyle açıklamaktadır: Örneğin, ders çalışmayı sevmeyen Fatma 'nın bu davranışına büyük bir ceza ile korkutarak mı yoksa küçük bir ceza ile korkutarak mı engel olmak daha etkilidir?

Fatma ders çalışmak istememektedir. Bu tutumuna ters düşen bir

⁷⁸Yavuzer, a.g.e., s.277,278.

davranışı yani ders çalışması sağlanmıştır. Büyük bir ceza söz konusu ise, Fatma, davranışını bu cezaya çarpılmamak için yaptığını düşünecek, ders çalışmayı sevmeme tutumunda herhangi bir değişiklik olmayacaktır. Yanında kendisini cezalandırabilecek bir büyük var iken Fatma ders çalışacak, fakat kendi kendine kalınca-tutumu değişmemiş olduğundan- gene çalışmayacaktır.

Oysa, küçük bir ceza söz konusu olarak Fatma'nın ders çalışması sağlanmışsa, durum farklıdır. Fatma ders çalışma davranışını, bu hafif ceza ile kendi kendine açıklayamayacağı için, yani bu kadar az bir cezadan kurtulmak için bu kadar tatsız bir işin yapılması pek akla yatkın olmayacağından, onu bir iç nedenle açıklayacaktır. Yani, Fatma tutumunu davranışı doğrultusunda değiştirerek aslında ders çalışmaktan o kadar nefret etmediğine, hatta belki çalışmaktan hoşlandığına kendisini inandıracaktır.⁷⁹

Çocukta korkunun ancak düşük düzeyde olduğunda motive edici etkisi olduğunu gördüğümüz bu örnek bir başka araştırma ile desteklenmektedir. Aronson ve Carlsmith ile Freedman'ın çocuklarla yaptıkları araştırmalarda, çocuk deneklere az ya da çok baskı yapılarak güzel bir oyuncakla oynamaları sağlanmıştır. Bir müddet sonra, az baskı sonucu güzel oyuncakla oynamaktan vazgeçen çocukların, o güzel oyuncakları öncekine nisbetle daha az beğendikleri ve onunla oynamadıkları gözlenmiştir. Çok baskı sonucu bu oyuncakla oynamaktan vazgeçen çocuklar ise, daha sonra gözetim altında değilken bu oyuncakla oynamışlar ve onu önceki kadar beğendikleri, hatta bu gruptaki bazı çocukların oyuncakları ilk gördükleri zamankinden daha çok beğendikleri görülmüştür.⁸⁰

Gençlerde ve yetişkinlerde yüksek korkunun toplumsallık üzerinde yoğun motive edici etkisi olduğu ortaya konmuştur.

Schachter'in 1959 yılında bu konuda yaptığı deney özetle şöyledir:

---

⁷⁹Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.151,152.

⁸⁰A.yer.

Kendilerine, araştırmanın elektrik şokunun etkileri ile ilgili olduğu söylenen deneklerden bir gruba elektrik şoku hakkında yüksek düzeyde korkutucu bilgiler, diğer gruba da düşük korku düzeyinde rahatlatıcı bilgiler verilmiş ve ilk grubun ikincisinden daha fazla korktuğu gözlenmiştir. Elektrik şokuna başlanmadan, gecikme dolayısıyla, isteyenlerin odalarda birlikte veya yalnız olarak beklemeleri gerektiği söylenmiştir. Korku düzeyi yüksek olan deneklerin %62.5 oranında birlikte bekledikleri, bu oranın düşük korku düzeyinde %33.0 olduğu tesbit edilmiştir. Buradan yüksek korku düzeyinin toplumsallık eğilimini artırdığı anlaşılmaktadır.⁸¹

Yüksek korkunun bu noktadaki motive edici etkisi evrenseldir. Ancak farklı konulardaki korkuların eğitim ve zeka düzeyine göre farklı kişilikteki insanlarda değişik etkiler yaptığı ortaya konan araştırmalarla belirlenmiştir.

1953 yılında Janis ve Feshbach tarafından yapılan birdeneyde üç grup dinleyiciye diş sıhhati ve bakımı konusunda fotoğraflar da kullanılarak konuşma yapılmıştır. Bu konuşmalardan biri çok korkutucu olarak hazırlanmış, dişlere bakılmadığı takdirde çeşitli hastalıkların meydana gelebileceği öne sürülmüş ve çok çirkin görünüşlü diş ve ağız hastalıklarının fotoğrafları gösterilmiştir. Diğer iki konuşma, orta derecede ve az derecede korku meydana getirecek şekilde hazırlanmıştır.

Bu işlemler sonunda, az korku yaratıcı iletişimin en etkili olduğu görülmektedir. Bu gruptaki dinleyicilerin %36 'sının diş bakımına daha fazla önem verdiği görülmüştür. Kuvvetli korku yaratıcı iletişim sonucunda ise deneklerin sadece %8 'inin davranışlarında bu tür bir değişme görülmüştür.⁸²

Denekler, aşırı korku yaratıcı iletişime inanmamışlar, bir ardniyeti olabileceğini düşünmüşler, onu şüphe ile karşılamışlardır. Yani kendilerini savunmuşlardır. Aşırı korku verici iletişim çok rahatsız olduğundan, kişi bu

---

⁸¹Bkz., Freedman ve ark., a.g.e., s.46,47.

⁸²Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.183,184; Freedman ve ark., a.g.e., s.309,310; Inceoğlu, Metin, Tutum, Algı, İletişim, s.121.

sıkıntıdan kurtulmak için iletişimi reddetmektedir. Buna, aşırı korkuya karşı benliği savunma da diyebiliriz. Yüksek korku, dinleyicide korunmak için engelleyici tepkiler öğrettiğinden beklenen tutum değişimi meydana gelmemektedir.⁸³

Daha sonra yapılan bazı araştırmalar, tam tersine korkutulan kişinin, etkili davranışa geçtiğini göstermektedir. Bu konuda bir seri araştırma yapan Leventhal(1970), bir deneyde, dinleyicileri, sigara içmeyi bırakıp göğüs röntgeni çektirmelerini öngören iletişime tabi tutmuştur. Üç ayrı şekilde üç denek grubuna verilen iletişim, çok, orta ve az korku uyandıracak biçimde hazırlanmıştı. Çok korku sağlamak için bir de kanser ameliyatı içeren renkli bir film gösterildi. Sonuç, çok korku içeren iletişime hedef olmuş deneklerin bu iletişimden en çok etkilenecek sigarayı bırakıp göğüs filmi çektirdiklerini göstermiştir.

Anlatılan ayrı iki deneyde kişilerarası farklılıkların ön plana çıktığını görüyoruz. Leventhal'in bulgusu özellikle kendine güveni yüksek olan kimseler için, Janis ve Feshbach'ın bulgusu ise, kendine güveni az olan kimseler için geçerli görünmektedir. Yani, kendine güvenen kimse, çok korkutucu bir iletişime hedef olunca hemen tedbir alıcı bir davranış gösterebilmekte, kendine güvenmeyen kimse ise bu tür bir iletişimi kabul etmeyerek kendini –devekuşunun başını kuma sokması misali– korkuya karşı korumaktadır. İki araştırma arasındaki fark, konuyla ve iletişimin inandırıcı olma derecesiyle de ilgili görünmektedir. Şöyle ki, akciğer kanserinin sigara ile ilişkili olabileceği genellikle bilinen ve gerçek bir tehlike olarak yorumlanan bir konu olduğu halde, dış fırçalamakla çeşitli hastalıkların ilişkisi daha az bilinen ve fazla ciddiye alınmayan bir konudur. Bundan ötürü de, bu konuda fazla korku yaratıcı iletişim pek inanılır bulunmayarak ardniyetli olarak yorumlanmış olabilir.⁸⁴

Ancak, Leventhal'in elde ettiği ilginç bir sonuç da şöyledir: Kendine güveni az olan kimseler, korkutucu iletişimden bir müddet sonra, kendine

---

⁸³Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.184,129; İnceoğlu, a.yer.; krş., Freedman ve ark., a.g.e., s.312.

⁸⁴Kağıtçıbaşı, a.yer.

güvenen kimseler gibi davranabilmektedirler. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Kendine güveni az olan kimseler, sorunlarla başa çıkmakta zorluk çekerler. Halbuki daha hafif bir korkunun altında ezilmeden harekete geçebilirler. Fazla korku durumunda ise bir müddet sonra, korkunun ilk uyuşturucu etkisi geçince –kendine güvenen denekler gibi– sorunu çözümleyici davranışa geçerler.⁸⁵

Yukarıda bahsedilen deneylere benzer deneyler yapılmış⁸⁶ benzer ve tutarlı bilgiler elde edilerek, korkunun tutum değişikliğini kolaylaştırıcı etkisi olduğu ispatlanmıştır. Ancak korkunun motive edici etkisinin kişinin benlik yapısı ve ruh sağlığı açısından değeri ayrı bir tartışma konusudur.

---

⁸⁵Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.185.

⁸⁶Bkz., Freedman ve ark., a.g.e., s.310,311.

İKİNCİ BÖLÜM
(ERGENLERİN DİNİ GELİŞİMİNDE SEVGİ ve KORKU
MOTİFİNİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNE YARI-DENEYSEL BİR YAKLAŞIM)

BULGULAR ve YÖRÜMLER

A- ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ BULGULAR

Ek-1'de görüleceği üzere, anketimiz üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm, örneklem grubu olarak seçtiğimiz ve kendilerinde sevgi ve korku motifinin etkinliğini araştırdığımız öğrencilerimizin kendileri ve sosyo-ekonomik durumları hakkındaki soruları içeriyordu. Önce bu soruların cevaplarından elde ettiğimiz bulguları verelim.

I- ARAŞTIRMA ÖRNEKLEMİ İLE İLGİLİ BULGULAR

1-Yaşa Göre Öğrencilerin Dağılımı

Tablo I.1: Yaşa Göre Öğrencilerin Dağılımı

YAŞ	14	15-16	17-18	19	TOPLAM
SAYI	4	29	10	2	45
%	8.8	64.6	22.2	4.4	100.0

Tablo I.1'de görüldüğü gibi, anketimize %64.6 oranıyla en çok 15-16 yaş grubundan öğrenci katılmıştır. Bu oranı %22.2 oranla 17-18 yaş grubu, %8.8 oranla 14 yaş ve son olarak %4.4 oranla 19 yaş takip etmektedir.

15-18 olarak yaş gruplarını dikkate alırsak ankete katılan öğrencilerimizin çoğunun (%86.8) orta ergenlik döneminde olduklarını söyleyebiliriz.¹

¹Bkz. Şemin, a.g.e., s.21-22.

2- Cinsiyete Göre ğrencilerin Dağılımı

Tablo 1.2: Cinsiyete Göre ğrencilerin Dağılımı

CİNSİYET	SAYI	%
ERKEK	24	53.4
KIZ	21	46.6
TOPLAM	45	100.0

Tablo 1.2'de de görüldüğü gibi, ankete katılanların %53.4' erkek ve %46.6'sı kızlardan oluşmaktadır. Buna göre araştırmamızda cinsiyet faktörü olarak erkek ve kız öğrencilerin yakın oranlarda temsil edildiklerini söyleyebiliriz.

3-Anne-Babanın Öz veya Üvey Olma Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı

Tablo 1.3: Anne-Babanın Öz veya Üvey Olma Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı

ÖZ-ÜVEY OLMA	ANNE		BABA	
	SAYI	%	SAYI	%
Öz	45	100	44	97.8
Üvey	-	-	-	-
Ölü	-	-	1	2.2
Ayrı	-	-	-	-
TOPLAM	45	100.0	45	100.0

Ankete katılan öğrencilerimizin tamamının annesinin öz ve sağ olduğunu ve birlikte yaşadıklarını görüyoruz.

Babanın durumuna baktığımızda ise babası öz ve sağ olan öğrencilerin oranı %97.8'dir. Sadece 1 öğrenci babasının öldüğünü belirtmiştir. Bu oran ise %2.2'dir.

4-Anne-Babanın Öğrenim Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı

Tablo 1.4:Anne-Babanın Öğrenim Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı

ÖĞRENİM SEVİYESİ	ANNE		BABA	
	SAYI	%	SAYI	%
Okur-Yazar Değil	15	33.3	3	6.6
İlkokul Mezunu	29	64.5	35	78
Ortaokul Mezunu	-	-	2	4.4
Lise Mezunu	-	-	2	4.4
Üniversite Mezunu	1	2.2	3	6.6
TOPLAM	45	100.0	45	100.0

Tablo 1.4'e göre ankete katılan öğrencilerin anneleri %64.5 ile en yüksek oranda ilkokul mezunudur. Fakat okur-yazar olmayan anne oranı %33.3 ile oldukça yüksek bir seviyededir. Ancak 1 öğrencinin annesi (%2.2) üniversite mezunudur. Bu veriler, öğrencilerin annelerinin öğrenim durumunun, babaların öğrenim durumunun çok gerisinde kaldığını göstermektedir.

Babaların öğrenim durumuna baktığımızda ilkokul mezunlarının %78 oranında olduğunu görüyoruz. Bunun, annelerin öğrenim durumuna yakın bir oran olduğunu söyleyebiliriz. Babaların öğrenim durumları ile annelerin öğrenim durumları arasındaki büyük farklılık okur-yazar olmayan grupta (%6.6) ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, anneler içerisinde ortaokul ve lise mezunlarına rastlanmazken, babalar arasında az da olsa(%4.4) görülmektedir. Ayrıca, babalar arasında üniversite mezunu olanların oranı da (%6.6) annelerden yüksektir.

5-Anne-Babanın İş ve Meslek Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı

Tablo I.5:Anne-Babanın İş ve Meslek Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı

İŞ ve MESLEK KOLU	ANNE		BABA	
	SAYI	%	SAYI	%
Ev Hanımı	36	80.1	-	-
İşçi-Çiftçi	8	17.7	18	40.1
Memur	1	2.2	12	26.6
Serbest Meslek	-	-	14	31.1
Başka	-	-	1	2.2
TOPLAM	45	100.0	45	100.0

Tablo I.5'de görüldüğü üzere öğrencilerin %80.1'nin annesi ev hanımı, %17.7'sinin annesi işçi veya çiftçi ve sadece birinin annesi memurdur. Bundan çoğunluğun çalışmadığı ve ev hanımı oldukları anlaşılıyor. %17.7 oranını da kendi tarlasında çalışan çiftçiler oluşturmaktadır.

Öğrencilerin babalarının iş durumları ise şöyle: %40.1 oranıyla işçi ve çiftçi olma birinci sıradadır. Bu oranı %31.1 ile serbest meslek ve %26.6 oranıyla memurluk takip ediyor. Bu veriler, öğrencilerin anne-babalarının büyük ölçüde alt ve orta sosyo ekonomik kesimde yer aldıklarını göstermektedir.

6-Ailesinin Yaşadığı Yere Göre Öğrencilerin Dağılımı

Tablo 1.6:Ailesinin Yaşadığı Yere Göre Öğrencilerin Dağılımı

AİLESİNİN YAŞADIĞI YER	SAYI	%
Kentsel Alan	7	15.5
Kırsal Alan	38	84.5
Yurtdışı	-	-
TOPLAM	45	100.0

Tablo 1.6'da görüldüğü gibi ankete katılan öğrencilerin aileleri %84.5 oranıyla kırsal alanda ve %15.5 oranıyla kentsel alanda yaşamaktadır. Ailesinin yurtdışında yaşadığını belirten öğrenci yoktur. Buna göre öğrencilerimizin çoğunun kırsal kökenli ailelerden geldiğini söylememiz mümkündür.

7- Ailesinin Ekonomik Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı

Tablo 1.7: Ailesinin Ekonomik Durumuna Göre Öğrencilerin Dağılımı

AİLENİN EKONOMİK DURUMU	SAYI	%
Zengin	–	–
Orta Hallinin Üstünde	6	13.3
Orta Halli	20	44.6
Orta Hallinin Altında	13	28.8
Fakir	6	13.3
TOPLAM	45	100.0

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi ailesinin zengin olduğunu söyleyen öğrencimiz yoktur. En yüksek oranı %44.6 ile ekonomik olarak orta halli aileler oluşturmaktadır. Onu %28.8 oranıyla orta hallinin altında olanlar takip etmektedir. Fakir ve orta hallinin üstünde bulunanlar %13.3 ile eşit oranlarda yer almaktadır. Buna göre öğrencilerimizin çoğunluğu orta halli ve daha da altında ailelere mensup bulunmaktadır.

8-Öğrenime Devam Ettiği Yere Göre Öğrencilerin Dağılımı

Tablo 1.8:Öğrenime Devam Ettiği Yere Göre Öğrencilerin Dağılımı

ÖĞRENİME DEVAM ETTİĞİ YER	SAYI	%
Ailesinin Yanında	34	75.6
Yurttan	11	24.4
Başka	-	-
TOPLAM	45	100.0

Tablo 1.8'e göre, ankete cevap veren öğrencilerin %75.6'sı ailesinin yanında kalmakta ve tahsiline devam etmektedirler. Ailesinden uzak, yurttan kalarak tahsiline devam edenlerin oranı ise %24.4'tür.

II-ÖĞRENCİLERİN DİNİ GELİŞİMLERİNDEKİ FAKTÖRLER İLE İLGİLİ BULGULAR

1-Çocukluk Döneminde Ailede Dini Eğitim ve Öğretimi İle İlgili Bulgular

Tablo II.1: Çocukluk Döneminde Ailede Dini Eğitim ve Öğretimi İle Bilgilendirilen Öğrencilerin Dağılımı

Çocukluk döneminde aileniz tarafından size din eğitimi ve öğretimiyle ilgili bilgiler verildi mi?	SAYI	%
Evet	37	82.3
Hayır	8	17.7
TOPLAM	45	100.0

Tablo II.1'deki duruma göre ankete katılan öğrencilerin %82.3'ü okul öncesinde ailesi tarafından din hakkında bilgilendirilmektedir. %17.7'lik bir öğrenci grubu ise ailesi tarafından bilgilendirilmediğini belirtmektedir. Bu bulgular, öğrenci ailelerinin büyük çoğunluğunun, çocuklarının dini yetişmeleriyle ilgilendiklerini ortaya koymaktadır.

2-Çocukluk Dönemindeki Dini Bilgilerin Yeterliliği İle İlgili Bulgular

Tablo II.2:Çocukluk Döneminde Aile Tarafından Verilen Dini Bilgilerin Yeterliliğine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Aileniz tarafından size verilen dini bilgiler yeterli miydi?	SAYI	%
Evet, yeterliydi.	6	13.3
Hayır, yetersizdi.	39	86.7
TOPLAM	45	100.0

Tablo II.2'de görüldüğü gibi öğrenciler içerisinde çocukluk döneminde ailelerinden aldıkları dini bilgilerin yeterli olmadıklarını söyleyenlerin oranı %86.7, yeterli olduklarını söyleyenlerin oranı ise %13.3 tür. Tablo II.1'de belirtildiği üzere ailelerin %82.3'ü dini bilgi vermesine rağmen bu bilgilerin çoğu yetersiz kalmaktadır. Bu durum, ailelerin ilgi ve iyi niyetlerine rağmen, çocuklarına gerekli dini eğitim-öğretimi yaptıracak kapasiteden uzak oldukları gerçeğini ortaya koymaktadır.

3-Ortaokuldaki Dini Eğitimin Yeterliliği İle İlgili Bulgular

Tablo II.3: Okulun Orta Kısımında Verilen Dini Bilgilerin Yeterliliğine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Okulunuzun orta kısmında verilen dini bilgiler yeterli miydi?	SAYI	%
Evet, yeterliydi.	3	6.6
Hayır, yetersizdi.	42	93.4
TOPLAM	45	100.0

Tablo II.2'de olduğu gibi Tablo II.3'te de öğrencilerin orta kısmında aldıkları dini bilgilerin yetersiz olduğunu görüyoruz. Yetersiz olduğunu belirtenler %93.4 iken yeterli olduğunu belirtenler sadece %6.6'dır. Bu oran Tablo II.2'ye göre daha yüksektir.

4-Çocukluk Döneminde Dini Bilgilerin Veriliş Metodu İle İlgili Bulgular

Tablo II.4: Çocukluk Döneminde Dini Bilgilerin Veriliş Metoduna Göre Öğrencilerin Dağılımı

Çocukluğunuzda aileniz tarafından verilen dini bilgiler daha çok hangi methodla anlatıldı?	SAYI	%
Korku, baskı ve zorlama ile	29	64.6
Sevgi, hoşgörü ve mükafat ile	12	26.6
Diğer faktörler	4	8.8
TOPLAM	45	100.0

Tablo II.4'te görüldüğü gibi, ankete katılan öğrencilerin %64.6'sına çocukluğunda ailesi tarafından korku metodu ile dini bilgiler verilmiştir. Sevgi metodu ile bilgilendirilenlerin oranı %26.6 olarak bulunmuştur. Camiye götürme, dini kitap okutma gibi diğer faktörler ise %8.8'lik bir oran oluşturuyor. Buna göre ailelerin dini bilgileri verirken kullandıkları metodun daha çok, korkutma, baskı ve zorlama olduğu görülüyor.

5-Okulda Dini Bilgilerin Veriliş Metodu İle İlgili Bulgular

Tablo II.5: Okulda Dini Bilgilerin Veriliş Metoduna Göre Öğrencilerin Dağılımı

Okulunuzda verilen dini bilgiler daha çok hangi metolla anlatıldı?	SAYI	%
Korku, baskı ve zorlama ile	30	66.8
Sevgi, hoşgörü ve mükafat ile	8	17.7
Diğer faktörler	7	15.5
TOPLAM	45	100.0

Tablo II.5'e göre, öğrencilere okulda verilen dini bilgilerin %66.8'lik bir oranla en çok korku, baskı ve zorlama ile anlatıldığı anlaşılmaktadır. Bu oran Tablo II.4'te de görüldüğü gibi ailedeki korku metodunun oranıyla paralellik arz ediyor. Sevgi metoduyla anlatım Tablo II.4'e göre daha da düşüktür. Bu oran ise %17.7'dir. Cami tatbikatı, görsel-ışitsel araçları kullanma gibi diğer faktörlerin oranının %15.5 olduğu gözüküyor.

6-Dini İnanç ve Tutumların Oluşmasındaki Faktörler İle İlgili Bulgular

Tablo II.6: Dini İnanç ve Tutumların Oluşmasındaki Faktörlere Göre Öğrencilerin Dağılımı

Dini inanç ve tutumlarınızın oluşmasında daha çok hangi faktör etkili olmuştur?	SAYI	%
Aile ve çevrenin yaptığı baskı ve korku	20	44.5
Aile ve çevrenin gösterdiği sevgi, şefkat ve hoşgörü	10	22.2
Şahsi gayretler	15	33.3
TOPLAM	45	100.0

Tablo II.6'de görüldüğü gibi, öğrencilerin sahip oldukları dini inanç ve tutumlarının oluşmasında en etkili faktörün %44.5'lik bir oranla aile ve çevrenin yaptığı baskı ve korku olduğu dile getirilmiştir. Bunu %33.3 oranıyla şahsi gayretler ve %22.2 oranıyla sevgi, şefkat, ve hoşgörü takip etmektedir.

III.KORKU ve SEVGİ MOTİFİNİN ERGENLERİN DİNİ HAYATINA ETKİLERİ İLE İLGİLİ BULGULAR

1- Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının İnanç Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulgular

a. Korku ve Sevginin Allah'a İman'daki Etkinliği İle İlgili Bulgular

Tablo III.1.a'da görüldüğü üzere "Allah'ın varlığı hakkındaki inancınızı aşağıdaki ifadelerden hangisi en uygun bir biçimde dile getirmektedir?" sorusuna öğrencilerimiz nötr durumda %84.5 oranında şüphe duymadan inandıklarını, %13.3 oranında bu konuda çözemediği hususları olduğunu, bir başka ifade ile şüphe duyduğunu ve %2.2 oranında ise neye inandığından pek emin olmadığını belirtmişlerdir. Etkileyici değişkenleri verdiğimizde anketlerdeki değişiklikler şöyledir: Korku faktörü Allah'a olan kesin inancı artırmıştır. Sevgi faktörü ise Allah'ın varlığı ile ilgili şüpheleri artırmıştır. Bu durum özellikle sevginin korkuya göre oranında* görülmektedir. Bu oran 2.0 kattır. Korku ve sevginin birlikte olan etkisinde ise durumun nötre göre dengelendiğini görüyoruz. Her iki faktörün de Allah'a olan inançsızlık hususunda bir etkinliği görülmemektedir.

b. Korku ve Sevginin Dini İnanç ve Mutluluk İlişkinine Olan Etkisi İle İlgili Bulgular

Öğrencilerimiz, "dini bir inanca sahip olmadan da insanlar mutlu ve huzurlu bir hayat sürebilirler." sorusuna büyük bir oranda katılmadıklarını belirtmişlerdir. Tablo III.1.b'de belirtildiği gibi, bu fikre katılmama oranları, nötr de

---

*Tablolarda görülen K/N , korkunun nötr üzerindeki etkinliği; K/S , korkunun sevgi üzerindeki etkinliği ve K/K+S, korkunun korku+sevgi üzerindeki etkinliğini göstermektedir. Aynı durum sevgi ve korku+sevgi değişkenleri için de geçerlidir.

%73.3, korku motifinde %77.8, sevgi motifinde %62.2 ve korku+sevgede %60'dır.* Buna göre %77.8 oranıyla korkunun etkinliği en fazladır. Dini inancın mutluluk için gerekli olduğu fikri korku mesajında sevgiye göre 1.25 kat artmıştır. Bu fikirde kararsız olanların oranları birbirine yakındır. Dini inancın mutluluk için gerekli olmadığı fikrinde sevgi mesajının az da olsa etkinliği görülmektedir. Bu etkinlik sevgi mesajı ile korku+sevgi mesajlarında eşdeğerdir. Sevgi'nin nötr'e göre etkinliği 2.4 kattır.

c. Korku ve Sevginin Ahirete İmandaki Etkinliği İle İlgili Bulgular

Ahirete iman ile ilgili anket sorusuna öğrencilerimizin verdikleri cevaplar birbirine yakınlık arz etmektedir. (Tablo III.1.c) Ortaya çıkan bulguları belirtecek olursak korku mesajının nötr'deki %2.2lik şüphe oranını da kaldırdığını ve kesin inançta etkin olduğunu söylemeliyiz. Sevgi mesajının Allah'a iman sorusunda olduğu gibi (Bkz. Tablo III.1.a) burada da %6.6 gibi küçük bir oranla da olsa şüpheye yol açtığını korku+sevgi mesajının ise bu şüpheyi daha artırarak %15.5'e çıkardığını görüyoruz. Korku+sevgi Ahirete imandaki şüphede nötr'e göre 7.0 kat, sevgiye göre 2.3 kat fazla etki yapmış gözükmektedir.

---

* Anketlerin sayısal değerlendirilmesinde değişikliklerin daha net görülebilmesi için **katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum** şıkları ile **katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum** şıkları, soruların kendi içindeki değerlendirmelerinde ayrı ayrı, fakat **etkilenen değişken olarak verdiğimiz boyutların değerlendirmelerinde ise birlikte ele alınmıştır**. Bulguların ortaya konmasında daha çok bu şıkların birlikte değerlendirilmeleri gözönünde tutulmuştur. Bunlar için ayrıca Tablo III.1-2-3-4-5'lere bakılabilir.

d.Korku ve Sevginin Dinin Gerekliliği Üzerine Etkisi İle İlgili Bulgular

"Bana göre din, hayatta karşılaşılan bütün sorunlara cevap verebilen ve insanlığın gelişme ve kurtuluşuna yol gösteren tek hakikattir" şeklindeki dinin gerekliliği ile ilgili anket sorusunda sevgi ile korku+sevgi motifinin olumlu, korku motifinin ise olumsuz yönde etkinlikleri ortaya çıkmıştır. (Tablo III.1.d) Bu durum tablo III.1.b'deki sonuçlarla da paralellik arz etmektedir. Buna göre bu fikre katılma oranı nötr'de %93.3 iken, korkuda %82.2'ye düşmüş, sevgi ile korku+sevgide ise %88.9'a çıkmıştır. Yine bu tabloda sevgi korku+sevginin nötr'e göre eşit olarak şüpheyi 2.50 kat artırdığı da görülmektedir. Bu fikre katılmama oranı korku mesajında 2.0 kat artmış, sevgi ile korku+sevgi mesajlarında ise tamamen ortadan kalkmıştır.

e. Korku ve Sevginin Allah Korkusu ve İnanç İlişkisine Olan Etkisi İle İlgili Bulgular

Tablo III.1.e'de de görüldüğü gibi, "eğer insanlar Allah'tan korkmasalardı O'na inanmaya ihtiyaç hissetmezlerdi" şeklindeki fikre katılma oranı nötrde %42.2 iken, korkuda %48.9, sevgide %37.7, korku+sevgide ise %53.3'tür. Korku ile korku+sevginin olumlu yönde, sevgi mesajının ise olumsuz yönde etki yaptığı söylenebilir. Sevgi mesajı korkuya göre 0.77 kat bu konudaki şüpheyi azaltmış ve bu fikre katılmama oranını korkuya göre 1.8 kat artırmıştır. Bu fikre katılmama oranı en fazla korku+sevgi mesajında düşmüştür. Bu oran nötre göre 0.57 iken, korkuya göre 0.8, sevgiye göre ise 0.44'tür. Burada görülen, Allah inancının Allah korkusu ile oluştuğu yönündeki korku mesajının olumlu, sevgi mesajının ise olumsuz yöndeki etkinlikleri Tablo III.1.a'daki sonuçlarla da paraleldir.

f. İnanç Boyutu ile İlgili Bulguların Genel Sonuçları:

Tablo III.1'deki inanç boyutu ile ilgili beş sorunun genel sonuçlarına baktığımızda nötr'e karşı korku motifinin %1.4 oranındaki artışıyla etkin olduğunu görüyoruz. Sevgi motifi ile korku+sevgi eşit yüzdelliklerle %72.4 oranında etkin olmuşlardır. Bu oran nötre göre %5.8, korkuya göre ise %7.2 düşüktür. Sorulara baktığımızda ise 1,2 ve 3. sorularda korkunun (Bkz. Tablo III.1.a,b,c), 4. soruda sevgi ile korku+sevginin eşit olarak (Bkz. Tablo III.1.d) ve 5. soruda da korku ile korku+sevginin eşit olarak (Bkz. Tablo III.1.e) etkin olduklarını görürüz.

TABLO III.1: Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının İnanç Boyutuna Olan Etkileri

ETKİLENEN DEĞİŞKEN: 1) İNANÇ BOYUTU						N:45
ETKİLEYİCİ DEĞİŞKENLER	1	2	3	4	5	SONUÇ
NÖTR	38 %84.4	33 %73.3	44 %97.8	42 %93.3	19 %42.2	%78.2
KORKU	40 %88.9	35 %77.8	45 %100	37 %82.2	22 %48.9	%79.6
SEVGİ	35 %77.8	28 %62.2	42 %93.3	40 %88.9	18 %40	%72.4
KORKU+SEVGİ	37 %82.2	27 %60	38 %84.4	40 %88.9	22 %48.9	%72.9

2- Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının İbadet Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulgular

a.Korku ve Sevginin Zorunlu Namaz İbadetine olan Etkisi İle İlgili Bulgular

Anketimize katılan öğrencilerin nötr durumda namazlarını tam olarak yerine getirme oranları %28.8, günlük namazlarının bazılarını, cuma ve bayram namazlarını kılma oranı %62.4, hiç namaz kılmayanların oranı ise %8.8 olduğu görülmüştür.(Tablo III.2.a) Korku faktörü namaz kılmama oranını 0'a, sevgi ile korku+sevgi ise 0.50'ye indirmiştir. Böylece korku faktörünün olumlu yönde etkisi olduğunu görmekteyiz. Beş vakit namaz kılma oranları nötr'e göre her üç değişikende de eşit iken (1.15 kat fazla), günlük namazların bazılarını kılma oranında korkunun diğerlerine oranla 1.07 kat artışla daha etkin olduğunu görüyoruz. Namaz ibadetinde sevgi ile korku+sevginin eşit ve nötre göre daha az korkunun ise daha fazla etkili olduğu söylenebilir.

b. Korku ve Sevginin Kur'an Okuma üzerine Etkisi İle İlgili Bulgular

Tablo III.2.b'de de görüldüğü gibi, öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i okuma sıklığını en fazla sevgi motifi artırmıştır. Şöyle ki, sadece derslerde okuma oranı %4.4 olarak bütün etkileyici değişkenlerde eşit iken en belirgin artışlar cuma akşamları okumada olmuştur. Nötr'e göre sevginin etkinliği 3.33 kat gibi yüksek bir değere ulaşmaktadır. Bu şıkta sevginin korkuya oranı 2.50, korku+sevgiye oranı ise 1.67 kattır. Korku mesajı verildiğinde düzenli olarak okumada 0.43 kat azalma olurken ara sıra okumada 1.09 kat küçük bir yükselme görülmektedir. Kur'an okuma ibadetinde korku+sevginin etkinliği korkunun etkinliğine yakındır.

c. Korku ve Sevginin Oruç İbadetine Olan Etkisi İle İlgili Bulgular

Öğrencilerimizin oruç ibadeti ile ilgili tutum ve davranışlarını sorduğumuzda %91.2 oranında Ramazan ayında düzenli olarak ve bazı mübarek günlerde oruç tuttıklarını, %6.6 oranında Ramazan ayında ara sıra oruç tuttıklarını, %2.2 oranında ise hiç oruç tutmadıklarını belirtmişlerdir.(Tablo III.2.c) Nötr'deki bu durum, korku mesajı verildiğinde oruç tutmama oranı sabit kalırken düzenli oruç tutma oranında 1.07 katlık bir artış gözlenmektedir. Bu artış sevgi faktöründe de aynıdır. Sevgi faktöründe hiç oruç tutmayan sınırlanırken ara sıra oruç tutan nötr'e göre 0.33 kat azalmaktadır. Korku+sevginin etkisi nötr'e göre 1.05 kat fazla ancak korku ve sevgiye göre 1.02 kat daha azdır. Bu durumda oruç ibadetinde korku ile sevginin birbirine yakın oranlarda etki yaptıklarını söyleyebiliriz.

d. Korku ve Sevginin Zorunluluk Dışındaki İbadetlere Olan Etkisi İle İlgili Bulgular

Nafile ibadetlerdeki değişiklikleri konu alan bu soruda göze çarpan farklılıklar b ve c şıklarında görülmektedir.(Tablo III.2.d) En olumlu etkiyi korku+sevgi motifi yapmıştır. Nafile ibadet etmeyenlerin oranını 0.75 kat azaltırken zaman zaman nafile ibadet edenlerin oranını da 1.08 kat artırmıştır. Bu oranlar korku motifinde nötr ile eşit, sevgi motifinde ise 0.97 kat daha azdır. Korku ve sevgi motifinin etki oranları nötr'ün değerlerine yakındır. En az etkiyi korku yapmıştır. Burada elde edilen değerler Tablo III.2.a'daki değerler ile ters orantılıdır. Zorunlu ibadetlerde korkunun etkinliği var iken zorunlu olmayan ibadetlerde korku ile birlikte sevginin de etkinliği olduğu göze çarpmaktadır.

e. Korku ve Sevginin Dua Pratiğine Olan Etkisi İle İlgili Bulgular

Öğrencilerimizin dua ile ilgili davranışları Tablo III.2.e'de görülmektedir. Gerek nötr durumda gerekse etkileyici mesajlar verildiğinde dua etmeyen öğrenci yoktur. Farklılıklar dua etme zamanlarında ortaya çıkmaktadır. İhtiyaç duymadan, namaz haricinde de sık sık dua etme pratiğini sevgi motifi 1.29 kat artırmıştır. Korku motifi bu oranı 0.82 kat düşürmüştür, korku+sevgi ise eşitlemiştir. Denekler korku mesajı sonunda %66.7'si stresli ve ihtiyaç anında dua ettiklerini belirtmişlerdir. Bu oran sevgi mesajında %37.7, sevgi+korku mesajında ise %44.6'dır. Böylece sevgi mesajı korku mesajına göre bu oranı 0.57 kat, korku + sevgi mesajı ise 0.67 kat azaltmıştır. Sık sık dua etme değişkeninde ise sevgi motifi korku motifine göre 1.57 kat fazla artış kaydetmiştir. Bu oran korku + sevgide 1.29 olarak bulunmuştur.

f. İbadet Boyutu İle İlgili Bulguların Genel Sonuçları

Tablo III.2 'deki ibadet boyutu ile ilgili beş sorunun genel sonuçlarına baktığımızda etkin olan motifin korku olduğu görülüyor. Etkinliği nötre göre %5.8 fazladır. Etkinlik açısından ikinci sırada %71.6 oranıyla korku + sevgi ve üçüncü olarak %69.3 oranıyla sevgi gelmektedir. Sorulara ayrı ayrı baktığımızda ise durum biraz değişmektedir. Bu ise bazı soruların cevaplarının ters yönlü olmasından dolayıdır. Buna göre 1. soruda korkunun etkinliği (Bkz. Tablo III.2.a), 2. ve 5. soruda sevginin etkinliği (Bkz. Tablo III.2.b ve e), 3.soruda korku ile sevgi eşit oranlarda (Bkz. Tablo III.2.c) ve 4. soruda da korku + sevginin etkinliği (Bkz. Tablo III.2.d) görülmektedir. Ayrıntılı olarak soruları ele aldığımızda korku ile sevginin ibadet boyutuna etkilerinin eşit oranlarda olduğunu söyleyebiliriz.

TABLO III.2: Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının İbadet Boyutuna Olan Etkileri

ETKİLENEN DEĞİŞKEN: 2) İBADET BOYUTU						N:45
ETKİLEYİCİ DEĞİŞKENLER	1	2	3	4	5	SONUÇ
NÖTR	28 %62.2	33 %73.3	41 %91.1	36 %80	25 %55.6	%72.4
KORKU	30 %66.7	36 %80	44 %97.8	36 %80	30 %66.7	%78.2
SEVGİ	28 %62.2	27 %60	44 %97.8	35 %77.8	22 %48.9	%69.3
KORKU+SEVGİ	28 %62.2	31 %68.9	43 %95.6	39 %86.7	20 %44.4	%71.6

3.Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Duygu Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulgular

a. Korku ve Sevginin Dini Tecrübeleri Hissetme Üzerindeki Etkisi İle İlgili Bulgular

Tablo III.3.a 'da görüldüğü üzere ankete katılan öğrencilerin dini tecrübeler yaşadıkları ve bu durumun onları dini hayata daha da bağladığı gözlenmiştir. Nötr durumda bu ifadeye olumsuz olarak cevap verenlerin oranı sadece %4.4 'tür. Bu ifadenin hissiyatına uygun olduğunu söyleyenlerin nötr'deki oranı %80 dir. Bu oran sevgi mesajında %77.8'e, korku mesajında %75.6'ya ve korku + sevgi mesajında ise %68.9'a düşmüştür.Korkudaki %2.2'lik olumsuz ifadeyi de ortadan kaldıran sevginin en etkili mesaj olduğunu söyleyebiliriz. Korku ve sevgi mesajları 1.43 kat şüpheyi artırmıştır. Korku + sevgideki bu oran ise 2.0 kattır. Olumlu cevap yönüyle nötre en yakın değer 0.97 ile sevgi mesajındadır. Sevgi mesajı olumsuz değerleri sıfırlamıştır.

b. Korku ve Sevginin Allah Korkusu ve Sevgisi Üzerindeki Etkinliği İle İlgili Bulgular

Öğrencilerimizin nötr durumda verdikleri cevaplara göre sahip oldukları Allah sevgisi %17.7, Allah korkusu %6.6, korku ve umut karışımı duyguları ise %75.5 olarak gözükmemektedir. (Tablo III.3.b) Öğrencilere korku mesajları verildiğinde Allah sevgisi 0.63 kat azalmış, Allah korkusu ise 8.33 kat gibi yüksek bir oranda artmıştır. Burada %75.7 olan korku + sevgi duygusu %33.3 'e düşmüş, arasındaki fark Allah korkusuna kaymıştır. Sevgi mesajındaki durum şöyledir: Allah sevgisi nötre göre 2.0 kat, korkuya göre ise 3.20 kat artmıştır. Allah

korkusunda ise nötr'e göre 0.33 kat, korkuya göre 0.04 kat azalmıştır. Korku + sevgi mesajında ise artışın sevgi yönünde olduğu görülmektedir. Allah sevgisindeki en büyük artış 2.25'lik oranla korku + sevgi mesajındadır. Korku + sevginin Allah korkusundaki etkinliği nötre göre sadece 1.33'dür. Sonuçta korku yüklü mesajların Allah korkusunu ve sıkıntıyı artırdığını ve daha çabuk netice alındığını söyleyebiliriz. Sevgi mesajının Allah sevgisi üzerindeki etkinliğinin daha yavaş olduğu gözükmemektedir.

c. Korku ve Sevginin Dini Heyecan Üzerindeki Etkisi İle İlgili Bulgular

"İbadet esnasında veya günlük işlerinizi yaparken, Allah 'a yakın olduğunuzu düşünerek bir ürperti veya heyecan duyduğunuz anlar oluyor mu?" sorusunu nötr durumda öğrencilerin %15.5'i 'sık sık oluyor', %75.7'si 'ara sıra oluyor' ve %8.8'i 'hiç olmuyor' diye cevaplandıkları görülmüştür. (Tablo III.3.c) Korku mesajı nötre göre sadece 'sık sık oluyor' maddesinde %2.2'lik artış kaydetmiş, diğer maddelerde eşitliği korumuştur. En etkili mesajın sevgi olduğu gözükmemektedir. 'Hiç olmuyor' maddesindeki oranı %2.2 azaltırken 'sık sık oluyor' maddesindeki %15.5'lik oranı %24.4'e yükseltmiştir. Bu durum nötrün 1.57 katı, korkunun ise 1.38 katı fazlasıdır. Korku + sevgi mesajında ise nötre paralel sonuçların ortaya çıktığı görülüyor.

d. Korku ve Sevginin Duygu Yönüyle Tanrı-İnsan İlişkisine Olan Etkisi İle İlgili Bulgular

"Allah'ın dualarıma cevap vermediği, benim durumumla ilgilenmediğini ve bana yardımını esirgediğini hatırladıkça inançlarımın zayıfladığını, dini duygularımın köreldiğini hissediyorum" şeklindeki ifadeye nötr durumdaki katılma

oranı %22.1, kararsızlar %20 ve katılmama oranı %57.9'dur. (Tablo III.3.d) Korku mesajında değerlerin %2.2'lik katılmama yönündeki artışın dışında nötr ile paralel olduğu görülmektedir. En büyük artış ve etkinlik sevgi mesajında oluşmuştur. Nötr'e göre katılmama yönündeki olumlu gelişmede artış %77.9'a çıkmıştır. Bu artış nötre göre 1.35 kat, korkuya göre 1.30 kat ve korku + sevgiye göre 1.17 kattır. Sevgi mesajı ayrıca kararsızlığı 0.78 kat azaltmış ve %22.1'lik katılma oranını da %6.6'ya düşürmüştür. Korku + sevginin sevgiden sonra ikinci etkin faktör olduğu ve nötre göre 1.15, korkuya göre 1.11 kat artış gösterdiği gözlenmektedir. Bu durum Tablo III.2.e'deki sevgi mesajının dua pratiğini artırdığı şeklindeki sonuçlarla da paraleldir.

e. Korku ve Sevginin Korkutucu Dini İletişimin Etkinliği Üzerindeki Etkisi İle İlgili Bulgular

Korku yüklü vaaz ve yorumların etkisini incelediğimiz bu konuda etki altında kalıp içlerinde korku oluştuğunu belirten öğrencilerin oranı nötr olarak %75.7'dir. (Tablo III.3.e) Korku oluşmadığını ifade edenler ise %15.5'dir. Korku mesajında korku oluştuğunu belirtenlerin oranı 1.24 kat artarak %93.3'e yükselmiştir. Korku oluşmadığını belirtenler ise %4.4'e düşmüştür. Sevgi mesajında bu oran %8.8'e yükselmiş, korku oluştuğunu belirtenlerin oranı ise %82.2'ye düşmüştür. Korku + sevgi mesajının nötre göre 2.25 kat, korkuya göre 9.0 kat, sevgiye göre yine 2.25 kat kararsızlığı artırdığı görülmektedir. Korku + sevginin kararsızlığı artırma yönündeki etkinliği Tablo III.1.c'deki Ahiret'e iman konusundaki şüpheyi artırıcı etkinliği ile paralellik arz etmektedir. Korku + sevginin katılma oranındaki etkinliği ise %73.3 ile nötre yakındır.

TABLO III.3.e: Korku ve Sevginin Korkutucu Dini İletişimin Etkinliği Üzerindeki Etkisi

Soru No: 23- "İşlenen günahlara cezasız kalmayacağımı, cehennem ateşinin azgınlığını içeren vaazlar ve yorumların etkisi altında içimde büyük bir korku oluşuyor." Bu ifadeye katılıyor musunuz?

ETKİLENEN DEĞİŞKENLER	ETKİLEYİCİ DEĞİŞKENLER				KORKU			SEVGİ				KORKU+SEVGİ		
	NÖTR	KORKU	SEVGİ	KORKU +SEVGİ	K/N	K/S	K/(K+S)	S/N	S/K	S/(S+K)	(K+S)/N	(K+S)/K	(K+S)/S	
DUYGU-5	14	20	10	10	1.43	2.0	2.0	0.71	0.50	1.0	0.71	0.50	1.0	
	%31.1	%44.4	%22.2	%22.2										
Kesinlikle katılıyorum.	20	22	27	23	1.10	0.81	0.96	1.35	1.23	1.17	1.15	1.05	0.85	
	%44.6	%49	%60.2	%51.2										
Katılıyorum.	4	1	4	9	0.25	0.25	0.11	1.0	4.0	0.44	2.25	9.0	2.25	
	%8.8	%2.2	%8.8	%20										
Emin değilim.(Kararsızım.)	5	2	3	3	0.40	0.67	0.67	0.60	1.50	1.0	0.60	1.50	1.0	
	%11.1	%4.4	%6.6	%6.6										
Katılmıyorum.	2		1		0	0		0.50	0	0	0		0	
	%4.4		%2.2											
Kesinlikle katılmıyorum.	45	45	45	45										
	%100	%100	%100	%100										
TOPLAM	45	45	45	45										
	%100	%100	%100	%100										

f. Duygu Boyutu İle İlgili Bulguların Genel Sonuçları

Tablo III.3'deki duygu boyutu ile ilgili beş sorunun genel sonuçlarına baktığımızda etkin olan motifin %73.8 oranıyla sevgi olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran nötr'e göre %09, korkuya göre %2.2, korku + sevgiye göre ise %6.2 fazladır. Soruların özel değerlendirmelerinde de sevgi motifi etkindir. 1,3,4,5. sorularda sevgi (Bkz. Tablo III.3.a,c,d,e) ve 2. soruda korku + sevgi motifinin (Bkz. Tablo III.3.b) daha etkili olduğu görülmektedir.

TABLO III.3: Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Duygu Boyutuna Olan Etkileri

ETKİLENEN DEĞİŞKEN: 3) DUYGU BOYUTU						N:45
ETKİLEYİCİ DEĞİŞKENLER	1	2	3	4	5	SONUÇ
NÖTR	36 %80	34 %75.6	34 %75.6	26 %57.8	34 %75.6	%72.9
KORKU	34 %75.6	25 %55.6	33 %73.3	27 %60	42 %93.3	%71.6
SEVGİ	35 %77.8	28 %62.2	31 %68.9	35 %77.8	37 %82.2	%73.8
KORKU+SEVGİ	31 %68.9	23 %51.1	35 %77.8	30 %66.7	33 %73.3	%67.6

4.Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Etki (Ahlaki) Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulgular

a. Korku ve Sevginin Anne–Baba İlişmesine Olan Etkisi İle İlgili Bulgular

Tablo III.4.a 'da belirtildiği gibi, "ailemden nefret ediyorum ama Allah 'tan korktuğum için onlara karşı saygılı davranıyorum" şeklindeki ifadeyi öğrencilerimizden %15.4 'ü benimsediklerini, %82.4 'ü benimsemediklerini, %2.2 'si kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Korku ve sevgi mesajları verildiğinde her ikisinde de kararsızlığın 5.0 kat arttığı; korku + sevgi mesajında ise 10.0 kat arttığı görülüyor. Benimseyenlerin oranı korku + sevgi mesajında %26.6 ile en fazla artmıştır. Benimsemeyenlerin oranı da %51.1 'e düşmüştür. Bu oran korku mesajında %60, sevgi mesajında ise %66.7 'dir. Bu ifadeyi benimseme korku yönünde olumsuz ilişkiyi ortaya çıkardığından, sevgi motifinde korku ve korku + sevgiye oranla daha az benimseyenlerin ve daha çok benimsemeyenlerin olması sevgi mesajının bu konudaki etkinliğini göstermektedir.

b. Korku ve Sevginin Dini Yasakları Değerlendirmeye Olan Etkisi İle İlgili Bulgular

Öğrencilere Tablo III.4.b 'de de görüldüğü gibi, dini ve ahlaki yönden yedi kötü davranış verilmiş ve bunları en kötü olanından en az kötü olanına doğru sıralama yapmaları istenmiştir. Bazı önemli sonuçları belirtecek olursak en az kötü olan (yani 7. sırada) davranışın nötrde %77.9 ile kopya çekmek olduğunu görüyoruz. Bu davranış korku mesajında %80.2 'ye çıkarken sevgi mesajında %73.5, korku + sevgi mesajında %69.1 'e düşmüştür. En kötü olan (yani 1. sırada) davranış ise nötrde %38 oranıyla zina gelmektedir. Bu oran korku

mesajında %29.1 'e düşmüş, sevgi mesajında %33.6 'ya, korku + sevgi mesajında ise %35.8 'e çıkmıştır. 2. kötü olarak anne–babaya karşı gelme davranışı belirtilmiştir. Belirtilmesi gereken bir başka nokta da kendi kendine cinsel tatmin ara değişkeninin korku mesajına göre ilk sırada %11.1 oranıyla yer alırken sevgi mesajında bu oranın %4.4 'e düşmüş olmasıdır. Ara değişkenler ve sıralama yüzdeleri ayrıntılı olarak tabloda görülmektedir. Diyebiliriz ki dini ve ahlaki yasakları algılamada sevgi motifi korkuya göre daha etkilidir.

c. Korku ve Sevginin Günah Telakkisi Üzerindeki Etkisi İle İlgili Bulgular

"İbadetlerimi düzenli olarak yerine getirdiğim için günah işlemekten kaçınıyorum" ifadesine öğrencilerin nötr durumda %82.2 'si katılmış, %13.3 'ü katılmamış ve %4.4 'ü de kararsız kalmışlardır. (Tablo III.4.c) Katılma oranı korku mesajında %88.9 'a çıkmışken, sevgi mesajında %64.4 'e ve korku + sevgi mesajında %57.8 'e düşmüştür. Burada en etkileyici faktörün korku olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Sevgi ile korku + sevgi mesajlarının dikkat çeken bir etkisi kararsızların oranını nötre göre 6.0 kat, korkuya göre ise 4.0 kat artırmalarıdır. Korku motifinin bir başka etkinliği de nötre göre 0.33 kat katılmama oranını düşürmüş olmasıdır.

d.Korku ve Sevginin İbadete Motive Eden Faktörler Üzerindeki Etkisi İle İlgili Bulgular

Tablo III.4.d 'de görüldüğü gibi dini ibadetleri yerine getirirken en önde gelen faktörün hangisi olduğu sorusunu öğrencilerin %22 'si Allah sevgisi, %26.6 'sı cehennem azabı korkusu ve %44.6 'sı Allah rızası olarak cevaplamışlardır. Korku mesajı verildiğinde %22.2 oranında olan Allah sevgisi 0.70 kat azalarak %15.5 'e düşmüş; %26.6 oranında olan cehennem azabı değişkeni

ise 1.42 kat artarak %37.7 'ye yükselmiştir. Öğrencilere sevgi mesajı verildiğinde Allah sevgisi 1.40 kat artarak %31.2 'ye çıkmış, cehennem azabı değişkeni de 0.71 kat azalarak %26.6 'ya yani nötr 'deki eski durumuna düşmüştür. Korku + sevgi mesajının nötr değerlere paralel etki yaptığı, sevgi mesajının Allah sevgisi yönünde, korku mesajının ise cehennem azabı korkusu yönünde etkinlik gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

e.Korku ve Sevginin Vicdan Gelişimine Olan Etkisi İle İlgili Bulgular

Vicdan gelişiminde korku ve sevgi motiflerinin etkinlikleri ile ilgili bulgular Tablo III.4.e 'de belirtildiği üzere şöyledir: "Vicdanımın olumlu bir şekilde gelişmesini içimde var olan Allah korkusuna borçluyum" şeklindeki ifadeye nötr durumdaki katılım oranı %77.8 'dir. Katılmama oranı %6.6 iken kararsızların oranı %15.5 'dir. Korku mesajında katılmama oranı 0.67 kat, kararsızlık oranı ise 0.57 kat azalırken katılma oranı ise 1.11 kat artmıştır. Bu oran sevgi mesajında 1.06 kat artarken, korku + sevgi mesajında 0.97 kat azalmıştır. Katılmama oranının en düşük görüldüğü faktör korku + sevgidir. Kararsızlığın en yüksek görüldüğü faktör de yine korku+sevgidir. Buna rağmen katılma oranları dikkate alınarak vicdan gelişiminde en etkili mesajın korku olduğunu söyleyebiliriz.

TABLO III.4.b: Korku ve Sevginin Dini Yasakları Değerlendirmeye Olan Etkisi

Soru No: 11- Aşağıda belirtilen davranışları, size göre en kötü olanımdan en az kötü olanına doğru sıralayınız.					
ETKI-2		NÖTR (%)	KORKU (%)	SEVGİ (%)	KORKU+SEVGİ (%)
Yalan Söylemek	1	15.5	20	26.8	26.9
	2	20.1	17.7	20	6.6
	3	20.1	15.5	11.1	20
	4	15.5	22.4	13.3	17.7
	5	11.1	11.1	11.1	11.1
	6	15.5	13.3	15.5	15.5
	7	2.2		2.2	2.2
Kumar Oynamak	1	2.2			2.2
	2		8.8	2.2	4.4
	3	11.1	6.6	11.1	15.5
	4	31.1	22.2	26.6	20
	5	24.4	31.4	37.9	31.4
	6	26.8	22.2	20	17.7
	7	4.4	8.8	2.2	8.8
Zina Btmek	1	38	29.1	33.6	35.8
	2	24.4	26.6	17.7	33.3
	3	26.6	22.2	24.4	17.7
	4	4.4	11.1	13.3	8.8
	5	6.6	2.2	6.6	4.4
	6		4.4	4.4	
	7		4.4		
İçki ve Uyuşturucu kullanmak	1	6.6	8.8	6.6	4.4
	2	8.8	8.8	15.5	13.3
	3	17.7	13.3	22.5	8.8
	4	22.2	15.5	17.7	22.2
	5	27	31.5	20	27
	6	17.7	17.7	13.3	15.5
	7		4.4	4.4	8.8
Kendi kendine cinsel tatmin	1	6.6	11.1	4.4	4.4
	2	20	13.3	17.7	22.2
	3	4.4	17.7	11.1	8.8
	4	13.3	15.5	22.2	13.3
	5	22.4	17.7	8.8	17.7
	6	20	24.7	27	24.8
	7	13.3		8.8	8.8
Kopye çekmek	1		6.6		
	2			4.4	
	3				4.4
	4	4.4	2.2		4.4
	5	2.2	4.4	6.6	6.6
	6	15.5	6.6	15.5	15.5
	7	77.9	80.2	73.5	69.1
Anne-babaya karşı gelmek	1	31.4	26.8	29.2	26.9
	2	26.6	22.2	26.6	20
	3	22.2	22.2	20	20
	4	8.8	11.1	8.8	13.3
	5	6.6	6.6	4.4	6.6
	6	2.2	11.1	6.6	6.6
	7	2.2		4.4	6.6

f. Etki Boyutu İle İlgili Bulguların Genel Sonuçları

Etki boyutu ile ilgili genel sonuçlar Tablo III.4 'de görülmektedir. Genel sonuçlara göre hiç bir mesaj nötr karşısında etkili olamamıştır. Nötr 'e yakın en yüksek değeri %75.1 oranıyla korku almıştır. Onu %69.8 oranı ile sevgi ve %64.1 oranı ile korku + sevgi takip etmektedir. Ayrıntılı olarak soruların sonuçlarına baktığımızda ise durum şöyledir: 1. ve 2. soruda sevgi motifinin (Bkz. Tablo III.4.a ve b), 3. ve 5. sorularda korku motifinin (Bkz. Tablo III.4.c ve e) ve 4. soruda da korku ve sevgi eşit olarak (Bkz. Tablo III.4.d) etkin oldukları görülmektedir. Bu duruma göre etki boyutunda korku ile sevgi motifinin eşit oranda etkili olduklarını söyleyebiliriz.

TABLO III.4: Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Ahlak Boyutuna Olan Etkileri

ETKİLENEN DEĞİŞKEN: 4) AHLAK BOYUTU						N:45
ETKİLEYİCİ DEĞİŞKENLER	1	2	3	4	5	SONUÇ
NÖTR	37 %82.2	35 %77.8	37 %82.2	30 %66.7	35 %77.8	%77.3
KORKU	27 %60	36 %80	40 %88.9	27 %60	39 %86.7	%75.1
SEVGİ	30 %66.7	33 %73.3	29 %64.4	28 %62.2	37 %82.2	%69.8
KORKU+SEVGİ	23 %51.1	31 %68.9	26 %57.8	30 %66.7	34 %75.6	%64.1

5.Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Bilgi Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulgular

a.Korku ve Sevginin Dini Bilgi Düzeyini Artırmadaki Etkisi İle İlgili Bulgular

Tablo III.5.a'da görüldüğü gibi, nötr durumda dini bilgi düzeyi iyi olanların oranı %42.1, orta olanların oranı %40.2 ve zayıf olanların oranı %17.7'dir. Öğrencilere korku mesajı verildiğinde iyi olma düzeyi %33.3'e düşmüş, zayıf olma düzeyi aynı kalırken orta düzey 1.22 kat artarak %49'a çıkmıştır. İyi olma düzeyindeki en belirgin artış sevgi mesajında olmuştur. 1.16 kat artışla %49'a çıkmıştır. Orta olma durumunda 0.89 kat azalma vardır. Etkin olma derecesine göre faktörleri sıralarsak iyi olma düzeyinde sevgi, korku + sevgi ve korku; orta düzeyde korku, korku + sevgi ve sevgi, zayıf düzeyde ise sevgi, korku ile korku + sevgidir. Böylece sevgi mesajının bilgi elde etme yönünde motive edici bir rolü olabileceğini söyleyebiliriz.

b.Korku ve Sevginin Dini Çözüm İçin İlgili Referanslara Başvurma Yönündeki Etkinliği İle İlgili Bulgular

Bir sorunla karşılaşıldığında en fazla başvurulan çözüm tarzının hocalara danışma olduğu ortaya çıkmıştır. (Tablo III.5.b) nötr durumda oran %60.1 iken korku motifinde %46.8, sevgi motifinde korkuya göre 1.14 kat artışla %53.5, korku +sevgi motifinde ise korkuya göre 1.33 kat artışla, sevgiye göre 1.17 artışla %62.5'tir. Hocalara danışma değişkeninde etkin faktör korku + sevgidir. Diğer faktörlere gelince Kur'an ve hadisleri araştırma faktöründe sevgi ile korku + sevgi; diğer islami kaynaklara başvurma faktöründe korku; aileden

birine danışma faktöründe sevgi ve çevreye danışma faktöründe ise korku + sevgi motiflerinin etkinlikleri görülmektedir. Korku + sevgi motifinin üç ara değişkende, sevgi motifinin iki ara değişkende, korku motifinin bir ara değişkende etkili oldukları ve böylece en az etkin olanın korku mesajı olduğunu söyleyebiliriz.

c.Korku ve Sevginin Kur'an'ı Anlama Çabasına Etkisi İle İlgili Bulgular

Tablo III.5.c'de görüldüğü üzere, Kur'an'ı anlamak üzere mealini baştan sona okuyanların oranı nötr olarak %13.3 iken okumayanların oranı %11.1'dir. Bu oranlar korku mesajında da değişmemiştir. Olumlu yönde artış sevgi ile korku + sevgi mesajlarında olmuştur. Okuma oranı nötr ve korkuya göre 1.50 kat artarak %20'ye çıkmıştır. Okumayanların oranında ise korku +sevgi motifinde 0.60 kat azalma olmuştur. Oran %6.6'dır. Kur'an'ın bir kısmını okuyanların oranı nötr'de %35.5, korku mesajında %31.1'dir. Sevgi mesajında ise olumlu yönde artış vardır. 1.25 kat artışla oran %44.5'e çıkmıştır. En güzel sonuç ise korku + sevgi mesajlarında görülmektedir. Nötr'e göre 1.69, korkuya göre 1.93 ve sevgiye göre 1.35 kat artarak Kur'an'ın bir kısmını okumadaki oran %60.1'e yükselmiştir. En etkin faktörün korku + sevgi olduğu söylenebilir.

d.Korku ve Sevginin Bilgi Yönüyle Tanrı-İnsan İlişkisi Üzerindeki Etkisi İle İlgili Bulgular

"Allah'ın, günahlarından dolayı insanları cezalandırma vasfı onları affetme vasfından daha azdır" şeklindeki ifadeye katılma oranı %37.7, katılmama oranı ise %46.6'dır. (Tablo III.5.d) Bu ifadeye katılma oranındaki artış olumlu etkiyi gösterecektir. Katılma oranındaki en yüksek artışı sevgi mesajının

sağladığını görüyoruz. Katılma oranı %60.1'e çıkmaktadır. Bu oran nötrün 1.59 kat, korkunun ve korku + sevginin 1.23 kat fazlasıdır. Sevgi ile korku + sevgi mesajları kararsızlığı nötr ve korkuya göre 0.50 nisbetinde azaltmışlardır. Katılmama oranlarına göre etkin olan faktörleri şöyle sıralayabiliriz: Sevgi, korku, korku + sevgi. Tüm şıklar arasındaki etkinliğe göre ise sıralama şöyle olacaktır: Sevgi, korku + sevgi, korku.

e.Korku ve Sevginin Bilgi Yönüyle Dini İletişime Etkisi İle İlgili Bulgular

"Peygamberimiz ve diğer peygamberler tebliğ vazifelerinde insanlara karşı sevgi, ikna ve hoşgörü ile hareket ettiklerinden başarılı olmuşlardır" ifadesine öğrencilerimiz belirgin olarak katılmışlardır. Bu ifadeye katılımındaki artış olumlu yönde olacaktır. Tablo III.5.e'de de görüldüğü üzere en etkin faktör sevgi mesajıdır. Katılma oranı %95.6 gibi yüksek bir değere çıkmaktadır. Bu oran nötr ile korku + sevgide %84.4'tür. Korku mesajında ise %64.4'e düşmektedir. Korku mesajı kararsızlığı nötre göre 2.0 kat sevgiye göre ise 0.2 kat artırmaktadır. Katılmama oranının en yüksek olduğu değer, %13.2 ile yine korku mesajındadır. Böylece sevgi mesajının bu ifadede olumlu, korku mesajının ise olumsuz yönde etkisi olduğu görülmektedir.

TABLO III.5.c: Korku ve Sevginin Kur'an'ı Anlama Çabasına Etkisi

Soru No: 12- Kur'an-ı Kerim'in herhangi bir mealini baştan sona okudunuz mu?

ETKİLENEN DEĞİŞKENLER	ETKİLEYİCİ DEĞİŞKENLER			KORKU			SEVGİ			KORKU+SEVGİ			
	NÖTR	KORKU	SEVGİ	KORKU +SEVGİ	K/N	K/S	K/(K+S)	S/N	S/K	S/(S+K)	(K+S)/N	(K+S)/K	(K+S)/S
BİLGİ-3	6 %13.3	6 %13.3	9 %20	9 %20	1.0	0.67	0.67	1.50	1.50	1.0	1.50	1.50	1.0
Hayır	5 %11.1	5 %11.1	6 %13.3	6 %13.3	1.0	0.83	1.67	1.20	1.20	2.0	0.60	0.60	0.50
Bir kısmını okudum.	16 %35.5	14 %31.1	20 %44.5	20 %44.5	0.88	0.70	0.52	1.25	1.43	0.74	1.69	1.93	1.35
Birkaç surenin mealini okudum.	18 %40.1	20 %44.5	10 %22.2	10 %22.2	1.11	2.0	3.33	0.56	0.50	1.67	0.33	0.30	0.60
TOPLAM	45 %100	45 %100	45 %100	45 %100	45	45	45	45	45	45	45	45	45

f.Bilgi Boyutu ile İlgili Bulguların Genel Sonuçları

Tablo III.5'te görüldüğü gibi bilgi boyutundaki etkinlik sevgi motifindedir. %60.5 oranıyla nötre göre %6.3, korkuya göre %7.2 ve korku + sevgiye göre %0.6 artış kaydeden sevgi motifinin bu sonucu soruların ayrıntılı değerlendirmeleri ile de paralellik arz etmektedir. 1,4 ve 5. sorularda sevgi motifinin (Bkz. Tablo III. 5. a, d ve e), 2. ve 3. sorularda korku + sevgi motifinin (Bkz. Tablo III. 5. b ve c) etkinlikleri vardır. Sevgi motifinin bu etkinliğini korku + sevgi takip etmektedir. Korku motifinin etkinliği nötre göre düşük olmuştur.

TABLO III.5: Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatının Bilgi Boyutuna Olan Etkileri

ETKİLENEN DEĞİŞKEN: 5) BİLGİ BOYUTU						N:45
ETKİLEYİCİ DEĞİŞKENLER	1	2	3	4	5	SONUÇ
NÖTR	19 %42.2	27 %60	18 %40	20 %44.4	38 %84.4	%54.2
KORKU	22 %48.9	21 %60	20 %44.4	22 %48.9	29 %64.4	%53.3
SEVGİ	22 %48.9	24 %53.3	20 %44.4	27 60%	43 95.6%	%60.5
KORKU+SEVGİ	20 %44.4	28 %62.2	27 %60	22 %48.9	38 %84.4	%59.9

IV. BÜTÜN BOYUTLARDAKİ BULGULARIN ORTAK SONUÇLARI

Çalışmamızın giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi, dini hayatın beş ayrı boyutu olan inanç, ibadet, duygu, ahlak ve bilgi boyutlarını etkilenen (bağımlı) değişken olarak aldık ve etkileyici (bağımsız) değişken olarak düşündüğümüz korku, sevgi ve korku + sevgi mesajlarının bu boyutlardaki etkilerini araştırdık. Sayfa 8'de belirtilen nedenden dolayı elde edilen sonuçlara ceza puanı uygulaması yapılmıştır. Tablo IV.1'de ceza puansız ve puanlı olarak sonuçlar görülmektedir. İlk anket olması dolayısıyla nötr değişkenine ceza puanı uygulanmamıştır.

Tabloya baktığımızda nötr anketinden elde edilen genel sonuç %71 iken ceza puanlı olarak bu oran korku mesajında %3.9 artışla %74.9'a; sevgi mesajında %2.3 artışla %73.3'e ve korku + sevgi mesajında da %0.3 artışla %71.3'e çıktığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre korku + sevgi mesajı en az etkili olmuştur. Korku mesajının genel olarak en etkili olduğu görülmektedir. *Ancak bu etkinlik olumlu ve olumsuz, her iki yöndeki gelişmeleri kapsamaktadır. Biz sadece olumlu yöndeki etkinliği görmek için ayrıca Tablo IV.2'yi oluşturduk.*

Tablo IV.2'de ayrıntılı olarak her soruda hangi motifin etkili olduğu gösterilmiştir. Bazı sorularda iki ayrı motifin etkinliği görülmektedir. Bu soruların cevaplarındaki bulguların tesbitleri ayrı ayrı yapıldı. *Tablo IV.2'ye baktığımızda 15 sorudaki olumlu etkinliği ile sevgi motifi önde gelmektedir. 11 sorudaki olumlu etkinliği ile korku motifi sevgiyi takip etmektedir. En düşük etki ise korku + sevgi mesajında görülmüştür. Olumlu yönde sadece 5 soruda etkin olabilmıştır. Sevgi ile korku motifinin etkinlikleri arasındaki yakınlık Tablo IV.1'de de tesbit edilmişti. Aralarındaki fark %1.6 oranındadır. Yine Tablo IV.1'de korku +sevgi motifinin nötr'e göre etkinliği sadece %0.3 oranındadır.*

Etkilenen değişkenlere baktığımızda korku motifinin inanç boyutunda en etkin olduğunu buna karşılık bilgi boyutunda etkin olmadığını görüyoruz. Korkunun ahlaki boyuttaki etkinliği sevginin etkinliği ile paraleldir. Sevgi motifinin en etkin olduğu değişken duygu boyutudur. İbadet ve bilgi boyutlarında ise sevginin etkinliği ilk sıradadır.

FABLO IV.1: Korku ve Sevgi Motifinin Ergenlerin Dini Hayatına Olan (Olumlu-Olumsuz) Etkilerinin Genel Sonuçları

VERİLENER		İSTENENLER			SONUÇ		
ETKİLENER D.	ETKİLEYİCİ D.		Ceza Puansız	Ceza Puanlı	Ceza Puansız	Ceza Puanlı	
1	İNANÇ	NÖTR	%78.2	-	NÖTR	%71	-
		KORKU	%79.6	%83.4			
		SEVGİ	%72.4	%76.7			
		KORKU+SEVGİ	%72.9	%77.4			
2	İBADET	NÖTR	%72.4	-	KORKU	%71.6	%74.9
		KORKU	%78.2	%81.9			
		SEVGİ	%69.3	%73.4			
		KORKU+SEVGİ	%71.6	%75.9			
3	DUYGU	NÖTR	%72.9	-	SEVGİ	%69.2	%73.3
		KORKU	%71.6	%74.9			
		SEVGİ	%73.8	%78.2			
		KORKU+SEVGİ	%67.6	%71.7			
4	AHLAK	NÖTR	%77.3	-	Ahlak Boyutundaki Değişmeler		
		KORKU	%75.1	%78.6			
		SEVGİ	%69.8	%73.9			
		KORKU+SEVGİ	%64.1	%68.1			
5	BİLGİ	NÖTR	%54.2	-	Bilgi Boyutundaki Değişmeler		%67.2
		KORKU	%53.3	%55.8			
		SEVGİ	%60.5	%64.1			
		KORKU+SEVGİ	%59.9	%63.6			

TABLO IV.2: Korku ve Sevgi Motifinin Ayrıntılı Olarak Sorulardaki Olumlu Etkinliği

ETKİLENEN DEĞİŞKENLER	SORU NO:	ETKİLEYİCİ DEĞİŞKENLER		
		KORKU	SEVGİ	KORKU+SEVGİ
İNANÇ	1	X		
	2	X		
	3	X		
	4		X	X
	5	X		X
Ara Toplam		4	1	2
İBADET	1	X		
	2		X	
	3	X	X	
	4			X
	5		X	
Ara Toplam		2	3	1
DUYGU	1		X	
	2	X	X	
	3		X	
	4		X	
	5	X	X	
Ara Toplam		2	5	
AHLAK	1		X	
	2		X	
	3	X		
	4	X	X	
	5	X		
Ara Toplam		3	3	
BİLGİ	1		X	
	2			X
	3			X
	4		X	
	5		X	
Ara Toplam			3	2
TOPLAM		11	15	5

B. YORUMLAR ve TARTIŞMALAR

I.ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ İLE İLGİLİ BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Anketimizin birinci bölümündeki soruların cevapları ve elde ettiğimiz bulgular bizim hangi zemin üzerinde araştırma yaptığımızı ortaya koydu. Bu bölümdeki amacımız kendilerini denek olarak kullandığımız ve araştırma yaptığımız öğrencilerimizin sosyo-ekonomik durumlarını tesbit etmektir.

Ankete katılan öğrencilerimizin %86.8'i orta ergenlik dönemindedir. (Tablo 1.1.) Öğrencilerimizin, duygularını yoğun ve anlık yaşama, bencilleşme, yasaklara karşı gelme, dağınık ve savruk olma gibi ilk gençlik çağının ruhsal özelliklerini² atlattıklarını ve ergenliğin ilk etkilerini, dengelemek üzere olumlu yönde transfer ettiklerini söyleyebiliriz. Gençlik çağına giren ergende hayranlık ve tutkuların bolluğu, düşünce yeteneğinde önemli adımlar atma, ilgi alanlarında genişlik ve çeşitlenmeler ve toplumsal olaylara ilginin artması³ görülecektir. Dolayısıyla öğrencilerimizin yaşları itibariyle ruhi yapıları hedeflerimiz açısından olumludur.

Araştırmaya katılan öğrenciler cinsiyet açısından yaklaşık olarak eşit seviyededirler. (Tablo1.2) Bu durum bulguların herhangi bir cinsiyet faktörünün ağırlığı olmaksızın elde edildiğini gösterir.

Anne ve baba durumlarına baktığımızda olumlu bir başka durumla karşılaşıyoruz. (Tablo 1.3 ve 4) Öğrencilerimizin %100'ünün annesi, %97.8'inin de babası sağ ve birlikte yaşıyorlar. Öğrencilerimiz anne veya baba yoksunluğu çekmemektedirler. Bu durum çocuk ve gencin ruh ve beden sağlığı için gereklidir.

---

² Yörükoğlu, Atalay, Gençlik Psikolojisi, s.28,29; Ekşi, Aysel, "Gençlik Döneminde Uyum ve Davranış Sorunları", Aile Yazıları III, s.282.

³ Yörükoğlu, a.g.e., s.30,31.

Ölüm ve boşanma gibi sebeplerle "parçalanmış aile"lerin, çocuk/öğrenci üzerinde pek çok yönde olumsuz etkileri vardır. ⁴

Olumsuz olarak düşünebileceğimiz diğer sonuçlar da şöyledir: Annelerin %33'ü, babaların ise %6.6'sı okur-yazar değil. Yine annelerin %64.5'i, babaların %78'i ilkokul mezunu. (Bkz. Tablo 1.5 ve 6)⁵ Bunun öğrencilerimiz için olumsuzluk teşkil ettiği söylenebilir. Özellikle dinin ilk öğretmeni olarak kabul edilen annelerin⁶ büyük bir oranla okur-yazarlıktan mahrum olması, çocuğun eğitim ve öğretimi açısından sakıncalar doğuracaktır.⁷

Öğrencilerimizin büyük bir çoğunluğu işçi ve çiftçi ailelerden gelmektedirler. (Tablo 1.7 ve 8)

Gerek öğrenci ailelerinin çoğunun çalışmayan ev hanımı oluşu, gerekse babaların genellikle çiftçi, işçi, memur gibi sosyo-ekonomik bakımdan orta ve ortanın altı kesimlerden oluşması öğrencilerin büyük oranda dar gelirli ya da sosyo-ekonomik açıdan orta halli ailelerden geldikleri sonucunu ortaya koymaktadır. Bu durum daha önceki yapılan araştırmalarla da desteklenmektedir. ⁸

⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. , Yörükoğlu, a.g.e., s.139; Yörükoğlu, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, s.109 vd.; Şemin, a.g.e., s.170; Atav, Nephân, "Şahsiyetin Gelişmesinde Aile Çeresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri", Aile Yazıları II, s.9; Bulut, Işıl, "Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri", Aile Yazıları III, s.198.

⁵ Krş., Gökçe, Birsên, Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları, s.122, 123; Ay, Mehmet Emin, Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükafat ve Ceza, s.77, 78; Kılavuz, a.g.t., s.35,183.

⁶ Armaner, Neda-Ökmen, Zeki, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodik Bilgiler, s.15; Carrel, Alexis, İnsan Denen Meçhul, s.319,320.

⁷ Bkz. Şemin, Refia, Gençlerimizin Psiko-Pedagojik Problemleri, s.13,14.

⁸ Krş, Gökçe, a.g.e., s.39,60; Ay, a.g.e., s.80,81; Er, İzzet, "Samsun İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Bu Okullara Geliş Sebepleri ve Beklentileri", (Yayınlanmamış Seminer Çalışması), s.17,26; Ocal, Mustafa, "Müdürlerine Göre İmam-Hatip Liseleri", Din Öğretimi Dergisi, S.30., s.41.

Zaten öğrencilerin sadece %13.3'ü ekonomik durumlarını orta hallinin üstü olarak, diğerleri orta halli ve altı olarak belirlemişlerdir. (Tablo I.10) Buna paralel olarak öğrencilerin %24.4'ü yurttadır. Bütün bu sonuçlar Tablo I.9'da da %84.5 olarak belirtildiği gibi öğrencilerin kırsal alandan geldikleri ve kırsal alanda yaşadıkları, böylece de kırsal alanın sosyolojik özelliklerini taşıdıklarını gösterir.

Kırsal alanın en büyük özelliği köylü pratiğini yaşatmasıdır. Kültür standardının düşük olduğu ve tek boyutlu kriterlerin hakim olduğu köy⁹ çevresinde yetişen gencin köylü kimliği kazanması kaçınılmazdır.

II-ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİNE GİREN ERGENLERİN DİNİ GELİŞİMLERİNDEKİ FAKTÖRLER İLE İLGİLİ BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmamızın teorik kısmında, çocukluktaki dini yaşantıdan ergenlikteki dini yaşantıya geçiş (s.28) alt bölümünde de belirttiğimiz gibi ergen, yaşantısında çocukluktan izler taşır. Çalışmamız duygusal motiflerin etkinliğini incelediğinden bu izlerin önemi daha da büyüktür.Çünkü "bireyin pek çok duyguları okul öncesi çağda gelişir ve bunlardan bazıları çevre koşullarına göre bireyde yerleşir."¹⁰

Araştırmanın bu bölümünde ailelerin %82.3'ünün çocuklarını din hakkında bilgilendirdikleri görülmektedir.(Tablo II.1) Bu oranın yüksek olması

---

⁹ Bkz. Alkan, Ahmet Turan, "İslam'ın Köylü ve Şehirli Pratiği Üzerine Notlar", Türkiye Günlüğü Dergisi, S.26, s.25-29.

¹⁰Başaran, a.g.e., s.104.

imam-hatip lisesine gelen öğrencilerin ailelerinin dindar olmalarındandır. Ancak okulda daha gerçekçi bilgilerle karşılaşan gençler ailede verilen bilgilerin yeterli olmadığını söylemektedirler.¹¹ Yeterli olduğunu belirtenlerin oranı %13.3 iken yetersiz olduğunu belirtenlerin oranı %86.7'dir. Ailelerin çocuklarını yeterli derecede bilgilendirmedikleri ortaya çıkmaktadır. Ailedeki tahsil seviyelerinin düşük olması da bu durumu desteklemektedir. (Tablo I.5 ve 6) Bu arada ailelerin dindarlık ölçüsü de tartışılabilir. Halkımızda "toplumun eski yaşayışının kökeninden gelen birçok alışkanlıklar, kolaylıkla din gereği imiş gibi bir nitelik kazanmaktadır".¹² Türkiye'de gerçek İslam ile gelenekçilerin¹³ sahip çıktığı halk İslamı birbirinden ayırlamamakla ve "dinin geleneksel olanla iç içe girdiği bir süreç"¹⁴ yaşanmaktadır. Bu durumda "dinin yerini, bugün geleneğin büyük ölçüde devraldığı rahatlıkla söylenebilir."¹⁵

Bu bölümde tespit edilen bir başka netice de, ailelerin çocuklarına dini bilgileri daha çok korku, baskı ve zorlama ile verdikleri gerçeğidir.¹⁶ Sevgi metodunu kullananların oranı % 26.6 iken korku metodunu kullananların oranı % 64.6'ya çıkmaktadır. (Tablo II.4) Ankete katılan öğrencilerimizin ailelerinin korku ve baskıyı fazla kullanmalarından dolayı otoriter bir yapıda olduklarını söyleyebiliriz. Zaten "geleneksel Türk kültürünün baskın özelliklerinden biri otoriter

---

¹¹Çocukluk yıllarında verilen din eğitimi ve öğretimi ve bu konuda ailenin önemi ve rolü konusunda geniş bilgi için bkz. Yavuz, a.g.e., s.46,155,156; Vergote, "Çocuklukta Din", s.316; Hökelekli, a.g.t., s.66,67,102,103; Armaner, Neda, Din Psikolojisine Giriş, s.89; Öcal, Mustafa, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, s.75,76; Ay, a.g.e., s.84,85.

¹²Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, s.18.

¹³Gelenekçilik için bkz. Er, İzzet, "Gelenekçilik", Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, c.II, s.40; Armağan, Mustafa, "Gelenek", A.e., c.II, s.89.

¹⁴Bkz.Berkes, a.g.e., s.528-539.

¹⁵Subaşı, Necdet, "Günümüz Türkiye'sinde Dinin Halk Katındaki Görüntüleri", Türkiye Günlüğü Dergisi, S.34, s.59.

¹⁶Ayrıca bkz. Ay, a.g.e., s.103-118.

olmasıdır."¹⁷ Sağlıksız aile biçiminde görülen otorite¹⁸ baskı ve korkunun kaynağıdır.

Ailede dini bilgilerin baskı ve korku ile verilmesi sonucu, genç dini değer, kavram ve normlara karşı antipati ile bakabilmektedir. Böylece genç dine karşı olumsuz tutum ve davranışlar içine girebilmektedir. Anketlerimiz devam ederken gençlerle yaptığımız mülakatlarda kendilerinin sevgi dolu iletişimlerden uzak kaldıklarını, devamlı korku heyecanını yaşadıklarını ve dini duygu ve düşüncelerinin de korku motifiyle oluştuğunu söylemektedirler. Hatta daha da ileri giderek bir öğrencim Allah korkusu ile ilgili kompozisyonuna "Allah Teala ve cehennem, duyduğum zaman tüylerimin diken diken olduğu, kendimden geçecek kadar korktuğum iki kavram" (A.Ş./Kız) ifadeleri ile başlamıştır. Bütün bu durumların öğrencilere verdiğimiz Allah sevgisi ile ilgili mesajların algılanmasında olumsuz yönde tesirleri olduğunu düşünüyorum. Çünkü öğrenciler dini inanç ve tutumlarının oluşmasında en etkin faktörün aile ve çevrenin yaptığı baskı ve korku olduğunu belirtmişlerdir. (%44.5) (Tablo II.6) Aile ve çevrenin gösterdiği sevgi, şefkat ve hoşgörü ile dini inanç ve tutumlarının oluştuğunu belirtenlerin oranı (%22.2), korkuya göre %50 düşüktür. Ailede (%86.7) ve okulda (%93.4) verilen dini eğitimin yeterli olmadığına (Tablo II.2 ve 3) farkına varan gençlerin dini inanç ve tutumlarını %33.3 gibi yüksek bir oranla kendi şahsi gayretleri ile oluşturma çabaları dikkat çekici olumlu bir gelişmedir.

Araştırma yaptığımız okul, imam-hatip lisesi olmasına rağmen orta okulda verilen dini eğitimin yetersiz olduğunu belirten (%93.4) gençlerin, burada da korku, baskı ve zorlamaya maruz kalmaları ailelerin korku yönündeki etkilerini aynı yönde pekiştiren bir durum olmaktadır. Öğrencilerin ifadesine göre okulda verilen dini bilgiler daha çok (%68.8) korku, baskı ve zorlama yöntemine dayanmaktadır. Sevgi, hoşgörü ve mükafat ile dini bilgilerin

---

¹⁷Cüceloğlu, Doğan, İçimizdeki Çocuk, s.59; Yeniden İnsan İnsana, s.235-266.

¹⁸Cüceloğlu, İçimizdeki Çocuk, s.59; Yörükoğlu, a.g.e., s.149.

verildiği kanaatına sahip olanların oranı sadece %17.7'dir. Öndeneme (pilot) uygulama ve nötr anketinde bütün boyutlarda ve özellikle ibadet boyutunda arzu ettiğimiz sonuçları göremeyişimizin bir nedeni de gençlerin dini yetişmelerinde korku ve baskının sevgiye nazaran daha etkin olmasıdır. Çünkü yüksek korku iletişiminde görülen davranış değişikliği geçicidir.¹⁹ Sevgi iletişiminin oluşturduğu davranış değişikliği ise kalıcıdır ve etkilenen kişi tarafından içselleştirilmiştir. Böylece baskı ve korkunun, ergenlerde görülen dini ritüellerin azlığının bir sebebi olacağı şeklindeki hipotezimiz ispatlanmış olmaktadır.

Şunu da belirtmeliyiz ki ailede var olan korku ve baskı etkinliğinin okulda da var olması aile ile birlikte okulun da kırsallığın özelliklerini taşıdığını, otoriter yapının ve bunu oluşturan olumsuz psikolojik özelliklerin okulda da devam ettiğini gösterir. bundan dolayı araştırmamızın farklı özelliklere sahip bölge ve okullarda da yapıp sonuçların karşılaştırılması elde edilen bulguların farklı bakış açılarıyla da değerlendirilmesini sağlayacaktır.

III.KORKU ve SEVGİ MOTİFİNİN ERGENLERİN DİNİ HAYATINA ETKİLERİ İLE İLGİLİ BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.Korku ve Sevginin Ergenlerin Dini Hayatının İnanç Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Dini yaşayış inanç boyutu üzerine kurulur. "İnsan üstü aşkın varlıklara inanç" ²⁰ ile başlayan dini yaşayış "akıl, kalp ve duyguların hiç birisinin itirazının

¹⁹ Bkz. Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.183,184; Freedman ve Ark, a.g.e., s.46,47.

²⁰ Tümer, G.-Küçük, A, Dinler Tarihi, s.17.

kalmaması yani bunların ortaklaşa güven bildirimini" ²¹ ile doruğa ulaşır. Böylece din, insana benlik güçlerini bir merkezde toplama kabiliyeti verir ve bu şekilde insanı yeni bir kişilikle donatır.²²

Öğrencilerimizin, dinin, hayatta karşılaşılan bütün sorulara cevap verebilen ve insanlığın gelişme ve kurtuluşuna yol gösteren tek hakikat olduğu fikrine yüksek oranda katımları (Tablo III.1.d) olumlu ve anlamlıdır. Sahip oldukları dünya görüşünün çerçevesini dinin çizdiği ortaya çıkmaktadır. "Toplumda geçerli olan ilişki şekillerini ve hayat telakkilerini dinin süzgecinden geçirerek kendilerine maletmektedirler."²³ 'Dini bir inanca sahip olmadan da insanlar mutlu ve huzurlu bir hayat sürebilirler' fikrine yüksek oranda katılmamaları (Tablo III.1.b) bu sonuçla paralellik arzetymekte ve sonucun geçerliliğini artırmaktadır. Her iki soruda da korku + sevgi mesajlarının etkili olması gençlerin sahip oldukları veya oluşturmaya çalıştıkları dünya görüşlerini ve çevrelerini anlamlandırma gayretlerini tek yönlü yoğun duygusal mesajlardan uzak tutmağa çalıştıklarını göstermektedir. Korku ve sevgi mesajları, onların dini inançla oluşan dünya görüşlerini ancak %50'lik oranlarla, dengeli olarak verildiğin de etkileyebilmektedirler.

Allah'a iman dini inancın merkezini oluşturur. Bu nedenle korku ve sevginin Allah'a iman üzerindeki etkinliği aynı zamanda dini inanç üzerindeki etkinliği demektir. Ancak örneklem grubumuz dindar çevrede yetiştikleri için bu konuda inançsızlığa rastlanmamıştır. (Tablo III.1.a) Allah'ın varlığına kesin iman yüksek oranlarda görölmektedir. Korku yüklü mesajların özellikle inanç boyutunda negatif yönde etki yapacağı şeklindeki hipotezimizin aksine korku mesajının Allah'a imanı artırıcı, olumlu yönde etki yaptığı ortaya çıkmıştır. Bu durumun gerek ailelerinde ve gerekse okulda aldıkları eğitim ve öğretim korkuya

²¹ Mengüşoğlu, Metin Önal, Ağabeyime Mektuplar, s.36, 38.

²² İkbal, Muhammed, İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü, s.200,207.

²³Hökelekli, Hayati, "Ergenlerin Sosyal İlişki ve İlgilerine Din Eğitiminin Etkisi", U.Ü.İ.F. Dergisi, S.2, s.58.

dayanmasının bir sonucu olabileceği düşünülmektedir. Sevgi mesajının şüpheli artırması, korku motifinin baskıcı etkisinin azalmasıyla ergenin daha rahat bir duygusal zeminde Tanrı hakkındaki telakkisini gözden geçirmek istemesindedir. Çünkü "ergenlik, her yönden geçici bir "bunalım" dönemidir. İmanla ilgili şüphe, kararsızlık ve çatışmalar en çok bu dönemde kendilerini gösterirler. Geleneksel dini kalıpları tenkit ve değerlendirmeye tabi tutarak şahsi bir din anlayışına ulaşma, genel olarak bu bunalımlı safhayı izler."²⁴ Ergenlerde dini şüphelerin arttığı yapılan bazı bilimsel araştırmalarla da ortaya konmuştur.²⁵ Bunu belirttikten sonra diyebiliriz ki ergene şüphelerini bastırıcı korku mesajı yerine şüphelerini rahatlıkla tartışabileceği sevgi mesajıyla yaklaşmak ergenin dini gelişimi açısından daha olumlu olacaktır. Böylece ergen şüpheyle karşıladığı dini inanç ve düşüncelerle karşı karşıya kalacak, kendisiyle kurulan olumlu iletişimlerin sonucu, tenkit süzgecinden geçirdiği imanı olgunlaşmaya başlayacaktır.

Yukarıda bahsedilen durum aynen korku ve sevginin Ahiret'e imandaki etkinliğinde de görülmüştür. (Tablo III.1.c) Sonuçların paralel olması bulguların geçerliliği açısından olumludur.

Korku motifinin sadece inanç boyutunda en etkin olduğu gözlenmiştir. Anket formunun sonundaki değerlendirme bölümüne bazı öğrenciler, korku mesajının Allah korkusunu uyandırdığını ve bunun da kendilerini ve din hakkındaki düşüncelerini gözden geçirmelerine vesile olduğunu yazmışlardır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki korku yüklü mesajlar kısa vadede de olsa ergenlerin inançlarını sağlamlaştırma çalışmalarında etkili olmuştur. Buradaki inançların gelişimi mantıki ve zihinsel bir süreç sonucu değil yoğun duygusal bir tepki sonucu olmaktadır.

---

²⁴ Hökelekli, a.g.e, s.270.

²⁵ Bkz. Hökelekli, a.g.e, s.271,272.

2.Korku ve Sevginin Ergenlerin Dini Hayatının İbadet Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Her hangi bir mesaj vermeden uyguladığımız nötr anketinin sonuçlarına baktığımızda gençlerin ibadetlere olan ilgilerinin beklenen düzeyin altında olduğu görülmüştür. Bu durum bir başka araştırmanın sonuçlarıyla da desteklenmektedir.²⁶

İbadet genel olarak Allah'a inancı ve bağlılığı simgeleyen bütün davranışlar olarak tanımlanabilir.²⁷ İnsanda tapınma eylemini gerçekleştiren asıl niyet "bağımlılık şuuru"ndan kaynaklanmaktadır. Tam ve mükemmel olmayan insan her şeyi kendisine borçlu olduğu ve yüce varlığa yakınlaşma ve itaat etme isteği ibadetlere anlam kazandırır. Gençlik dönemi bağımsızlık duygusunun geliştiği ve buna bağlı olarak otoriteye isyanı gerektirdiği gerçeği, gençlerin ibadetlere ve ahlaki davranışlara ilgisiz kalmalarına neden olabilir.²⁸

Diğer taraftan bağımsızlık duygusuyla beraber, tenkitçi bir zihniyet geliştiren genç, çevresindeki dindar insanların olumsuz yönlerine bakarak, ibadetlerin bir fayda sağlamadığı kanaatine sahip olabilir.²⁹

Örneklem grubuna dahil olan gençlerde gördüğümüz ibadet eksikliğinin bir başka sebebi sevgi yoksunluğudur. (Tablo II.6) Sevgi yoksunluğu ile ibadetlere ilgi arasındaki ilişkinin olumsuz yönde olduğu yapılan bir araştırma³⁰ ile ortaya konmuştur. Bu durum "ergenin dünyasındaki sevgi eksikliği onun dini inanç ve

²⁶ Bkz. Aslan, a.g.t., s.66. Bu araştırmaya göre gençlerin ibadetlere olan ilgi seviyeleri, düşük olanlar %10, orta olanlar %72.5, yüksek olanlar ise %17.5'dir.

²⁷ Aslan, a.g.t., s.90

²⁸ Hökelekli, a.g.e., s.234.

²⁹ Hökelekli, a.g.e., s.234; Hökelekli, "Ergenlik Döneminde Dini Şüpheler", s.77.

³⁰ Aslan, a.g.t., s.95.

değerlere karşı tutumunu olumsuz yönde etkilemektedir" şeklindeki hipotezini desteklemektedir. Burada, baskıcı otoriteye dayalı bir dini eğitim almış olmanın, ergende dini uygulamaların azlığının bir sebebi olabileceği şeklindeki tezimizde destek bulmaktadır.

Verilen mesajların ibadet boyutundaki etkilerine göz attığımızda farz ve vacip gibi zorunlu ibadetlerde korku mesajının; (Tablo III.2.a) nafile gibi zorunlu olmayan ibadetlerde ise eşit oranlardaki korku + sevgi mesajının etkileri görülmüştür. (Tablo III.2.d) Böylece, cehennem korkusu gibi mesajlarda sadece farz ibadetlerde artış olduğunu, isteğe bağlı ibadetlerde ise sevginin daha fazla rolü olduğunu görmekteyiz.

Gerek namaz ve gerekse oruç ibadetinde korku ile sevginin birbirine yakın oranlarda etkili olmaları, korku yüklü mesajların ibadet boyutunda negatif yönde etki yapacağı şeklindeki hipotezimizi desteklememektedir. Ancak korkunun zorunlu ibadetlerdeki olumlu etkisine rağmen, bu hipotezlerimize yakın sonuçlar da görülmüştür. Ara sıra Kur'an okumada korku etkili iken düzenli okumada sevgi etkilidir. (Tablo III.2.b) Sevginin ibadetlerdeki etkisinin kalıcı olduğunu ve ibadetleri isteğe bağlı olarak, zorlayıcı herhangi bir etki olmaksızın içselleştirdiğini söyleyebiliriz. Dua pratiğindeki sonuçlar da bunu desteklemektedir. (Tablo III.2.e) Genç, korku motifiyle sıkıntılı anlarda veya sadece ihtiyaç duyduğunda dua ederken, sevgi motifiyle sık sık ve düzenli olarak dua etmektedir.

3.Korku ve Sevginin Ergenlerin Dini Hayatının Duygu Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Bilindiği gibi, insan hayatında duygu ve heyecanların en yoğun olduğu dönem ergenlik dönemidir. Bağımsız değişken olarak kullandığımız etkileyici mesajlarımızın duygusal içerikli olmasından dolayı bu boyutta elde ettiğimiz sonuçlar araştırmamızın geçerliliği açısından önem kazanmaktadır.

Ergenlerin dini hayatının duygu boyutunda en etkili mesaj sevgi olmuştur. (Tablo III.1) Duygu boyutu ile ilgili hazırladığımız beş ayrı soruda da

sevgi mesajının etkinliği gör÷lmektedir. (Tablo IV.2–III.3) Bunalımları ile birlikte yoğun bir duygusal hayat yaşayan gencin olumlu yönde iletişimde bulunabileceği mesaj sevgi olmaktadır. Çünkü, "ergenlik çağı gencinin duyu ve heyecan hayatının önemli bir cephesi onun başkaları için sevgi ve muhabbet duyma kapasitesi ve başkaları tarafından da sevilme ihtiyacıdır."³¹ Ayrıca çalışmamızın sevgi ve korkuyu ele alan bölümünde de belirttiğimiz gibi sevginin sağlıklı bir kişilik oluşumunda ve benliğin geliştirilmesinde büyük bir rolü vardır.³² Kişiliğini oluşturma çabasında olan gencin, kendisine olumlu katkıları olan sevgiye karşı duyarlı olması doğaldır.

Bir kimsenin sahip olduğu duygusal özelliklerinin izlerini onun dini hayatında farklı boyutlarda bulmak mümkündür. Sağlıklı bir kişilik gelişiminin temel unsuru olan "sevgi" duygusunun yeterince gelişip gelişmemesi durumuna göre dini hayatta olumsuz yönde davranış özellikleri ortaya çıkabilmektedir. Bunlar arasında dini şüphe ve bunalımların artması, dini şiddet ve müsamahasızlığın gör÷lmesi ve dini anormalliklerin ortaya çıkışı sayılabilir.³³

Böylece, ergende dinin duygusal boyutunun diğer boyutlara nazaran daha fazla önem kazandığını ve bu nedenle ergene dini değerler anlatırken sevgiye dayalı duygusal mesajların daha etkili sonuçlar vereceği şeklindeki hipotezimiz gerçekliğini ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Yine, ergene sevgi yüklü olarak verilen dini mesajların onun duygusal boyutunda pozitif yönde etkiler yapacağı şeklindeki hipotezimiz de desteklenmektedir. Örnekleme grubunun sevgiyi tanımlamaktaki güçlüklerine rağmen anketin bütünlüğü içerisinde onbeş soruda sevginin etkinliğinin gör÷lmesi olumlu bir sonuçtur. (Tablo IV.2)

Dini inancın merkezinde Allah kavramı olduğu gibi dini duygunun merkezinde de Allah sevgisi ve korkusu vardır. Elde ettiğimiz bulgularda korku motifinin Allah korkusunu sevgi motifinin ise Allah sevgisini artırdığı gözlenmiştir.

³¹ Jersild, a.g.e., s.145.

³² Bkz. Peck, a.g.e., s.81; Jersild, a.g.e., s.168.

³³ Bkz. Aslan, a.g.t., s.50–53; Hökelekli, a.g.e., s.190.

(Tablo III.3.b) Allah sevgisi yönündeki artışın Allah korkusuna göre daha az olması sevgi mesajları verilirken korku mesajlarının etkisinin az da olsa devam ediyor olmasıyla açıklanabilir. Ayrıca, ibadet boyutunda da belirttiğimiz gibi sevgi mesajının etkisi daha yavaş fakat daha uzun sürmektedir.

Anket uygulamaları ile birlikte mesajların etkisini artırmak için öğrencilerle yaptığımız mülakatlarda ve Allah korkusu ve sevgisi hakkında yazdıkları kompozisyonlarda öğrenciler Allah'tan ve cehennemden çok fazla korktuklarını belirtmişlerdir. Dikkat çekici bazı ifadeler şöyledir: "Ne kadar düşünsem bile cehennemdeki o şiddetli ateşi, ayetlerde anlatılan cezaları aklım almıyor ve o anda aklımı kaçırarak gibi oluyorum" , "Allah korkusu ve cehennem gibi hislerimin hepsinden kaçıyorum." (A.Ş/Kız) Bu ifadeler fazla korkunun ergenin duygusal hayatında olumsuz tepki yaptığının bir sonucudur. Bir başka öğrenci "insanların Allah'ı nasıl seveceklerine dair pek bilgim yok" , "şimdiye kadar Allah'ın nasıl sevileceği, ona muhabbetin nasıl artırılacağı anlatılmamıştır" (A.A/Erkek) demektedir.

Allah korkusunun kişiyi günahlardan koruduğunu, ibadet etmeğe yönelttiğini, huzur sağladığını hatta Allah sevgisini doğurduğunu belirtenler olmasına rağmen Allah sevgisine önem verenler daha fazladır. Genellikle öğrenciler ibadetlerini Allah korkusunun yanısıra Allah sevgisiyle yaptıklarını söylemişlerdir. Çünkü onların ifadelerine göre kişi, sevdiğine güvenir ve güvendiğiyle daha rahat ilişki kurabilir. Bu ifadeler anket sonuçlarıyla paraleldir ve "ergenin 'dine' ve 'Tanrı'ya yaklaşımında sevgi motifi korku motifine oranla daha fazla etkilidir" şeklindeki hipotezimizi de doğrulamaktadır.

Sevgi mesajının Allah ve insan ilişkisinde görülen bir başka etkinliği öğrencilerin Allah'a güvenmelerindeki artıştır. Allah'ın dualarına cevap vermediği halde inançlarının zayıflamadığını belirtenlerin oranı en fazla sevgi değişkeninde görülmektedir. (Tablo III.3.d) Böylece sevginin güven sağladığı³⁴ gerçeği bir kez daha ortaya çıkmıştır.

³⁴ Buscaglia, Leo, Birbirimizi Sevebilmek, s.204; Jersild, a.g.e., s.149.

4–Korku ve Sevginin Ergenlerin Dini Hayatının Ahlaki Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Korku ve sevgi mesajlarının ibadet ve ahlaki boyutlarda eşit oranlarda etki yaptıklarını görüyoruz. (Tablo IV.2) Tespit ettiğimiz bu durum anket uygulamalarımızın ve elde ettiğimiz bulgularımızın geçerliliklerini bir kez daha kanıtlamış olmaktadır. Çünkü ibadet ve ahlak boyutlarının her ikisi de dini hayatın somut göstergelerini kapsamaktadırlar. Ayrıca yaptığımız görüşmelerde öğrencilerimiz ahlak kavramını din kavramı ile, iç içe olarak düşündüklerini ve emir–nehy yönündeki ahlaki uygulamaların neticede birer ibadet olduğunu belirtmişlerdir.

Anketin ahlaki boyuttaki genel sonuçlarına baktığımızda hiç bir mesajın nötürde elde edilen değerleri aşmadığı gözlenmektedir. (Tablo III.4) Bu durum nötürde elde ettiğimiz ortalama %77.3 oranındaki sonucun 15–18 yaş grubu ergenlerinin ulaşabilecekleri en yüksek değer olmasındandır. İbadet boyutunda da belirttiğimiz gibi ergende bağımsızlık duygusuyla otoriteye ve kurallara isyan etme, ebeveyn karşı gelmekle başlar ve dini–ahlaki kurallara isyanla bu durum daha da belirginleşir. Yasak olan her şey onda deneme ve tecrübe etme hissi uyandırır. Bu noktada, gencin yakın çevresindeki insanların kötü alışkanlıkları ondaki yasaklara olan ilgiyi daha da körükleyebilir.³⁵

Hipotezlerimizin birinde de belirttiğimiz gibi, gençlerde ahlaki boyutta arzu edilen gelişimlerin beklenen düzeyde olmamasının bir sebebi de sevgi yoksunluğudur. Yapılan bir araştırmada sevgi yoksunluğu ile ahlaki davranışlara ilgi arasındaki ilişkinin olumsuz yönde olduğunun tespit edilmesi³⁶ bu düşüncemizi doğrulamaktadır. Gençlerin, sevgide açlık çektikleri zaman ahlaki kurallara uymamaları, kişilik oluşmasında ve gelişmesinde sevginin fonksiyonunu

³⁵Aslan, a.g.t., s.96.

³⁶A.yer.

açık bir şekilde göstermektedir.³⁷ Çünkü yukarıda bahsettiğimiz araştırmada sevgide doyumun sağlanması ile ahlaki davranışlar arasında olumlu ve anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır.³⁸

Ahlaki gelişimin kilit noktası vicdan gelişimidir. Çünkü ahlaki kurallara uygun bir yaşayış, ancak vicdana işlerlik kazandırmakla, insanın kendi kendine yetebildiği ve kendini idare edebilir duruma geldiği zaman gerçekleşebilir.³⁹ Öğrencilerimizin büyük bir çoğunluğunun (%77.8) vicdanlarının gelişmesini Allah korkusuna borçlu olduklarını belirtmeleri (Tablo III.4.e) dikkat çekicidir. Bu durum onların güce dayalı cezaların ve korkunun, çocuk ve gençte korkuya dayalı bir ahlak geliştirdiğini⁴⁰ gösterir. Korkunun ahlaki boyuttaki etkinliğinin sevgi ile eşit seviyede olmasını bu etkiye de bağlayabiliriz. Çünkü ahlaki davranışların ve bununla birlikte ibadetlerin kazanılması ailede başlar ve olgunlaşır. Ailenin benimsediği disiplinin ve ailede özdeşleşilen kişinin tutumları ve davranışları ergenin vicdan gelişiminde ve ahlaki davranışlarında önemli bir rol oynar.⁴¹ Gencin anne–babayla özdeşleşmesinde etkin olan faktörler sevgi ve şefkat, güç ve üstünlük ve benzerliktir.⁴² Bu faktörlerin en önemlisi olan sevgi ortadan kalktığında veya azaldığında özdeşleşme olumsuz yönde olacak ve gencin anne–babayı taklit etme eğilimi azalacaktır. Bu tür yaklaşımlar gencin ahlaki gelişimine olumlu etki yapmaktan uzaktır. Bazı bilimsel araştırmalar vicdan ve dolayısıyla ahlaki gelişime yol açan en etkili disiplin türünün, psikolojik disiplin tekniklerinden ikna etme, pişmanlık duyurma olduğunu ortaya koymuştur. Bu yaklaşımla gencin

---

³⁷Bkz., Altıntaş, Hayrani, İnsan ve Psikoloji, s.250 v.d.; Ekşi, Aysel, Çocuk, Genç ve Ana–Babalar, s.187 v.d.; Yörükoğlu, a.g.e., s.291 v.d.

³⁸Aslan, a.g.t., s.96.

³⁹Hökelekli, a.g.t., s.21.

⁴⁰Jersield, Arthur, Çocuk Psikolojisi, s.601.

⁴¹Aslan, a.g.t., s.91.

⁴²Bkz., Kılavuz, a.g.t., s.21 v.d.; s.64 v.d.

kendi davranış sonuçlarını anlaması ve kendisini bir başkasının yerine koyması sağlanır.⁴³ Böylece alışkanlığa dayanan dış disiplinin aksine bir iç disiplin sağlanmış olur ve bu durum vicdanın oluşmasına yol açar.⁴⁴ İç disiplinin sağlanması kişinin ahlaki davranışları içselleştirilmesi ve benliğine maletmesi demektir.

Öğrencilerin anketle ilgili düşüncelerinde, Tablo III.4.b'deki ahlaki yasakları sıralamada güçlük çektiklerini ve hepsinin birbirinden kötü şeyler olduğunu belirtmelerine rağmen sıralamadaki değerlere baktığımızda dini ve ahlaki yasakları algılamada sevgi motifinin korkuya göre daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak uygulamaya geçildiğinde korkunun da etkisini artırdığını yukarıda belirttik. Örneklem grubuna dahil olan ergenlerin dini bir çevrede yetişmelerinin de etkisiyle ahlaki yasaklardan uzak durmaya çalıştıkları ve yetersiz de olsa ibadetlerini yerine getirerek günah işlemekten kaçındıkları tespit edilmiştir.(Tablo III.4.c) Ergenlerde ahlaki kaygıların ön planda olduğu gerçeğine rağmen, suçluluk duygusunun başlamasıyla ahlak ölçülerinin bozulmaya doğru gitmesine⁴⁵ imam-hatip lisesi öğrencisinin günahattan kaçma şeklinde olumlu olarak tepki gösterdiğini söyleyebiliriz.

5-Korku ve Sevginin Ergenlerin Dini Hayatının Bilgi Boyutuna Etkileri İle İlgili Bulguların Değerlendirilmesi

Tablo IV.1'e baktığımızda diğer boyutlara nazaran en düşük değerlerin bilgi boyutunda toplandığını görürüz. Nötr durumda bilgi boyutunun yüzdelik oranı %54.2'dir. Bu durum öğrencilerin %50'ye yakın bir kısmının bilgi noksanlığı içinde olduğunu gösterir.

Ergenin hayatındaki dini bilgi düzeyinin artmasının diğer boyutlara da

---

⁴³Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.250-251; ayrıca bkz. Kılavuz, a.g.t., s.79.

⁴⁴Hökelekli, a.g.t., s.21 v.d.

⁴⁵Hökelekli, a.g.e., s.275.

yansıyacağını düşünmekteyiz. Çünkü, Bloom ve arkadaşlarının belirttikleri gibi ideal öğrenme ve öğrenme sonucu davranış geliştirme bilgi temelli bilişsel alan ile duyuşsal alanın birlikteliği ile olmaktadır.⁴⁶ Yaptığımız mülakatlarda bazı öğrenciler bilgisizlik dolayısıyla dini davranışlarla ilgili yapmak isteyip de yapamadıkları şeyler olduğunu belirtmişlerdir. Bilginin arzu edilen davranış değişikliklerini yapabilmesi için uygun metodlarla ve gerektiği kadar verilmesi lazımdır. Yoksa bu bilgilendirme olumsuz yönde tesir yapabilir.

Bilgi boyutunda korku motifinin etkinliği görülmemiştir. Hatta olumsuz yönde etki yaptığı söylenebilir.(Tablo III.5.a) En etkili mesaj sevgi mesajı olmuştur. Sevgi mesajı sonucu öğrencilerin bilgi seviyeleri artmıştır.(Tablo III.5.a) Dini bir problemle karşılaştığında Kur'an ve hadisleri araştırmaya yönelmede yine sevgi mesajı etkilidir.(Tablo III.5.b) Bu sonuçlara paralel bir başka sonuç da Kur'an'ı anlama çabasında korku+sevgi mesajının yanı sıra sevginin korkuya nazaran etkin olduğudur.(Tablo III.5.c) Sevgi dolu ortamlarda öğrencilerin daha başarılı olduğu bilgi seviyelerini yükselttikleri yapılan bir çok araştırma ile ortaya konmuştur.⁴⁷

Dini bir sorunla karşılaşan öğrencilerin daha çok hazır bilgi aradıkları ve bunu da hocalarına danışarak giderdikleri görülmüştür.(Tablo III.5.b)Kaynaklara başvurup araştırma yapan öğrenci sayısı çok azdır.

Tablo III.5.c ile Tablo III.2.b arasında ,Tablo III.5.d ile Tablo III.1.e ve III.3.b ve III.3.d arasında, Tablo III.5.e ile Tablo III.3.e arasında sonuçların paralel birbirine doğru orantılı olması bilgi boyutunda elde ettiğimiz sonuçların geçerlilik düzeyinin yüksek olduğuna bir işaret sayılabilir.

---

⁴⁶ Bkz. Tekin, Halil, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, s.179-183; Sönmez, Veysel, Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı, s.22,42,51.

⁴⁷ Bkz. Buscaglia, Sevgi, s.46,47; Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, s.137,146; Sönmez, a.g.e., s.151.

IV.SONUÇ

Ergenlik dönemindeki gence korku veya sevgi veya her ikisi eşit oranda yüklü mesajlar verilirse yaşadığı dini hayatın beş ayrı boyutunda oluşan değişimleri ayrı ayrı belirlemeyi amaçlayan araştırmamızın sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz.

"İkinci doğuş" olarak nitelenen ergenlik çağı, çocukluk döneminden çok farklı özellikler ihtiva eden, fakat çocukluğun takip ettiği yetiştirme tarzına da önemli çapta bağımlı olan yeni bir gelişim devresidir.

Ergenler dini hayatla ilgili sahip oldukları bilgi ve yaşantı düzeyine önce ailede daha sonra aile ile birlikte okulda aldıkları dini eğitimle ulaşmaktadırlar. Gerek ailede ve gerekse okulda verilen dini eğitimin sevgi ağırlıklı olması gereklidir. Çünkü sevgi, insan için doğumla birlikte başlayan ve sağlıklı bir ruh yapısı için gerekli olan temel ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç, yaşamın çeşitli dönemlerinde farklılıklar göstererek varlığını devam ettirir. Çocukluğunda ve özellikle dini kişiliğin kazanılmasında büyük önem taşıyan ergenlik döneminde sevgi ve ilgiden yoksun olma, dini inanç ve tutumlarda bazı olumsuzluklara ve sapmalara neden olmaktadır.

Uygulamalarımıza katılan ergenlerin aile ve okullarında baskı ve korkuya

dayalı otoriter bir dini eğitim aldıkları ve bunun sonucunda dini inanç ve tutumlarının oluşmasında korkunun olumsuz yönde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Sağlıklı bir kişilik yapılanmasının temel unsurları olan sevgi ve güven duygusunun eksikliği dini hayatta olumsuz etkiler göstermektedir. Bu durumda, ergenin dünyasındaki sevgi eksikliğinin onun dini inanç ve tutumunu olumsuz yönde etkileyeceği şeklindeki hipotezimiz desteklenmektedir. Ergenlerde görülen dini uygulamaların azlığı ve etki boyutundaki arzu edilen gelişimlerin beklenen düzeyde olmamasının bir sebebi de bahsettiğimiz otoriter baskı ve yoğun korkuya dayalı bir dini eğitimi almış olmalarıdır. Bu yöndeki tezimiz de doğrulanmaktadır.

Araştırmamızda sevgi motifinin özellikle duygu boyutunda en etkin olması, ergenlik dönemi gençlerinin dini gelişimlerinin duygusal gelişimlerine paralellik arzemesindedir. Ergende dinin duygusal boyutu diğer boyutlara nazaran daha fazla önem kazanmaktadır. Duygusal hayatı yoğun düzeyde olan ergenlik dönemi gençleri din ve dini yaşantıları bu duygusal çerçevede değerlendirmektedirler. Bu nedenle ergene dini değerler anlatılırken sevgiye dayalı mesajların daha etkili sonuçlar verdiği ve ergenin 'din'e ve 'Tanrı'ya yaklaşımında sevgi motifinin korku motifine oranla daha fazla etkili olduğu şeklindeki hipotezlerimiz tam destek bulmuştur.

Çocukluk dönemindeki dini eğitimin Allah sevgisi esas alınarak yapılması gerektiği bilinmektedir. Ergenlik dönemine girildiğinde vicdan duygusu geliştikten ve soyut kavramları anlayabilecek zihin yapısına ulaşıldıktan sonra yüksek düzeyde olmamak şartıyla Allah korkusu ve korku mesajlarının özellikle vicdan gelişimine olumlu katkıları vardır. Yetişkinliğe aday olan ergen, insan psikolojisinde yer yer olumlu etkileri olabilen ve sevgiyi daha anlaşılır kılan korku mesajlarına da duyarlı olmaktadır. Uygulamalarımızdaki korku mesajlarının etkisinin sevgiyi yakın oranlarda takip etmesi bunun sonucudur. Çocukluk döneminde Tanrı'ya karşı salt sevgiyle yaklaşan ergenin kendi iç dünyasında korkuya da yer vermesi ve bu tür mesajlara belli oranda da olsa duyarlı olmasının sağlıklı bir dini gelişimin belirtisi olacağı şeklindeki hipotezimizin destek gördüğünü belirledik.

Ergene sevgi yüklü olarak verilen dini mesajların, onun özellikle duygu ve etki boyutunda pozitif yönde etki yapacağı şeklindeki hipotezimiz destek görülürken, yoğun korku yüklü mesajların özellikle inanç ve ibadet boyutlarında negatif yönde etkili olacağı şeklindeki hipotezimiz destek bulmamıştır. Çünkü korku motifinin en etkin olduğu boyut inanç boyutu olmuştur. İbadet boyutundaki etkinliği ise sevgi boyutuna yakın orandadır.

Hipotezlerimizde yer almayan bir başka sonuç ise, bilgi boyutunda sevgi mesajlarının etkili olduğunun görülmesidir. Bilgi boyutunda korku mesajlarının etkisi görülmemiştir. Öğrencilerin başarılarını artırmaları ve bilgi seviyelerini yükseltmeleri sevgi dolu ortamlarda mümkündür.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, dini kişiliğin temelleri çocukluk döneminde atılmakla beraber, soyut kavramlara dayanan dinin yapılanması ergenlik döneminde olmaktadır. Duygusal bir hayat yaşayan ergenin dini algılamasında ve dini yaşantısında sevginin yeri korkuya göre daha büyüktür.

Ergenin yetişkin olduğunda kendine öz güveni gelişmiş, kişiliğini sağlıklı temellere oturtmuş, komplekslerden uzak bir insan olmasını istiyorsak onunla olan ilişkilerimizde sevgi ve ilgiye gerektiği kadar yer vermeliyiz. Ergen bu özelliklerle yetiştiğinde dini fonksiyonel olarak yani sadece korkuları yatıştıran, arzuları yerine getiren bir gerçeklik olarak algılamayacaktır. Aksine onun dini anlayışı, müsamaha, saygı, başkalarına karşı iyi niyet, dini emir ve yasaklara riayet, ibadetlerde devamlılık gibi pratik ve müşahede edilebilir etki ve özelliklerle belirlenmiş olacaktır. Böylece o, dini içselleştirmesiyle birlikte, dinin sadece öte dünya için değil bu dünyadaki bütün oluşumlar için gerekli olduğu bilincine varacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

ADLER, Alfred,

İnsanı Tanıma Sanatı, (Çev. Şelale Başar),
Dergah Yay., Emek M.lık, 4.bsk., İst., 1985.

AKARSU, Bedia,

Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, Anka Ofset,
4.bsk., İst., 1988.

ALKAN, Ahmet Turan,

"İslam'ın Köylü ve Şehirli Pratiği Üzerine Notlar",
Türkiye Günlüğü Dergisi, S.26, Ank., 1994.

ALTINTAŞ, Hayrani,

İnsan ve Psikoloji, Kültür Bakanlığı Yay.,
Ank., 1989.

ARGYLE, Michael, HALLAHMİ, Benjamin Beit,

"Yaş ve Din", (Çev. Abdurrahman Kurt),
U.Ü.İ.F.Dergisi, c.4, S.4,
Uludağ Ün. Basımevi, Bursa, 1993.

ARMAĞAN, Mustafa,

"Gelenek", Sosyal Bilimler Ansiklopedisi
c.II, Risale Yay., İst., 1990.

ARMANER, Neda,

Din Psikolojisine Giriş I, Ayyıldız Mat., Ank., 1980.

ARMANER, Neda, ÖKMEN, A.Zeki,

Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodik Bilgiler,
M.E.B.Yay., İst., 1960.

ASLAN, Zeynüddin,

Sevgi Yoksunluğu ve Dini Davranış,
(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1994.

ATAV, Nephân,

**"Şahsiyet Gelişmesinde Aile Çevresinin ve Ailedeki
Gerginliklerin Etkileri"**, T.C.B.A.A.K., Aile YazılarıIII,
Devran Mat., Ank., 1990.

AY, Mehmet Emin,

Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım, Ank., 1987.

Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükafat ve Ceza,

Uludağ Ün. Yay., Uludağ Ün. Basımevi, Bursa, 1993.

BAŞARAN, İbrahim Ethem,

Eğitim Psikolojisi, Sevinç Mat., 9.bsk., Ank., 1988.

BAYMUR, Feriha,

Genel Psikoloji, İnkılap Kitabevi, Anka Ofset, 8.bsk., İst.,
1989.

BAYYİĞİT, Mehmet,

**Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları
Üzerine Bir Araştırma**, (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa,
1989.

BERKES, Niyazi,

Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yay., İst., ts.

BİLGİN, Nuri,

**Başlangıcından Günümüze Türk Psikolojisi
Bibliyografyası**, İzmir, 1988.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit,

Eğitim Psikolojisi, Binbaşıoğlu Yay., Kadioğlu Mat., 6.bsk.,
Ank., 1987.

Gelişim Psikolojisi, Kadioğlu Mat., 5.bsk., Ank., 1990.

"Ergenlik Çağındaki Korku Konuları", Eğitim Alanı,
Öğretmen Meslek Dergisi, c.8, s.86, Ank., 1975.

BOVET, Pierre,

Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi, (Çev. Selahattin
Odabaş), T.T.K.Basımevi, Ank., 1958.

BRONFENBRENNER, Urie,

**The Study of Identification Through Interpersonal
Perception**,(Eds.R.Tagiuri & L. Petrullo), Stanford Un.Press,
Cal., 1958.

BULUT, Işıl,

**"Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış
Özellikleri"**, T.C.B.A.A.K., Aile Yazıları III, Devran Mat.,
Ank., 1990.

BURNEY, Pierre,

Aşk, (Çev. Ayşen Ekmekçi, Alev Türker), İletişim Yay., İst.,
1990.

BUSCAGLIA, Leo,

Birbirimizi Sevebilmek, (Çev. Nejat Ebcioğlu), İnkılap Kitabevi,Anka Ofset, 3.bsk., İst., 1989.

Sevgi, (Çev. Nejat Ebcioğlu), İnkılap Kitabevi, Anka Ofset, İst., 1995.

CANSEVER, Gökçe,

Psikolojik Testler, T.T.K. Basımevi, Ank., 1963.

CARREL, Alexis,

İnsan Denen Meçhul, (Çev. Refik Özdek), Yağmur Yay., Şefik Ofset, İst., 1990.

CLARK, W.H.,

"Erginlik ve Gençlik Çağında Din", (Çev. M. Dağ), Eğitim Hareketleri Dergisi,c.22, s.256–257–258–259, Ank., 1976–1977.

COLE, Luella, MORGAN, J.B.,

Psychology of Childhood and Adolescence, Rinehart Company, New York, 1950.

Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi, (Çev. Belkıs Halim Vassaf), M.E.B. Yay., Milli Eğitim Basımevi, 3.bsk., İst., 1985.

COLLINS, COBUILD, English Language Dictionary, London, 1988(twice).

CÜCELOĞLU, Doğan,

(Yeniden) İnsan İnsana, Altın Kitaplar Yay., Sırdaş Mat., 2.bsk., İst., 1980.

İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları, Remzi Kitabevi, Evrim M.lık, İst., 1991.

İçimizdeki Çocuk, Remzi Kitabevi, Evrim M.lık, 2.bsk., İst., 1992.

DÖLEK, Ali,

"İmgeler Dünyasında Gezintiler III", Kayıtlar Dergisi, s.37, Yıldızlar M.lık, İst., 1993.

DÖNMEZER, İbrahim,

Eğitim Psikolojisi, (Teksir), İzmir, 1992.

EKŞİ, Aysel,

Çocuk, Genç ve Ana-Babalar, Bilgi Yay., Ank., 1990.

"Gençlik Döneminde Uyum ve Davranış Sorunları",

T.C.B.A.A.K., Aile Yazıları III, Devran Mat., Ank., 1990.

ENÇ, Mithat,

Ruhbilim Terimleri Sözlüğü, T.D.K. Yay., Ank., 1974.

ER, İzzet,

"Samsun İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Bu Okullara Geliş Sebepleri ve Beklentileri", (Yayınlanmamış Seminer Çalışması), Samsun, 1982.

"Gelenekçilik", Sosyal Bilimler Ansiklopedisi,

c.II, Risale Yay., İst., 1990.

ERIKSON, E.H.,

Identity: Youth and Crisis, W.W.Norton, New York, 1968.

FREEDMAN, J.L.,SEARS, D.O.,CARLSMITH, J.M.,

Sosyal Psikoloji, (Çev. Ali Dönmez), Ara Yay., Gölen Ofset,
İst., 1989.

FROMM, Erich,

Sevme Sanatı, (Çev. Işıtan Gündüz), Soy Yay., İst., 1985.

Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, (Çev. Selçuk Budak), Öteki
Yay., Feryat Mat., Ank., 1992.

GANDER, Mary J.,GARDINER, Harry W.,

Çocuk ve Ergen Gelişimi, (Ed. Bekir Onur), İmge Kitabevi,
Özkan M.lık, Ank., 1993.

GEÇTAN, Engin,

İnsan Olmak, Remzi Kitabevi, Evrim M.lık, İst., 1992.

GÖKÇE, Birsen,

Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Savaş Yay., Ank., 1988.

Orta Öğretim Gençliğini Beklenti ve Sorunları,

M.E.B.Yay., Ank., 1984.

"Çocuk Kişiliğinin Gelişiminde Aile, Okul ve Dış Çevrenin Rolü", T.C.B.A.A.K.,Aile Yazıları III, Devran Mat., Ank., 1990.

GÖVSA, İ. Alaaddin,

İlk Gençlik Hakkında Ruhیات ve Terbiye Tetkikleri,
Necm-i İstikbal Mat., İst., 1937.

Çocuk Psikolojisi, Maaarif Basımevi, İst., 1940.

GUILLAUME, Paul,

Psikoloji, (Çev.: Refia Şemin), İ.Ü.E.F.Yay., Fen Fak.
Basımevi, İst., 1970.

GUITTARD, Louis,

"Gençlerde Dini Gelişim", (çev. Ömer Özyılmaz),
U.Ü.İ.F.Dergisi, c.2, s.2, Uludağ Ün. Basımevi, Bursa, 1987.

GÜRÜN, O.A.,

Psikoloji Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İst., 1991.

HALL, Stanley,

Adolescence, Its Psychology, Appleton–Century–Crofts
Inc., New York, 1904.

HANÇERLİOĞLU, Orhan,

Ruhbilim Sözlüğü, Remzi Kitabevi, Evrim M.lık, İst., 1988.

HARRIMAN, Lawrence,

"Çocukta Heyecan Gelişimi", (Çev. İbrahim N.Özgür),
'Çocuk Psikolojisi' içinde, İbrahim Özgür Yay., Özdemir
Basımevi, İst., 1979.

HÖKELEKLİ, Hayati,

Din Psikolojisi, T.D.V. Yay., Ank., 1993.

Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi, (Basılmamış
Doktora Tezi), Bursa, 1983.

**"Ergenlerin Sosyal İlişki ve İlgilerine Din Eğitiminin
Etkisi"**, U.Ü.İ.F.Dergisi, c.2, s.2, Uludağ Ün. Basımevi,
Bursa, 1987.

"Ergenlik Döneminde Dini Şüpheler", Din Öğretimi Dergisi,
s.14, Milli Eğitim Basımevi, Ank., 1988.

HURLOCK, E.B.,

Developmental Psychology, MC Graw-Hill Book Company,
New York, 1968.

İbn ARABİ,

İlahi Aşk, (Çev. Mahmut Kanık), İnsan Yay., Başaran Mat.,
İst., 1988.

İbn HAZM,

Güvercin Gerdanlığı, (Çev. Mahmut Kanık), İnsan Yay.,
Acar M.lık, İst., 1985.

İKBAL, Muhammed,

İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü, (Çev. Sofi
Huri), Çeltüt Mat., İst., 1964.

İNCEOĞLU, Metin,

Tutum, Algı, İletişim, V Yay., Sinem Ofset, Ank., 1993.

JERSILD, Arthur T.,

Gençlik Psikolojisi, (Çev. İbrahim N.Özgür), Yeni Hamle
Mat., İst., 1970.

Çocuk Psikolojisi, (Çev. Gülseren Günçe), A.Ü.Eğ.F. Yay.,
Ankara Ün. Basımevi, Ank., 1974.

KAĞITÇIBAŞI, ığdem,

İnsan ve İnsanlar, Evrim Yay., İstanbul Mat., 8.bsk., İst.,
1988.

KANAD, Fikret,

Ailede Çocuk Terbiyesi, M.E.B.Yay., 2.bsk., İst., 1976.

KAPTAN, Saim,

Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri,
Tek-İşık Mat., Ank., 1982.

KARAKOÇ, Sezai,

Hızır İle Kırk Saat, Şiirler I, Diriliş Yay., Er-Tu Mat., 6.bsk.,
İst., 1989.

Zamana Adanmış Sözcükler, Şiirler IV, Diriliş Yay., Er-Tu Mat.,
3.bsk., İst., 1985.

Batı Şiirlerinden Çeviriler, Diriliş Yay., Er-Tu Mat., 3.bsk.,
İst., 1986.

KILAVUZ, M.Akif,

Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi, (Basılmamış
Doktora Tezi), Bursa, 1993.

KISAKÜREK, Necip Fazıl,

Çile, (Şiirler), Büyük Doğu Yay., Metinler Mat., 14.bsk.,
İst., 1988.

Öfke ve Hiciv,(Şiirler), Büyük Doğu Yay., Kuşak Ofset,
İst., 1988.

KÖKNEL, Özcan,

Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları, Cem Yay., Başaran
Mat., İst., 1981.

Korkular, Altın Kitaplar Yay., İst., 1992.

KÖKTAŞ, Emin,

Türkiye'de Dini Hayat, İşaret Yay., İst., 1992.

KRECH, D.,CRUTCHFIELD, R.S.,BALLACHEY, E.L.,

Cemiyet İçinde Fert, (Çev. Mümtaz Turhan), c.I,
Milli Eğitim Basımevi, İst., 1970.

KRECH, David,CRUTHCHFIELD, Richard, s.,

Sosyal Psikoloji, (Çev. Erol Güngör), Ötüken Yay., İst.,
1980.

KULA, M. Naci,

Kimlik ve Din, (Basılmamış Doktora Tezi), Bursa, 1993.

KUR'AN-I KERİM

KUTUB, Seyyid,

Kur'an'da Kıyamet Sahneleri, (Çev. Süleyman Ateş), Hilal Yay., Elif Ofset, 2.bsk., İst., ts.

KÜÇÜK, Raşit,

Sevgi Medeniyeti, Rehber Yay., Feryal M.lık, Ank., 1991.

MANNONI, Pierre,

Korku, (Çev. Işın Gürbüz), İletişim Yay., İst., 1995.

MART, Ömer,

Eğitim Psikolojisi, Maarif Basımevi, İst., 1956.

Mc CANDLESS, Boyd R.,

Adolescents : Behavior and Development,
Holt Reinbort and Winston Inc., New York, 1970.

MENGÜŞOĞLU, Metin Önal,

Ağabeyime Mektuplar, Pınar Yay., Yıldızlar M.lık, İst., 1995.

el-MÜNZİRİ, Hafız Ebü Muhammed,

Muhtasar Sabih-i Müslim Teceresi, (Çev. Halil Günaydın),
c.III, Eser Neşiyat, Kit-San Mat., İst., 1984.

ÖCAL, Mustafa,

Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar,
T.D.V. Yay., Doğuş M.lık, Ank., 1990.

"Müdürlerine Göre İmam-Hatip Liseleri",
Din Öğretimi Dergisi, S.30. Ank., 1991.

ÖZDEMİR, İ.Hakkı,

Gönlüm, (Şiirler), Acargil Mat., Bursa, 1978.

ÖZTÜRK, Hüseyin,

"Ergenlerde Din Duygusu ve Allah İncancının Boyutları",
Din Öğretimi Dergisi, s.32, Milli Eğitim Basımevi, Ank., 1992.

PECK, M.Scott,

**Az Seçilen Yol, Sevginin, Geleneksel Değerlerin ve
Ruhsal Tekamülün Psikolojisine Yeni Bir Bakış**, (Çev.
Rengin Özer), Akaşa Yay., Özal Mat.,İst., 1992.

PEKER, Hüseyin,

Din Psikolojisi, Sönmez Matbaa ve Yay., Samsun, 1993.

PIAGET, J.,INHELDER, B.,

The Psychology of the Child,(trans. Helen Weaver), Basic Books, New York, 1969.

PRESSEY, Sindy L.,ROBINSON, Francis P.,

Psikoloji ve Yeni Eğitim,(Çev. Hasan Tan), c.I,
M.E.B. Yay., Milli Eğitim Basımevi,İst., 1991.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali,

Öz Türkçe Sözlük, ABC Kitabevi, 9.bsk., İst., 1989.

ROUSSEAU, Jean-Jacques,

Emil Yahut Terbiyeye Dair, (Çev. H:Z:Ülken, A.R.Ülgener,
S.Güzey), Türkiye Yay., Ahmet Sait Mat., 2.bsk., İst., 1945.

RUSSEL, Bertrand,

Terbiye Dair, (Çev. Hamit Dereli), Ank., 1964.

SANDSTROM, C.L.,

Çocuk ve Gençlik Psikolojisi, (Çev. Refia Şeman),
İ.Ü.E.F.Yay., İst., 1971.

SARAN, Nephan,

"Çocuk Suçluluğu ve Parçalanmış Aileler",
T.C.B.A.A.K., Aile Yazıları III, Devran Mat., Ank., 1990.

SENCER, Muzaffer,

Toplumbilimlerinde Yöntem, Beta Yay., Sermet Mat.,
3.bsk., İst., 1989.

SEYİDOĞLU, Halil,

Bilimsel Araştırma ve Yazma, Güzem Yay., Olgaç Mat.,
3.bsk., Ank., 1987.

SMITH, J.J.,

"Çocukta Dinsel Gelişim", (Çev. İbrahim N.Özgür),
'Çocuk Psikolojisi' İçinde, İbrahim Özgür Yay., Özdemir
Basımevi, İst., 1979.

SÖNMEZ, Veysel,

Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı, Adım Yay.,
Şafak M.lık, 3.bsk., Ank., 1991.

SPENLE, A.R.,

Ergenlik Psikolojisi, (Çev. Bekir Onur), Maya M.lık,
Ank., 1980.

SUBAŞI, Necdet,

**"Günümüz Türkiye'sinde Dinin Halk Katındaki
Görüntüleri"**, Türkiye Günlüğü Dergisi, S.34, Ank., 1995.

ŞEMİN, Refia, Uğurel,

Gençlerimizin Psiko-Pedagojik Problemleri, İst., 1973.

Gençlik Psikolojisi, Remzi Kitabevi, Evrim M.lık,
3.bsk., İst., 1992.

TEKİN, Halil,

Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Yargı Yay., 6.bsk.,
Ank., 1991.

TOPSES, Gürsen,

Eğitim Süresince İnsan ve Psikolojisi, Arzu Ofset, Ank.,
1992.

TÜMER, Günay, KÜÇÜK, Abdurrahman,
Dinler Tarihi, Ocak Yay., Ank., 1988.

TÜRKÇE SÖZLÜK, C. I-II, T.D.K. Yay., T.T.K. Basımevi, Ank., 1988.

VARIŞ, Fatma,
Ergenin Gelişimine Etki Eden Kültürel Faktörler,
A.Ü.Eğ.F. Yay., Ank., 1968.

VERGOTE, Antoine,
"Çocuklukta Din", (Çev. Erdoğan Fırat), A.Ü.İ.F.Dergisi,
c.XXII, Ankara Ün. Basımevi, Ank., 1978.

"Ergenlikte Din", (Çev. Erdoğan Fırat), A.Ü.İ.F.Dergisi,
c.XXIV, Ankara Ün. Basımevi, Ank., 1981.

WEBSTER'S, Ninth New Collegiate Dictionary, Beirut, 1990.

YAPAREL, Recep,
**Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-
Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma**,
(Basılmamış Doktora Tezi), Ank., 1987.

YAVUZ, Kerim,

Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, D.İ.B.
Yay., Ayyıldız Mat., Ank., 1987.

YAVUZER, Haluk,

Çocuk ve Suç, Remzi Kitabevi, Evrim M.lık, İst., 1982.

Ana-Baba-Çocuk, Remzi Kitabevi, Evrim M.lık, İst., 1986.

Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, Evrim M.lık, 4.bsk., İst.,
1986.

YÖRÜKOĞLU, Atalay,

Çocuk Ruh Sağlığı, T.İ.B.Kültür Yay., T.T.K.Basımevi, Ank.,
1984.

Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Özgür Yay., İst., 1989.

Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar,
Özgür Yayın, Acar M.lık, 8.bsk., İst., 1993.

ZARİFOĞLU, Cahit,

Korku ve Yakarış, Akabe Yay., Dizerkonca Mat., İst., 1985.

ez_ZEBİDİ, Zeynü'd-din Ahmed b.Ahmed b.Abdi'l-Latifi'z-Zebidi,
**Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve
Şerhi,**(Çev. Kamil Miras), c.9-12, D.İ.B. Yay., Emek Ofset,
8.bsk., Ank., 1986.

ZİYALAR, Adnan,
**Gençliğin Ruhi ve Manevi Problemleri, İslami İlimler
Araştırma Vakfı Yay., Acar M.lık, İst., 1987.**

ZULLIGER, Hans,
Çocuklarımızın Korkuları, (Çev. K.Şipal), İst., 1975.

EKLER

ANKET FORMU**EK-1**

Sevgili Öğrencimiz,

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız araştırmaya kaynak olması amacıyla bu anket formu hazırlanmıştır.

Bu anket sorularına vereceğiniz doğru ve içten cevaplar bilimsel bir özellik taşıyan bu araştırmaya geçerlilik kazandıracaktır. Bu tür çalışmaların önemini takdir edeceğinize inanıyoruz.

Bu anketten elde edilecek sonuçlar toplu olarak değerlendirileceğinden isimlerinizi belirtmenize gerek yoktur. Görüşlerinizi çekinmeden, serbestçe ve samimi olarak yazabilirsiniz. Vereceğiniz cevaplar öğretmenleriniz ve okul idarecileri tarafından görülmeyecektir. Ayrıca, soru kağıtlarına isimlerinizi yazmayacağınız için araştırmacı tarafından da tanınma ihtimaliniz yoktur.

Cevap vermeden önce her soruyu dikkatle okuyunuz. Durumunuza en uygun olan seçeneği (X) şeklinde işaretleyiniz. Hiçbir soruyu cevapsız bırakmayınız.

Göstereceğiniz ilgi ve katkılarınız için teşekkür eder, başarılar dileriz.

Araştırmayı Yapan

Ahmet ALBAYRAK

U.Ü.İlahiyat Fakültesi

Din Psikolojisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

Araştırmayı Yöneten

Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

U.Ü.İlahiyat Fakültesi

Din Psikolojisi Bilim Dalı

Öğretim Üyesi

I. BÖLÜM

1. Yaşınız:

- a.( ) 14   b.( ) 15-16   c.( ) 17-18   d.( ) 19

2. Cinsiyetiniz:

- a.( ) Kız   b.( ) Erkek

3. Anneniz:

- a.( ) Öz   b.( ) Üvey   c.( ) Ölü   d.( ) Ayrı yaşıyor

4. Babanız:

- a.( ) Öz   b.( ) Üvey   c.( ) Ölü   d.( ) Ayrı yaşıyor

5. Annenizin tahsil durumu:

- a.( ) Okur-yazar değil   b.( ) İlkokul mezunu
c.( ) Ortaokul mezunu   d.( ) Lise mezunu
e.( ) Üniversite mezunu

6. Babanızın tahsil durumu:

- a.( ) Okur-yazar değil   b.( ) İlkokul mezunu
c.( ) Ortaokul mezunu   d.( ) Lise mezunu
e.( ) Üniversite mezunu

7. Annenizin işi veya mesleği:

- a.( ) Ev hanımı   b.( ) İşçi-Çiftçi   c.( ) Memur
d.( ) Serbest meslek   e.( ) Başka(Belirtiniz).....

8. Babanızın işi veya mesleği:

- a.( ) İşçi-Çiftçi   b.( ) Memur   c.( ) Serbest meslek
d.( ) Başka(Belirtiniz).....

9. Aileniz nerede yaşamaktadır?

- a.( ) Kentsel alan   b.( ) Kırsal alan   c.( ) Yurtdışı

10. Ailenizin ekonomik durumu nasıldır?

- a.( ) Zengin   b.( ) Orta hallinin üstünde
c.( ) Orta halli   d.( ) Orta hallinin altında
e.( ) Fakir

11. Tahsilinize kimin yanında kalarak devam etmektesiniz?

- a.( ) Aileminin yanında   b.( ) Yurtta veya pansiyonda
c.( ) Başka(Belirtiniz).....

II.BÖLÜM

1. Çocukluk döneminde aileniz tarafından size din eğitimi ve öğretimiyle ilgili bilgiler verildi mi?
a.( ) Evet   b.( ) Hayır
2. Aileniz tarafından size verilen dini bilgiler yeterli miydi?
a.( ) Evet, yeterliydi.   b.( ) Hayır, yetersizdi.
3. Okulunuzun orta kısmında verilen dini bilgiler yeterli miydi?
a.( ) Evet, yeterliydi.   b.( ) Hayır, yetersizdi.
4. Çocukluğunuzda aileniz tarafından verilen dini bilgiler, dualar ve sureler, öğretilen ibadetler size daha çok hangi metodla anlatıldı?
a.( ) Sevgi, hoşgörü ve mükafat ile
b.( ) Korku, baskı ve zorlama ile
c.( ) Diğer faktörler
5. Okulunuzda meslek dersleri öğretmenleri tarafından verilen dini bilgiler, ezberletilen dualar ve sureler, öğretilen ibadetler size genellikle daha çok hangi metodla anlatıldı?
a.( ) Sevgi, hoşgörü ve mükafat ile
b.( ) Korku, baskı ve zorlama ile
c.( ) Diğer faktörler
6. Dini inanç ve tutmalarınızın oluşmasında aşağıdaki faktörlerden hangisini daha çok etkili olmuştur?
a.( ) Aile ve çevrenin yaptığı baskı ve korku ile
b.( ) Aile ve çevrenin gösterdiği sevgi, şefkat ve hoşgörü ile
c.( ) Şahsi gayretlerimle

III.BÖLÜM

1. Allah'ın varlığı hakkındaki inancınızı aşağıdaki ifadelerden hangisini en uygun bir biçimde dile getirmektedir?

- a.( ) Allah'ın varlığına kesinlikle inanıyor ve bu konuda hiç bir şüphe duymuyorum.
- b.( ) Allah'ın varlığına inanıyorum fakat bu konuda çözemediğim bazı hususlar var.
- c.( ) Her zaman olmamakla beraber kimi zaman Allah'a inandığım oluyor.
- d.( ) Neye inandığımdan pek emin değilim.
- e.( ) Allah'ın varlığı-yokluğu konusunda ilgi duymuyor veya varlığına inanmıyorum.

2. "Dini bir inanca sahip olmadan da insanlar mutlu ve huzurlu bir hayat sürebilirler."

Bu fikre katılıyor musunuz?

- a.( ) Kesinlikle katılıyorum.
- b.( ) Katılıyorum.
- c.( ) Emin değilim.(Kararsızım)
- d.( ) Katılıyorum.
- e.( ) Kesinlikle katılmıyorum.

3. Sizce, ibadetlerinizi sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmeniz için gerekli olan bilgi düzeyiniz nedir?

- a.( ) Çok iyi b.( ) İyi c.( ) Orta d.( ) Zayıf
- e.( ) Hiç bilgim yok.

4. "Ailemden nefret ediyorum ama Allah'tan korktuğum için onlara karşı saygılı davranıyorum."

Bu ifadeyi benimsiyor musunuz?

- a.( ) Kesinlikle benimsiyorum.
- b.( ) Benimsiyorum.
- c.( ) Emin değilim.(Kararsızım)
- d.( ) Benimsemiyorum.
- e.( ) Kesinlikle benimsemiyorum.

5. Ahiret gününe, öldükten sonra dirilmeye, insanların dünyada yaptıklarından hesap sorulacağına, iyilerin cennetle mükafatlandırılacaklarına, kötülerin cehennemle azap göreceklerine inanıyor musunuz?

- a.( ) Evet, inanıyorum.
- b.( ) Bu konuda emin değilim ve bazı anlarda kuşkuya düşebiliyorum.
- c.( ) Hayır, inanmıyorum.

6. Farz ve vacip olan namazları ne ölçüde yerine getirebiliyoruz?

- a.( ) Her gün beş vakit namazı, cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
- b.( ) Günlük namazların bazılarımın bazılarını, cuma ve bayram namazlarımı kılıyorum.

- c.( ) Bütün cuma ve bayram namazlarını kılıyorum.
d.( ) Hiç namaz kılmıyorum.

7. Kur'an-ı Kerim'i ne sıklıkla okuyorsunuz?

- a.( ) Düzenli olarak her gün okurum.
b.( ) Cuma akşamları okurum.
c.( ) Ara sıra okurum.
d.( ) Derslerin dışında okumam.

8. "Allah'ı, melekleri, cennet ve cehennemi çok yakınımda hissettiğim anlar oluyor ve bu tür duygular beni dini hayata daha da bağlıyor."

Bu ifade,

- a.( ) Hissiyatıma çok uygun
b.( ) Hissiyatıma uygun
c.( ) Kararsızım
d.( ) Hissiyatıma aykırı
e.( ) Hissiyatıma çok aykırı

9. Dini konularda herhangi bir sorunla karşılaştığınız zaman en fazla başvurduğumuz çözüm tarzı nedir?

- a.( ) Kur'an ve hadisleri araştırırım.
b.( ) Diğer islami kaynaklara başvururum.
c.( ) Hocalarıma danışırım.
d.( ) Ailemden birisine sorarım.
e.( ) Arkadaşlarıma veya çevremdeki bilgisi olduğuna inandığım kişilere sorarım.

10. "Allah'ı hatırladıkça içimde,

- a.( ) Sevgi, şükran ve minnettarlık uyanıyor.
b.( ) Korkuyor ve sıkıntı duyuyorum.
c.( ) Bazen korkuyorum, bazen ise umut ve güvenle doluyorum.

11. Aşağıda belirtilen davranışları, size göre ahlaki bakımdan en kötü olanından en az kötü olanına doğru bir sıralamaya tabi tutunuz. ( ) şeklindeki boşluklara sıra sayılarını yazınız.

- a.( ) Yalan söylemek   b.( ) Kumar oynamak
c.( ) Zina etmek   d.( ) İçki ve uyuşturucu kullanmak
e.( ) Kendi kendine cinsel tatmin   f.( ) Kopya çekmek
g.( ) Anne-babaya karşı gelmek

12. Kur'an-ı Kerim'in herhangi bir mealini baştan sona okudunuz mu?

- a.( ) Evet   b.( ) Hayır   c.( ) Bir kısmını okudum
d.( ) Birkaç surenin mealini okudum.

13. Oruç ile ilgili tutum ve davranışlarınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur?

- a.( ) Ramazan ayında ve bazı günlerde oruç tutarım.
b.( ) Ramazan ayında ara sıra oruç tuyorum.
c.( ) Hiç oruç tutmam.

14. "Bana göre din, hayatta karşılaşılan bütün sorunlara cevap verebilen ve insanlığın gelişme ve kurtuluşuna yol gösteren tek hakikattir."

Bu fikre katılıyor musunuz?

- a.( ) Kesinlikle katılıyorum.
b.( ) Katılıyorum.
c.( ) Emin değilim.(Karasızım)
d.( ) Katılmıyorum.
e.( ) Kesinlikle katılmıyorum.

15. Farz olan ibadetlerin dışında ne sıklıkla nafile ibadet edersiniz?

- a.( ) Sık sık   b.( ) Ara sıra   c.( ) Nadiren   d.( ) Hiç etmem

16. İbadet esnasında(namaz kılariken, dua ederken) veya günlük işlerinizi yaparken, Allah'a yakın olduğunuzu düşünerek bir ürperti veya heyecan duyduğunuz anlar oluyor mu?

- a.( ) Sık sık oluyor   b.( ) Ara sıra oluyor
c.( ) Nadiren oluyor   d.( ) Hiç olmuyor

17. Aşağıdaki ifadelerden hangisi dua ile ilgili davranışınızı en iyi şekilde açıklamaktadır?

- a.( ) Hiç dua etmem.
b.( ) Özel durumlarda(cenaze, mevlid gibi) dua ederim.
c.( ) Özellikle sıkıntılı(stresli) anlarda veya ihtiyaç duyduğum zaman dua ederim.
d.( ) Namaz haricinde de sık sık dua ederim.
e.( ) Başka.....

18. "Alah'ın dualarıma cevap vermediğini, benim durumumla ilgilenmediğini ve bana yardımını esirgediğini hatırladıkça inançlarımın zayıfladığını, dini duygularımın köreldiğini hissediyorum."

Bu ifadeye katılıyor musunuz?

- a.() Kesinlikle katılıyorum.
- b.() Katılıyorum.
- c.() Emin değilim.(Karasızım)
- d.() Katılmıyorum.
- e.() Kesinlikle katılmıyorum.

19. "İbadetlerimi düzenli olarak yerine getirdiğim için günah işlemekten kaçınıyorum."

Bu ifadeye katılıyor musunuz?

- a.() Kesinlikle katılıyorum.
- b.() Katılıyorum.
- c.() Emin değilim.(Karasızım)
- d.() Katılmıyorum.
- e.() Kesinlikle katılmıyorum.

20. "Allah'ın, günahlarından dolayı insanları cezalandırma vasfı onları affetme vasfından daha azdır."

Bu ifadeye katılıyor musunuz?

- a.() Kesinlikle katılıyorum.
- b.() Katılıyorum.
- c.() Emin değilim.(Karasızım)
- d.() Katılmıyorum.
- e.() Kesinlikle katılmıyorum.

21. Dini ibadetlerinizi yerine getirirken sizin için en önde gelen faktör hangisidir?

- a.() Allah'a duyduğum büyük sevgi ve minnettarlık
- b.() Allah'ın rızasını her şeyin üstünde gördüğüm için
- c.() Cehennem azabından korktuğum ve cennete girmeyi ümit ettiğim için
- d.() Yerine getirilmesi gereken dini bir görev telakki ettiğim için

22. "Peygamberimiz ve diğer peygamberler tebliğ vazifelerinde insanlara karşı sevgi, ikna ve hoşgörü ile hareket ettiklerinden başarılı olmuşlardır."

Bu ifadeye katılıyor musunuz?

- a.() Kesinlikle katılıyorum.
- b.() Katılıyorum.
- c.() Emin değilim.(Karasızım)
- d.() Katılmıyorum.
- e.() Kesinlikle katılmıyorum.

23. "İşlenen günahların cezasız kalmayacağını, cehennem ateşinin azgınlığını ve Allah'ın bütün yaptıklarımızdan haberdar olduğunu anlatan vaazlar ve yorumların etkisi altında içimde büyük bir korku oluşuyor."

Bu ifadeye katılıyor musunuz?

- a.( ) Kesinlikle katılıyorum.
- b.( ) Katılıyorum.
- c.( ) Emin değilim.(Karasızım)
- d.( ) Katılmıyorum.
- e.( ) Kesinlikle katılmıyorum.

24. "Vicdanımın olumlu bir şekilde gelişmesini içimde var olan Allah korkusuna borçluyum."

Bu ifadeye katılıyor musunuz?

- a.( ) Kesinlikle katılıyorum.
- b.( ) Katılıyorum.
- c.( ) Emin değilim.(Karasızım)
- d.( ) Katılmıyorum.
- e.( ) Kesinlikle katılmıyorum.

25. "Eğer insanlar Allah'tan korkmasalardı O'na inanmayı ihtiyaç hissetmezlerdi" diye düşünüyorum.

Bu ifadeye katılıyor musunuz?

- a.( ) Kesinlikle katılıyorum.
- b.( ) Katılıyorum.
- c.( ) Emin değilim.(Karasızım)
- d.( ) Katılmıyorum.
- e.( ) Kesinlikle katılmıyorum.

BU ANKET HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİNİZ:.....

EK-2

DENEKLERE KORKU İLE İLGİLİ VERİLEN MESAJLAR

A)AYETLER:

(Gazap ayetleri)

2/Bakara/165, 196, 201.

3/Ali İmran/4, 16,181, 191, 192.

4/Nisa/(55-56), 173.

25/Furkan/65.

5/Maide/2, 35.

35/Fatır/7.

17/İsra/57.

59/Haşır/7.

20/Ta-Ha/127.

85/Buruc/10.

22/Hacc/2.

89/Fecr/25.

TOPLAM 20 AYET.

B)CEHENNEM ve AZAP TASVİRLERİ:

(Seyyid Kutub'un Kur'an'da Kıyamet Sahneleri isimli eserinden)

Müzemmil/s.68-69.

Hud/s.210.

Müddessir/s.73.

Saffat/s.222.

Mesed/s.79.

Gafir/s.238.

Fecr/s.86.

Ahkaf/s.273.

Karia/95.

Nahl/s.285.

Hümeze/102.

İbrahim/290-I.

Sad/s.128.

Mülk/s.314.

Fatır/s.158.

Nebe/s.334.

Şuara/s.184.

Naziat/s.338.

İsra/s.201.

Hacc/s.395.

KUR'AN'DAN TOPLAM 20 SAHNE.

C)HADİSLER:

(H.Ebu Muhammed el-Münziri'nin Muhtasar Sahihi Müslim Tercemesi'nden)

Cehennem ve Mahiyeti Bölümü'ndeki

1976-7-8-9

1981-2-3-4-5.

TOPLAM 9 HADİS.

D)VAAZ:

Timurtaş Uçar'ın 8.8.1980 tarihli İstanbul, Yeni Camii'indeki Nefis Muhasebesi konulu vaazı.

E)BEYİTLER:

(N.Fazıl Kısakürek'in "Çile" isimli eserinden)

Şarkı, s.108.

Dipsiz Kuyu, s.135.

Haberî Yok, s.137.

Korkuyorum, s.216.

Günah, s.82.

TOPLAM 5 BEYİT.

F)ŞİİRLER:

Necip Fazıl Kısakürek, "Çile", İnanmaz, s.114.

,Çan Sesi, s.119.

,Ve Nefs,s.69.

,Ölünün Odası, s.118.

Cahit Zarifoğlu, "Korku ve Yakarış", Korku ve Yakarış, s.17.

, Başım Eğik, Dilim Kapalı, Gözler Kaçanağı Anlamında, s.34.

,Sürekli Dramatik, s.115.

İ.Hakkı Özdemir, Gönlüm, Nefsani, s.5.

, Gülemem, s.14.

TOPLAM 9 ŞİİR.

NOT:1-Uygulama esnasında 'Allah Korkusu ve Şahsımızdaki Etkisi ' konulu kompozisyon ödevi verilmiştir.

2-"Ateşe Dayanabildiğin Kadar Günah İşle" (Hadis) şeklindeki tablo sınıfa dağıtılmıştır.

EK-3

DENEKLERE SEVGİ İLE İLGİLİ VERİLEN MESAJLAR

A)AYETLER:

(Rahmet ayetleri)

3/Al-i İmran/8-73-74-159.

24/Nur/21.

4/Nisa/175.

28/Kasas/73.

7/A'raf/52-149-156-204.

33/Ahzab/43.

9/Tevbe/21-71.

38/Sad/9.

12/Yusuf/56.

43/Zuhuf/32.

17/İsra/24.

45/Casiye/30.

21/Enbiya/83.

TOPLAM 20 AYET.

B)CENNET ve MÜKAFAT TASVİRLERİ:

(SEYYİD KUTUB'un Kur'an'da Kıyamet Sahneleri isimli eserinden)

Mürselat/s.106.

Ankebut/s.350.

Kaf/s.112.

Mutaffifin/s.353.

Sad/128.

Bakara/s.357.

Fatır/157.

Al-i İmran/s.361.

Meryem/161-162.

Nisa/s.368.

Vakıa/172.

Muhammed/s.379.

Yunus/s.205.

Rahman/s.384.

Hicr/s.213.

Tur/s.308.

Nebe/s.334.

Zuhuf/s.262.

İnşıkak/s.345.

Zariyat/s.275.

KUR'AN'DAN TOPLAM 20 SAHNE.

C)HADİSLER:

(H.Ebu Muhammed el-Münziri'nin Muhtasar Sahihi Müslim Tarcemesi'nden)

Cennetin Mahiyeti Bölümü'ndeki

1956-7-8-9

1960-1-2

(Sahih-i Buhari'den)

Allah sevgisi, 9.cilt, 1325.

Cennete girme, 12.cilt, 1918.

TOPLAM 9 HADİS.

D)VAAZ:

Fethullah Gülen'in 11.3.1990 tarihli Ankara, Kocatepe Camii'ndeki Allah'a aşk, mehabet ve gönüllerdeki tesiri konulu vaazı.

E)BEYİTLER:

Necip Fazıl Kısakürek, "Çile", Aşk, 51.

, Bayram, 146.

, Güzel Şey, 151.

, "Öfke ve Hiciv", Sevgi, 149.

, Sevinç, 234.

TOPLAM 5 BEYİT.

F)ŞİİRLER:

Necip Fazıl Kısakürek, "Çile", O Var. s.32.

Gerard De Nerval, Sevgililer, "Batı Şiirlerinden Çeviriler",
(Çev. Sezai Karakoç). s.15.

Sezai Karakoç, "Hızır'la Kırk Saat", Kur'an ve Sevgi, s.112.

Cahit Zarifoğlu, "Korku ve Yakarış", Başaklarda, s.84.
, Kımıl, s.128.

İ.Hakkı Özdemir, "Gönlüm", Yavrum, s.25.

, Sevgi, s.60.

, Aşk, s.66.

, Sevgi, s.68.

TOPLAM 9 ŞİİR.

NOT:1-Uygulama esnasında 'Allah Sevgisi ve Şahsımızdaki Etkisi ' konulu kompozisyon ödevi verilmiştir.

2-"Bugün Allah İçin Ne Yaptın?" (Hz.Ömer) şeklindeki tablo sınıfa dağıtılmıştır.

EK-4

DENEKLERE KORKU+SEVGİ İLE İLGİLİ VERİLEN MESAJLAR**A)AYETLER.**

(Rahmet ve gazap ayetleri) (Müşterek)

2/Bakara/284.	17/İsra/8-54.
3/Al-i İmran/129.	29/Ankebut/21.
5/Maide/18-40-98.	33/Ahzab/17.
6/En'am/16-155.	40/Mü'min/3.
7/A'raf/63-156.	48/Feth/14.
11/Hud/43.	57/Hadid/28.
14/İbrahim/7.	
15/Hicr/(49-50)	

TOPLAM 20 AYET.**B)CENNET-CEHENNEM TASVİRLERİ:**

(Seyyid Kutub'un Kur'an'da Kıyamet Sahneleri isimli eserinden)

Cennet ve müjdeleyici a.	Cehennem ve korkutucu a.
Taha/s.165.	Taha/s.165
Saffat/s.222.	En'am/s.216.
Zümer/s.245-6.	Zümer/s.245-6.
Fussilet/s.252.	Fussilet/s.252.
Şura/s.258.	Şura/s.258.
Duhan/s.267.	Duhan/s.266.
Gaşiye/s.277.	Maide/s.404.
Kehf/s.280.	Kehf./s.280.
Nahl/s.285.	Tevbe/s.407.
Hakka/s.319.	Hakka/s.319.

KUR'AN'DAN TOPLAM 10+10 AYET.**C)HADİSLER:**

Muhtasar Sahih-i Müslim'den
1963-4-6.

1971-3-4.

1986-1980.

Sahih-i Buhari'den

1350(9.cilt)

TOPLAM 9 HADİS.

D)BEYİTLER:

Necip Fazıl Kısakürek, "Çile", Korku, s.217.

, Tebessüm, s.145.

, Aşk ve Korku, s.52.

, Güzel, s.48.

, "Öfke Ve Hiciv", Ve Aşk, s.232.

TOPLAM 5 BEYİT.

E)ŞİİRLER:

Sezai Karakoç, "Zamana Adanmış Sözler", Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine IV, s.26.

Cahit Zarifoğlu, "Korku ve Yakarış", Yüzlerin İnce Lifinde Korku, s.23.

,Asla Rücu, s.79.

İ.Hakkı Özdemir, "Gönlüm", Hırsız,s.33.

,İbret, s.78.

, Seviyorum, s.123.

, Ölüm, s.138.

, Sevgi, s.152.

, Amel, s.166.

TOPLAM 9 ŞİİR.